SAİD EFENDİ'NİN VASF-I CEZZAR AHMED PAŞA
ADLI ESERİNİN TRANSKRİPSİYONU VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Yeşim KARACA UYAR

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Mustafa GÜLER

Haziran, 2009
Afyonkarahisar

T.C

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SAİD EFENDİ'NİN VASF-I CEZZAR AHMED PAŞA ADLI ESERİNİN TRANSKRİPSİYONU VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Hazırlayan

Yeşim KARACA UYAR

Danışman

Doç. Dr. Mustafa GÜLER

AFYONKARAHİSAR 2009

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Doktora tezi olarak sunduğum “Said Efendi’nin Vasf-ı Cezzar Ahmed Paşa Adlı Eserinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi” isimli çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

11.06.2009

Yeşim KARACA UYAR

TEZ JÜRİSİ VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ

SAİD EFENDİ'NİN VASF-I CEZZAR AHMED PAŞA ADLI ESERİNİN TRANSKRİPSİYONU VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Yeşim KARACA UYAR

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

Haziran 2009

TEZ DANIŞMANI: Doç. Dr. Mustafa GÜLER

Vasf-ı Cezzar Ahmed Paşa adlı elyazması eserin konusunu, Cezzar Ahmed Paşa'nın, *Suriye* bölgesinde sürekli isyan çıkaran *Bedevi Kabileler ve Dürzîleri* itaat altına alarak, devlet otoritesini yeniden sağlamak için yaptığı faliyetler oluşturur.

Bu çalışma, ifade edilen eserin transkripsiyonu temel alınarak oluşturulmuştur. Transkribe edilen eserden yola çıkılarak XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Arap coğrafyasında uyguladığı idari siyaset, bölgenin sürekli bir çatışma içinde olmasının nedenleri ve sosyo-kültürel yapısı değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Cezzar Ahmed Paşa, Suriye, Dürzîler, Bedevi Kabileler

ABSTRACT

THE TRANSCRİPTİON AND EVALUATİON OF THE WORK OF SAİD EFENDİøS VASF-I CEZZAR AHMED PASHA

Yeşim KARACA UYAR

AFYON KOCATEPE UNİVERSİTY
THE INSTİTUTE OF SOCİAL SCİENCES
DEPARTMENT OF HİSTORY

June 2008

ADVISOR: Ass. Prof. Dr. Mustafa GÜLER

Subject of the *Tarih-i Vasf-ı Cezzar Ahmed Paşa Vali-i Sayda-i Sabık* includes struggle of Cezzar Ahmed Pasha in Syria region against Bedouin Tribes and Durzis in order to make them obey government’s authority.

This study is prepared by using the transcription of the original book. By using the transcription the policies of Ottoman Empire in the Arab region, the reasons of constant conflicts in the region and its socio-cultural structure are determined.

Key words: Ottoman Empire, Cezzar Ahmed Pasha, Syrıa, Durzıs, Bedouin Tribes

.

ÖNSÖZ

Bu çalışma, Osmanlı Devleti’ne uzun yıllar hizmet eden Cezzar Ahmed Paşa’nın XVIII. yüzyılda Suriye bölgesinde ki faaliyetlerine odaklanmıştır. Bu amaca ulaşmada katkı sağlayan başta değerli danışman hocam Doç. Dr. Mustafa GÜLER olmak üzere, desteğini esirgemeyen eşim Ahmet UYAR’a da teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Yeşim KARCA UYAR

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ iii

TEZ JÜRİSİ VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI..ii

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ..iii

ABSTRACT...iv

ÖNSÖZ..v

İÇİNDEKİLER vii

KISALTMALAR DİZİNİ...ix

TRANKRİPSİYON ALFABESİ..x

GİRİŞ 1

I. BÖLÜM 4

SURİYE BÖLGESİ VE CEZZAR AHMED PAŞA'NIN HAYATI.................................. 4

1. XVIII. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA SURİYE BÖLGESİ 4
1.1. Suriye'nin İdari Taksimatı 4
1.2. Suriye'nin İdari Yapısı 7
1.3. Bölgenin Demografik ve Ekonomik Yapısı... 9
1.4. Geçiş Bölgesi Olması Açısından Suriye'de Haccın Önemi 11
1.5. Bölgedeki Yerel Hanedanların Durumu ve Tahir Ömer İsyanı 13
2. CEZZAR AHMED PAŞA'NIN HAYATI VE FAALİYETLERİ....................................... 14
2.1. Cezzar Ahmed Paşa'nın Hayatı 14
2.2. Cezzar Ahmed Paşa'nın Beyrut'u Ruslara Karşı Savunması.......................... 16
2.3. Napolyon Bonaparte'ye Karşı Akka'yı Savunması 18
2.4. Cezzar Ahmed Paşa'nın Kişiliği ve Babıâli'nin Tutumu................................. 20
2.5 Cezzar Ahmed Paşa İle İlgili Eserler: 23

II. BÖLÜM 25

VASF-I CEZZAR AHMED PAŞA VÂLİ-İ SAYDA-İ SABIK....................................... 25

1. ESERİN DEĞERLENDİRİLMESİ.. 25
1.1. Müellifin Hayatı 25
1.2. Eserin Adlandırılması 25
1.3. Eserin Yazılış Sebebi ve Tarihi 27
2. ESERİN TANITIMI 28
2.1. Şekil Özellikleri 28
2.2. Dil ve Üslup Özellikleri 29
2.3. Muhtevası 30

III. BÖLÜM.. 42

TARİH-İ VASF-I CEZZAR AHMED PAŞA VALİ-İ SAYDA-İ SABIK.. 42

DER BEYĀN-I ŽUHŪR-I VEZĮR-İ MÜKERREM DEVLETLÜ ĠĀZĮ CEZZĀR AĤMED PAŞA YESSERALLAHU MĀ YEŞĀ.. 45

ZİKR-İ VAĶ'A-İ BEYRUT U MUĦĀRABE-İ VEZĮR ĠĀZĮ CEZZĀR AĤMED PAŞA BĀ ASKER-İ DÜRZĮ VE MOSĶO.. 46

DER BEYĀN-I VAĶA-İ TAHİR ÖMER MERĤŪM U MUĤĀFIŽ-I AKKA ŞODEN VEZĮR ĠĀZĮ CEZZĀR AĤMED PAŞA 51

ZİKR-İ TEVCĮH-İ RÜTBE-İ 'ALİYYE VEZĀRET U EYĀLET-İ ŚAYDA BĮ CĀNİB-İ VEZĮR ĠĀZĮ CEZZĀR AĤMED PAŞA YESSERALLAHU TE'ĀLĀ MĀ YEŞĀ 54

ZİKR-İ MUĦĀRABE-İ VEZĮR ĠĀZĮ CEZZĀR AĤMED PAŞA BĀ ALİ ŦAHİR Ü TESĦĮR-İ CÜMLE BİLĀD AKKA VE ŚAFED 59

ZİKR-İ FETĤ Ü TESĦĮR BİLĀD-I CEBEL Ü VUĶŪ‘ ĤARB BĀ EŞYĀN 74

ZİKR-İ TEMDİR Ü ĶAHR-I ĶABİLE-İ ŚAĶR EŞĶIYĀ 76

ZİKR-İ VUĶŪ‘-I MUĦĀRABE BĀ ASKER-İ REVĀFİŻA VE ĶATL-İ NĀSİF RAFIŻİ VE FETĦ-İ BİLĀD U ĶILĀ’-İ ĮŞĀN U MUĤĀŚARA-İ ĶAL‘A-İ ŞAĶĮF 79

ZİKR-İ TESĦĮR -İ CEBEL-İ DÜRZĮ VE VUKŪ‘-U ĤARB BĀ ĮŞĀN 84

ZİKR-İ BİNĀ-İ CĀMİ’ ŞERİF DER MEDİNE-İ AKKA 87

ĦĀTİMETÜ’L-KİTĀB 88

SONUÇ 92

KAYNAKÇA 93

EKLER 97

1. TIPKI BASIM (CD EKLİ) 97
2. HARİTALAR 98

KISALTMALAR DİZİNİ

Age	Adı Geçen Eser
Agm	Adı Geçen Makale
Ans	Ansiklopedi
Bkz	Bakınız
C	Cilt
Çev	Çeviren
DİA	Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
H.	Hicri
İA	İslam Ansiklopedisi
İÜ	İstanbul Üniversitesi
M.	Miladi
No	Numara
S	Sayfa
s	Sayı
TTK	Türk Tarih Kurumu
Ünv	Üniversite
v	Varak
Yay.:	Yayınevi

TRANKRİPSİYON ALFABESİ

ا (آ)	a, ā	ص	ṣ
ا (أ)	a, e, ı, i, u, ü	ض	ż, ḍ
ب	b, p	ط	ṭ
پ	p	ظ	ẓ
ت	t	ع	ʿ
ث	s̱	غ	ġ
ج	c, ç	ف	f
چ	ç	ق	ḳ
ح	ḥ	ك	k, g, (ñ)
خ	ḫ	ڭ	ñ
د	d	ل	l
ذ	ẕ, d̲	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v, u, ū, ü, o, ö
ژ	j	ه	h, a, e
س	s	لا	la, lā
ش	ş	ى	y, ı, i, ī
		ء	ʾ

GİRİŞ

Tarih, salt geçmişteki insani eylemleri ya da olguları aktarmak değildir; tarih hayatın üstadıdır ve hayatımıza kılavuzluk etmesi için müracaat ettiğimiz bir alandır[1]. Bu bakımdan geçmişteki olayların sebep ve sonuçlarını anlamaya çalışarak, bugünümüzü düzenleyip geleceğimizi planlamaya çalışırız.

Osmanlı Devleti tarihi, hem en yakın geçmişimiz olması hem de çağında dünyanın en önemli devleti olması hasebiyle genelde dünya tarihinin ve özelde Türk tarihinin önemli bir parçasıdır. Bundan dolayı Osmanlı tarihinin değişik veçhelerini bilmeden, yapılan tarih çalışmaları mutlak bir eksikliği içinde barındıracaktır.

Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesinden sonra, bugün Osmanlı hâkimiyeti altında kalan topraklarda 45 yeni devlet kurulmuştur[2].Osmanlının bir zamanlar hüküm sürdüğü topraklarda onun oluşturduğu medeniyetin izleri devam etmektedir. Bir anlamda Osmanlı izleri, bugün anılan toplulukların ortak hafızası gibidir. Bu nedenle ortak kültürel miras, Osmanlı tarihi alanında yapılan her yeni çalışmayla yeniden üretilmektedir.

Osmanlı tarihi, yalnızca yaşanan hadiselerin değil, aynı zamanda bu hadiselere yön veren şahısların da tarihidir. Dolayısıyla tarih, ancak ona yön veren şahıslarla birlikte incelendiğinde anlam kazanabilmektedir. Hem yetiştiği topluma hem de yaşadığı çağa eserleri ve kişilikleri ile yön vermiş fikir adamları, sanatçılar, devlet adamları ve komutanlar her zaman olagelmiştir. Genel olarak, tarihi şahsiyetlerin bir kısmı geçmişte olduğu gibi, bu gün de yeterince anlaşılamamış ya da bir bütün içerisinde değerlendirilmediğinden tarihsel alanda gerçek yerini bulamamıştır. Böyle bir kader, XVIII. Yüzyılın son çeyreğinde Suriye bölgesinin Akdeniz sahilinde başarı ile görev yapmış, bu süreçte Napolyon Bonaparte'yi mağlup eden ilk komutan olma unvanını kazanmış ünlü komutan Cezzar Ahmed Paşa için de geçerlidir.

Burada tezin muhtevasına geçmeden olayların geçtiği coğrafya olan Suriye'den kısaca bahsetmek yerinde olacaktır:

---

[1] Şahin Uçar, *Tarih Felsefesi Yazıları*, Vadi Yay., Ankara 1994, s. 13

[2] Ramazan Özey, " Osmanlı Devleti'nin Hâkimiyet Sahası", *Yeni Türkiye*, c.31, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2000, s. 31

Suriye adının anlamı, tarihsel süreç içerisinde değişmiş, birbirinden farklı anlamları çağrıştıracak şekilde dönüşüme uğramıştır. İlk olarak eski Yunanda üç kıtanın buluştuğu yer olarak adlandırılan Suriye 20. yy başına kadar ise; bugünkü Suriye, Lübnan, Ürdün, Filistin ve İsrail'i içine alan geniş bölgeyi tanımlamada kullanılmıştır.

Siyasi olmaktan ziyade, coğrafi bir mahiyet taşıyan bu isimlendirme, "*Büyük Suriye*" ideolojisinin doğal sınırlarını ifade ettiği gibi modern Suriye devletinin de, coğrafyaya dayalı, resmi politikalarının en önemli tarihsel delili niteliğindedir[3].

Osmanlı Devleti sınırları içinde yer alan bu bölge, İslamiyet, Hıristiyanlık ve Yahudilik gibi üç dinin mensupları tarafından kutsal kabul edildiğinden, Avrupalı devletlerin dikkatlerini de üzerine çekmiştir. Bölge, hem askeri ve politik açıdan hem de ekonomik açıdan stratejik bir konuma sahip bulunduğundan bir çok devletin, hakimiyet alanına girmiştir.

Suriye geçmişte olduğu gibi günümüzde de her bakımdan karmaşık bir yapıya sahiptir. Günümüz Türkiyesi ile Suriye devleti ortak bir tarihi geçmişi paylaştığından dolayı, bu belirsiz yapısının ortaya çıkış sürecinin anlaşılması ancak Osmanlı devleti incelenerek mümkün olacaktır. Bu tezin temel amacı 400 yıl Osmanlı egemenliğinde kalmış olan söz konusu coğrafyada, Cezzar Ahmed Paşa'nın faaliyetlerini dini, içtimai, askeri ve siyasi açıdan inceleyerek bu günün sorunlarına ışık tutmaktır.

Bu çalışma, *Tarih-i Vasf-ı Cezzar Ahmed Paşa Vâli-i Sayda-i Sabık* isimli el yazması bir eserin transkiripsiyon ve değerlendirmesini içermektedir. Eser, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Türkçe Elyazmaları Bölümünde 6206 numarada kayıtlıdır. Başka bir nüshası bulunmayan eserin müellifi, Said Efendi'dir.

Üç bölümden oluşan tezin konusu Suriye bölgesinde Cezzar Ahmed Paşa'nın faaliyetleri olduğu için birinci bölümde, XVIII. yüzyılda Suriye'nin idari taksimatı, idari yapısı, demografik ve ekonomik durumu ile Cezzar Ahmed Paşa'nın hayatına yer verilmiştir. Suriye'nin o dönemki şartları incelenerek, Cezzar Ahmed Paşa'nın uyguladığı idari politika ve sosyal yapı ortaya konulmuştur. İkinci bölümde eser, dil,

---

[3] Ahmet Emin Dağ, *Suriye " Bilad-ı Şam'ın Hazin Öyküsü*", İHH yayınları, İstanbul 2004, s.22

üslup, şekilsel özellikler ve içerik açısından incelenmiş. Son bölümde ise el yazması bu eserin transkripsiyonuna yer verilmiştir.

I. BÖLÜM

SURİYE BÖLGESİ VE CEZZAR AHMED PAŞA'NIN HAYATI

1. XVIII. YÜZYILIN İKİNCİ YARISINDA SURİYE BÖLGESİ

1.1. Suriye'nin İdari Taksimatı

Suriye ismi, bugün her ne kadar bir devletin ismi ise de, bundan kısa bir süre önce daha geniş bir bölgeyi ifade için kullanılmaktaydı. Osmanlı kaynaklarının *Bilâd-ı Şam, Berr-i Şam, Arz-ı Şam*, bazen de *Arabistan* ismi verdikleri bölgeye, Romalılar ve çağdaş Avrupalı yazarlar *Suriye* adını veriyorlardı. Gerçi bu ismin yanında bölgenin güney kısımlarını ifade için *Filistin,* Akdeniz sahilinde bulunan dağlık kesimi belirtmek için *Lübnan* adı da, bugün olduğu gibi kullanılıyordu. Fakat sınırları kesin belli olmadığı gibi, bütün bu bölgeyi genel anlamda ifade etmek gerektiğinde, Türkler ve Araplar tarafından, daha ziyade *Bilâd-ı Şam*, Avrupalılar tarafından ise *Suriye* adı kullanılıyordu[7].

Suriye, Sultan Selim I.'in ordusu ile 1516 Ağustos'unun sonlarında Halep'e yakın Merc-i Dâbık'ta Memlûk kuvvetlerini yenmesiyle Osmanlı topraklarına katılmış oldu[8]. Osmanlılar, XVI. yüzyılda birçok İslam ülkesinin, dolayısıyla Arapların da yegâne hâkimi oldular. Ancak Araplar, Osmanlı hâkimiyetine girdikleri sırada, siyasi bir bütünlük içinde değildiler[9].

Osmanlı Devlet geleneği, fethedilen ülkelerin eski düzeninin makul ve adil ölçüler altında muhafazasını, sonradan kısmen değişiklik yaparak yavaş bir şekilde kendi sistemini hâkim kılma esaslarını gerektiriyordu. Nitekim Osmanlı, Suriye bölgesinin fethini takiben burada Memlûk devrinden intikal eden kanun ve uygulamaları tedricen kendi nizamına uygulayarak tatbiki yoluna gitmiştir[10]. Dolayısıyla devlet, geniş alanlara hükmetmeye başladığı XVI. yüzyılda, eyalet

---

[7] Sebahattin Samur, *İbrahim Paşa Yönetimi Altında Suriye*, Erciyes Üniversitesi Yay., No: 86, Kayseri 1995, s. 1

[8] Celâzâde Mustafa, *Selim-Nâme,* (yay: Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar), Ankara, 1990, s. 416; Metin Kunt, "Osmanlı Doğu Siyaseti", *Osmanlı Devleti 1300–1600*, Cem Yayınevi, C.II, İstanbul 2000, s.115; Mustafa Güler, *Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi,* Marmara Üniversitesi Sosyal Bililmler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1994, ss. 20–21

[9] Münir Atalar, "Osmanlı Yönetiminde Orta Doğu Arap Eyaletleri (Osmanlı-Arap İlişkileri)", *Yeni Türkiye,* Yeni Türkiye Yay., C. 31, Ankara 2000, s. 167

[10] Muhammed Seyyid, "Osmanlı Askeriyesinde ve Askeri Tarihinde Mısır'ın Yeri", *Türkler Ans*., Yeni Türkiye Yay., C. X, Ankara 2002, s. 159

sistemini ihdas ederek hâkimiyeti altında ki topraklarda uygulamıştır. Bazı değişikliklerle bu sistem, XIX. yüzyıla kadar muhafaza edilmiştir.

İdari taksimat, bölgelerin farklı ihtiyaçlarına göre yapılmakta ve buralar paşa ya da vezir rütbesi bulunan valiler aracılığı ile idare edilmekte idi. Bugün dört devlet arasında bölüşülen Suriye bölgesi, ya da bir başka deyişle Suriye, Lübnan ve Filistin, Osmanlı yönetimi tarafından belli başlı dört eyalete bölünmüştü. Buna göre zaman zaman değişikliklere uğramasına rağmen, genel olarak Osmanlı Devleti'nin Suriye bölgesindeki idari taksimatı şöyle idi[11]:

a-1516'da Suriye ile birlikte Memlûkler'den alınan Doğu Akdeniz toprakları (Suriye, Lübnan, Filistin, Ürdün) Şam Eyaleti adı altında birleştirildi[12].

Sancakları: Şam, Bika'a, Cebel-i Durz, Havran idi[13].

Bu idari örgütlenme, Osmanlı nizamının tatbiki için yapılacak değişime elverişli olmadığından ve sınırları oynak daha dar bölgeleri (sancak, nahiye) kapsadığından oldukça karmaşıktı[14]. Bu karışık yapının yeniden düzenlenmesinde, eski Memlûk beylerinden olup Yavuz Sultan Selim tarafından kendisine Şam beylerbeyliği verilen Canbirdi Gazali'nin, Halep'i de tesiri altına alacak büyük bir isyan başlatması etkili oldu. Gazali, şehri kuşattıysa da Osmanlı garnizonu ile ortak hareket eden Halep halkı ona karşı direndiğinden başarılı olamadı[15].

b- Canbirdi Gazali isyanı sonunda,16. yüzyılın ortalarında yeni bir eyalet olarak teşkilatlandırılan Halep, Osmanlı'nın ticari zenginliğinde ve bölgenin güvenliğinin sağlanabilmesinde önemli bir yere sahipti. Kanuni Sultan Süleyman, İran seferi sırasında Halep'e geldiğinde, Sadrazam Rüstem Paşa'nın da tavsiyesi üzerine, Halep'in eyalet merkezi yapılmasına ve buraya bir beylerbeyi tayin edilerek bölgede göçebe Arapların sebep olduğu fesat ve zulmün önlenmesine karar verilmiştir[16]. Böylece Şam eyaletinden ayrılarak 1521 yılında Halep Eyaleti kuruldu.

---

[11] Atalar, "Osmanlı Yönetiminde Arap Eyaletleri", s. 168

[12] Yılmaz Öztuna, *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Osmanlı Tarihi*, C. XII, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1983, s.6

[13] Öztuna, age., s. 25

[14] André Raymond, "Arap Eyaletleri (XVI.-XVIII. yüzyıllar)", *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi: Osmanlı Devleti'nin Doğuşundan XVIII. Yüzyılın Sonuna*, (çev.: Server Tanilli), C. I, VII. Baskı, Adam Yay., İstanbul 2004, s. 418

[15] Bruce Masters, "Halep", *DİA*, C. XV, İstanbul, 1997, s. 245

[16] Enver Çakar, *17. Yüzyılda Haleb Eyaleti ve Türkmenleri*, Fırat Ünv. Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yay., No: 13, Elazığ 2006, s. 40

Şam eyaletinin kuzey parçaları (Kuzey Suriye) ve Anadolu'dan bazı sancaklar (Adana, Urfa) alınarak Halep eyaleti oluşturuldu[17].

Sancakları: Halep, Kilis, Adana, Antakya, Hama, Hums, Birecik'tir[18].

c- Şam eyaletinden 1570'te ve kesin şekilde 1593'te ayrılarak Trablusşam Eyaleti kuruldu.

Sancakları: Trablusşam, Hamâ, Humus, Lâzıkıyye, Selimiyye, Maan'dır[19].

d- 1023 H.-1614 M. de Beyrut ve Safed sancakları Şam'dan alınarak Sayda eyaleti oluşturuldu[20]. 1614 yılında geçici olarak Şam'dan ayırılan Sayda (Sidon)'nın durumu 1660'tan sonra ise kesinleşti[21]. 1660 sonunda Şam beylerbeyi Köprülü-zade Fazıl Ahmed Paşa'nın teklifi ve babası Köprülü Mehmed Paşa'nın onayı ile Şam eyaletinin güney toprakları alınarak kurulmuştur.

Sancakları; Sayda, Beyrut (bunlar şimdi Lübnan'da, bkz. Şekil,1), Akka, Lecûn, Safed (bunlar şimdi İsrail'de), Gazze (İsrail işgalinde, Mısır), Kudüs (İsrail - Ürdün), Nablus (İsrail işgalinde, Ürdün), Aclûn, Kerek, Şüveyk (bunlar Müveray-ı Ürdün'de)'tir[22] (XVII.yüzyılda Osmanlı Arap eyaletleri için bkz., Şekil 2)

XVIII. yüzyılda ise eyaletler yeniden teşkil edildi:

Suriye Eyaleti (Şam): Sancakları: Şam, Kuds'-i Şerif, Nablus, Lecûn, Hâmâ, Selimiyye, Hums, Cebeliyye, Gazze (bugün Suriye, Lübnan, Ürdün ve Mısır'da)'dedir.

Sayda Eyaleti (Ber-rüş Şam) : Sancakları: Sayda, Safed (bugün Lübnan ve İsrail'de), Cebel-i Lübnan'dır[23].

Cebel-i Lübnan'ın nüfusunun büyük bir kısmını Hristiyan ve Dürzîler oluştururken, Müslüman ve Yahudi nüfusu oldukça azdır. Bu nedenle bölge XVIII. yüzyılda Cebel-i Dürzî ve Hristiyan kaymakamlıklarına ayrılarak idare edildi[24]. Bu

---

[17] Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi,* C. XII, s. 26
[18] Çakar, age., s. 40
[19] Öztuna, age., s. 25
[20] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* C. IV / II, IV. Baskı, TTK Yay., Ankara 1995, s. 290
[21] Raymond, , "Arap Eyaletleri", C. I, s. 418
[22] Öztuna, age., C. XII, s. 25
[23] Öztuna, age., C., XII, s. 25
[24] Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet,* C. I, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1994, s. 270

idari taksimat, esas hatları ile XVIII. yüzyıl ortalarında, idare merkezinin Sayda'dan Akka'ya nakline kadar, devam etmiştir[25].

1.2. Suriye'nin İdari Yapısı

Osmanlılar, hâkimiyet kurdukları topraklarda bir eyaletten diğerine fazla değişmeyen, homojen bir yönetim yapısı kurdular[26]. Bu yapı ile Osmanlının eyaletler üzerindeki yönetim ve denetimi, vali, kolluk gücü ve kadıdan oluşan bir sistem çerçevesinde gerçekleşiyordu. Eyaletler, İstanbul tarafından sıkı bir hiyerarşiye göre atanan valiler tarafından yönetildiğinden eyalet valilikleri, vezirlik ya da beylerbeylik görevlerinde bulunmuş, en üst düzeydeki üç tuğlu paşalara verilirdi.

Sancaklar, sancak beylerinin (tek tuğlu) ya da beylerbeylerin (çift tuğlu ve paşa unvanlı) komutasındaydı. En önemli eyaletlerin valileri, en üst mevki olan sadrazamlığa yükselme şansına sahipti, özellikle Suriye (ayrıca Mısır) valilerinin durumu böyleydi. Vali adayları, atanmalarını sağlayabilmek için gidecekleri eyaletlerin zenginliğiyle orantılı hediyeler verir ve para bağışında bulunurlardı. Gittikleri yerlerde de verdiklerinin karşılığını çıkarma olanağını buluyorlardı. Bir açıdan, görev yerlerinin mültezimleri gibiydiler. Normalde bir yıllığına ve yenilenebilir olarak atanırlardı ve görev sürelerinin yenilenmesi verdikleri ek bağışlarla orantılıydı. Valilerin etrafında, genellikle hükümetçe atanmış yüksek rütbeli yardımcılar bulunur, yönetim görevleri bunların arasında paylaştırılırdı.

Hükümetin eyaletlerdeki ikinci temeli, kolluk güçleri (ocak) idi. Bunun çoğunluğunu, İstanbul'daki bir ağa tarafından yönetilen ve belli bir bölümü eyaletlerde görevlendirilmiş yeniçeriler oluşturuyordu. Ama valilerin elinde yerel, halktan toplanmış birlikler ve yedek kuvvetler de vardı. Bunların işlevi çoğunlukla yeniçerileri desteklemek, kimi zaman da onların gücüne karşı denge unsuru oluşturmaktı.

Eyalet yönetiminin büyük ölçüde üzerine dayandığı son unsur ise, Osmanlı Padişahlarının büyük bir önem verdiği adli örgütlenmeydi. Hiyerarşinin tepesinde, şeyhülislam ve Rumeli ile Anadolu kazaskerleri bulunuyordu. XVIII. yüzyılda eyalet merkezlerinin kadıları bir yıllığına atanır, bu süre bazen uzatılırdı. Bu görevlere aday

[25] H. Lammens, "Suriye", *İA*, (çev.: Fikret Işıltan), C. XI, II. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, s. 61
[26] André Raymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, (çev.: Ali Berktay), II. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2000, s. 9

olanlar, çoğunlukla hatırı sayılır miktarlarda berat resmi ödüyorlardı. Merkezden atanan baş kadılar (kadı'l-kudat) genellikle Türkçe konuşan nüfustan, alt yönetim birimlerinin kadıları ve naipleri ise Arapların arasından seçiliyordu[27].

Genel geçer kuralları olan bu örgütlenme içerisinde, imparatorluğun Arap eyaletleri için tek bir yönetim (evrim) süreci tanımlamak olanaksızdır. Eyaletlerin hem tarihsel deneylerinin çeşitliliğinden, hem de imparatorluk merkezine oranla coğrafi konumlarından kaynaklanan birçok farklı durum ortaya çıkmıştır[28]. Bu farklılığın temel nedenleri; Arap eyaletleri halkının aşiretler ve Urban (Bedevi)'dan oluşması, çeşitli din ve mezheplerden oluşan demografik yapı, bölgenin siyasi, dini ve ticari açıdan önemli bir yere sahip olmasıdır[29].

Halep, Şam, Suriye gibi vilayetler, sağlanan vergi gelirleri, Halep'in uluslararası ticaret sistemi içindeki yeri, Şam'ın haccın örgütlendiği merkezlerden biri olması gibi nedenlerle doğrudan denetime tabi tutulmuştur. Böylece merkez, hem Anadolu'dan geçen kara yollarıyla hem de deniz yoluyla bu vilayetlerde doğrudan bir denetim kurabildi; ancak bu denetim, büyük kentler, bunların çevresindeki tahıl üretim alanları ve kıyı limanlarıyla sınırlı kaldı[30]. Bu nedenle, Suriye'yi her defasında merkeze bağlamaya çalışan Osmanlı yönetiminin çabaları, bölgenin coğrafi yapısı nedeniyle bazı yerlerinde yine de başarısız kaldı. Böylece eyalet başkentleri dışındaki kimi bölgelerde, en fazla da ulaşımın zor olduğu dağlarda ve büyük bir ordu sokmanın imkânsız bulunduğu çöllerin uzak kısımlarında devlet denetimi sağlayamadı[31].

Bölgenin gelirlerini toplayıp iletmeleri, ticaret ve orduların geçişi için kullanılan yolları tehdit etmemeleri şartıyla yöredeki toprak sahibi aileler ile Suriye çölündeki ve Mekke'ye giden hac yolundaki kırsal aşiretlerin reisleri Osmanlı tarafından resmen tanınıyordu[32]. Devletin uyguladığı valilerin yanında yerel aileleri tanıma ve yerel yöneticilere geniş yetkiler tanıma siyaseti, bölgede Batı etkisinin artması ve merkezin gücünün azalmasına paralel olarak oluşan idari zaaflar

---

[27] Raymond, *Arap Kentleri*, ss. 4–7
[28] Raymond, age., s. 7
[29] Atalar, "Osmanlı Yönetiminde Ortadoğu Arap Eyaletleri", s. 169
[30] Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, (çev.: Yavuz Alogan), III. Baskı, İletişim Yay., İstanbul 2001, s. 274
[31] Ahmet Emin Dağ, *Suriye " Bilad-ı Şam'ın Hazin Öyküsü*", s. 12
[32] Hourani, age., s. 275

nedeniyle bağımsız davranma eğilimleri Suriye'de de kendini gösterdi. Özellikle XVIII. yüzyıla pek çok yerel hanedanın isyanları damgasını vurdu.

1.3. Bölgenin Demografik ve Ekonomik Yapısı

Osmanlı Devleti'nin sınırlarının sürekli genişleyerek farklı coğrafyalara hâkim oluması ve bu sınırlar içinde bir yerden diğerine gidişgelişin kolaylığı vilayetlerin nüfusunu zenginleştirdiği gibi, gelişimini de sağlamıştı.[33]. Devlet, hâkimiyeti altında olan farklı yapıdaki etnik gupları ve cemaatleri, mensup oldukları dinlere ve mezheplere göre gruplandırarak, Millet Sistemi adı verilen kendi içinde oldukça tutarlı bir sistem ile yönetmişti.

Millet sistemi ile Osmanlı toplumu, dini cemaatlere göre bölünür ve dini cemaatin dışında, cemaatler kesinlikle yok sayılırdı. Dolayısıyla Müslümanlar da ırk farklılıkları göz önüne alınmadan tek bir millet kabul ediliyordu ve imparatorluğun en geniş ve önemli unsurunu teşkil ediyorlardı. Gayr-i müslim teb'anın her birine, dini özelliklerine göre haklar verilmişti. Hepsi dini ve kültürel özerkliğe sahiptiler. Evlenme, boşanma, miras gibi kişisel hukuka ait meselelerde kendi dini liderlerinin idaresinde idiler[34]. Osmanlıların millet sistemi ile azınlıklara gösterdikleri hoşgörü ve iç yönetimlerine tanıdıkları geniş özerklik, tüm büyük Arap kentlerinde ve özellikle ticaret yolları üzerinde bulunan Suriye'de ekonomik alanda Yahudi ve Hıristiyan cemaatlerin gelişimini sağlamıştı[35].

Osmanlının uyguladığı hoşgörü idaresi, bölgede, gerek Müslümanlar gerekse Hristiyanların mensup oldukları mezheplerine göre fakló bölgelerde toplanmalarını kolaylaştırmıştı. Hristiyan olan halkın, Katolik Marunî olanları Lübnan dağlarında, Rum Ortodokslar kıyı kesimindeki şehirlerde, Rum Katolikler güneydeki kırsal bölgede yaşamaktaydılar[36]. Marunîler, daha güvenli buldukları Sayda ve Beyrut'un (bugünkü Lübnan dağlarının) sarp kayalıklarında kilise ve manastırlarını inşâ ettikleri dış etkilerden soyutlanmış sığınak yerlerinde, Osmanlı yönetiminin gösterdiği müsamahayla dinlerini ve geleneklerini koruyabildiler[37].

---

[33] Raymond, *Arap Kentleri*, s. 22
[34] Atalar, " Orta Doğu Arap Eyaletleri", s. 167
[35] Raymond, age., s.23
[36] Ramazan Özey, *Dünya Denkleminde Ortadoğu "Ülkeler-İnsanlar-Sorunlar"*, Aktif Yayınevi, İstanbul 2004, s. 128
[37] İsmail Taşpınar, "Marunîler", *DİA*, DİA Yay., İstanbul 1988, s. 71

Müslüman olan halkın ise, Sünni olanları kıyı kesiminde, Dürzîler Akka, Sayda, Beyrut (bugünkü Lübnan) dağlarının orta bölümünde yerleşmişlerdi[38]. Bölgede bu dönemde nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan ve Müslümanların bir kolu olarak görülen Dürzîlerin egemenliği söz konusuydu. Ancak Dürzîlerin birlikten yoksun olmaları nedeniyle sürekli bir hal alan iktidar mücadeleleri ve bazı Dürzî ailelerin sonradan Hıristiyanlığı seçmiş olmaları egemenliklerini zayıflatan önemli etkenlerden olmuştur. Bu nedenlerden dolayı XVIII. yüzyıla doğru geleneksel Dürzî üstünlüğü azalırken Avrupa ile girdikleri ilişkinin de etkisiyle Marunîler, ekonomik ve siyasi olarak güçlendirmiştir[39].

XVIII. yüzyıl Suriyesinde nüfus, hem şehirlerde yaşayanların ve göçebelerin nispeti bakımından, hem de sayı bakımından kısa aralıklarla hızlı değişime uğramaktaydı. Çünkü veba salgını gibi bulaşıcı hastalıklar sık sık ortaya çıkarak, büyük oranda kitle ölümlerine sebep verdiği gibi, özellikle istikrarın bozulduğu dönemlerde de Bedevi baskınları nedeni ile yerleşik halk toprağını terk ederek şehirlere sığınmakta veya şehirlerde meydāna gelen isyan ya da baskı gibi nedenlerle kırsal alanlara çekilmekteydiler[40]. Ayrıca uzun süren savaşlar, toprak kayıpları ve nüfus sayımlarının hane sayıları esas alınarak yapılması nedeniyle dönemin nüfusu hakkında kesin bilgiler vermek mümkün olamamakta ancak yaklaşık değerler verilebilmektedir. Örneğin Cevdet Paşa, bölgede yaşayan halkın nüfusunu din ve mezheplerine göre şöyle bildirmektedir:

"Cebel-i Dürzî sancağının bütün halkı, 217.000 nüfusa erişip 6.500'ü Sünni, 11.500'ü Mütavile diye anılan Şi'i ve 30.000'i Dürzî, 121.000'i Marunî, 47.000'i Rum ve 1000 kadarı da Yahudi'dir. Şam taraflarında da 39.000 kadar Marunî, 28.000 kadar Dürzî, 4.500 Mütavile olup bunlarda aslında Cebel-i Lübnan halkından olmalarıyla bütün Cebel ahālişi üçyüz bu kadar bin nüfusa erişir"[41].

Yine XVIII. yüzyıla ait yapılan bir çalışmada bölgenin demografik durumunun dinlere ve mezheplere göre dağılımı şöyle verilmiştir:

---

[38] Özey, age., s. 128
[39] Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş, Diplomasi*, Alfa Yay., İstanbul 2004, s. 107
[40] Samur, *İbrahim Paşa Yönetimi Altında Suriye*, s.4
[41] Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. I, s. 275

Müslümanlar	977.000
Nusayriler	22.000
Mütavile ve Yezidiler	17.000
Dürzîler	48.000
Rum Katolik ve Marunîler	260.000
Rum Ortadokslar	345.000
Yahudiler	175.000
Toplam	**1.844.000**

Bu rakamlara her ne kadar güvenilemezse de bölgede yaşayan insanların din ve milliyetleri konusunda bir fikir vermektedir. Farklı çalışmalarda yer alan bölge nüfusu ile ilgili ortaya konulan bu rakamlarda dikkati çeken husus, o dönemde Sünni nüfusun diğer din ve mezheplere oranla fazla olduğudur. Ayrıca, özellikle bedevilerin yerleşik halk için devamlı bir tehdit teşkil ettiğini ve Bilâd-ı Şam'daki yönetimler için daimi problem kaynağı olduklarını belirtmek gerekir[42].

Suriye bölgesinin ekonomik hayatı da oldukça canlıydı. Buğday, arpa, yulaf, mısır, darı, baklagiller, yağ bitkileri, narenciye, kayısı, üzüm, incir, pamuk ve tütün gibi tarım ürünleri yanında, başta ipekçilik, dokumacılık, sabun imalatı ve dericilik olmak üzere, bakırcılık, demircilik, silah yapımı, halıcılık, halat yapımı ve ağaç işlemeciliği gibi imalat kollarında faaliyet gösterilmekteydi. Özellikle dokumacılık sektöründe Şam, Halep, Beyrut, Hama ve Humus'ta dokunan düz ve desenli ipekli kumaşlar ile elbiselik kumaşlar, masa örtüleri, perdelik kumaşlar, tafta ve kadifeler, imparatorluk içinde dağıtılan ve Avrupa'ya ihraç edilen sanayi ürünlerinin başlıcalarını oluşturmaktaydı. Lazkiye ve Trablusşam'da, Halep ve Fırat yolu aracılığıyla, Doğu ile çok geniş ticari ilişkilerde bulunuluyordu ve Batı tacirleri baharat ve diğer kıymetli maddeleri almak için hep bu limanlara geliyorlardı[43].

1.4. Geçiş Bölgesi Olması Açısından Suriye'de Haccın Önemi

Osmanlılar, 1517'de Hicaz'ın yönetimini Memlûkler'den devralmakla bütün Müslümanları tek bir otorite altında birleştirdiği gibi, İslam dünyasını ilgilendiren hac organizasyonunun sorumluluğunu da yüklenmiş oldu[44]. Müslümanların manevi

---

[42] Samur, age., s.4
[43] Çakar, *17. Yüzyılda Haleb Eyaleti ve Türkmenleri*, s.37
[44] Abdülkadir Özcan, "Hac", *DİA*, C. XIV, DİA Yay., İstanbul 1988, s. 400

birliğine katkıda bulunan hac organizasyonunda, özellikle kara kervanlarının başlıca çıkış ülkesinden biri olan Suriye, Osmanlı döneminde daha büyük bir önem kazandı; çünkü büyük bir kara yoluyla İstanbul'a bağlanıyordu ve çok sıkı denetlenebiliyordu. Sultanın atadığı özel bir temsilci her yıl, yüksek memurlar ve Osmanlı hanedanının hac görevini yerine getirmek isteyen üyeleriyle birlikte Şam'a gitmek üzere İstanbul'dan ayrılır ve yanında kutsal kentlerde yaşayanların ihtiyaçlarını karşılamak için bir surre (para kesesi) taşırdı. Bu iş için ayrılan para ve tahsisatlar bu amaçla kurulmuş devlet vakıfları tarafından karşılanırdı. XVIII. yüzyıla kadar surre, zaman zaman Mısır'a deniz yoluyla gönderiliyor, oradan Kahireli hacılarca taşınıyordu. Heyet Şam'da kent valisinin örgütlediği hac kervanına katılır ve hac önderi olarak atanan bir memur (emirüǿl-hac) tarafından sevk edilirdi. XVIII. yüzyılın başlarından itibaren bu görevi bizzat Şam valisi yerine getirdi (1708). Şam valisi bütün haccın genel denetleyicisi olarak kabul edilirdi. Hac kervanını örgütlemek ve ona önderlik etmek valinin en önemli görevlerden biriydi[45].

Onbinlerce kişiyi harekete geçiren bu kervanlar, bugün gerçek boyutlarını saptamanın güç olduğu bir ticarete de aracılık ediyorlardı. Doğal olarak İmparatorluğun manevi ve maddi birliğine katkıda bulunan hac kervanları, İslam dünyasının tüm bölgelerinden gelmiş malların alışverişi yapıldığı yoğun bir ekonomik etkinlik yaratarak, yolu üstündeki büyük kentlerin gelişiminde de etkili olurdu[46].

Hac kervanının güvenliği için güzergâhta bulunan bedevilerden de faydalanılır ve onlara yaptıkları yardımlar, kafileye getirdikleri su ve yiyecekler için resmi ödeme yapılırdı. Ancak zamanın da gerçekleştirilmeyen veya yetersiz kalan ödemeler bedevilerin kervana saldırmasına yol açabilirdi.

Hacıların güvenli bir yolculuk yapmaları Padişahın hâkimiyetini de meşrulaştıran önemli bir unsurdu. Bu nedenle hac kervanına yapılmış ve karşılığını bulamamış her saldırı, Padişahın hacıların hamisi olduğu gerçeğini tehlikeye düşürebilirdi. Hem dini hem de siyasi bakımdan böylesine hayati önem taşıyan hac güvenliği konusu, dolayısıyla hiçbir durumda ihmal edilmemiştir[47].

---

45 Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, ss. 270–271
46 Raymond, *Arap Kentleri*, s. 22
47 Özcan, agm., s. 403

1.5. Bölgedeki Yerel Hanedanların Durumu ve Tahir Ömer İsyanı

Osmanlı, her ne kadar devlet idaresinde merkezi yönetim biçimini uygulamış olsa da, valilerin yanında yer alan yerel yöneticilere de geniş yetkiler tanıyarak, yerel hanedanların güçlenmesine de neden olmuştu[48]. Geniş yetkilere sahip bu hanedanlardan biri olan Azmzâdeler, XVIII. yüzyılda hükümet üzerindeki nüfuzlarını artırırarak Suriye'nin yönetimini eline geçirebilmişti. Türk asıllı olmakla birlikte daha sonra yerli halka karışan Azm ailesi, bölgedeki yerel toprak ağası ailelerinden geliyorlardı. Osmanlı yönetim kurumları içinde yer alan bu ailenin, uzun bir süre idareye hâkim olabilmesinin temel nedeni, Osmanlı egemenliğini kabul ederek her türlü bağımsızlık eğiliminden uzak durmalarıydı. Merkez ise, devletin politikalarına uydukları sürece Azm ailesinin güçlenmesine göz yummuştu[49].

Suriye'de XVIII. yüzyılda adından çok bahsedilen bir diğer yerel güç de Tahir Ömer ez-Zeydani (1735–1775) olmuştur Tahir Ömer'in bir siyasal güç haline gelmesinde Zeydani kabilesinin gücü ve elde ettiği iltizam denetiminin kendisine sağladığı olanaklar etkili olmuştur[50]. Önceleri Dürzî Ben-i Şihab ailesinin nüfuzu altında bulunan Safed de, onlar tarafından tayin edilmiş bir kaymakam olan Tahir Ömer, Osmanlı devletinin zaafından istifade edip, sahasını genişleterek Akka, Sayda, Yafa, Hayfa, Remle ve Nablus taraflarında hâkimiyetini kurdu[51]. Hâkim olduğu bölgede pamuk dışsatımının gelişmesi, Fransız ticareti yönünden gitgide artan istek ve Sayda'nın görece gerileyişi yanında Akka limanının büyüyen önemi nedeniyle Tahir Ömer Akka limanının savunmasını güçlendirerek, pamuk ekimini de destekledi. Akka, XVIII. yüzyılın ortalarından başlayarak, iktisadi ve sosyal yönden bölgenin en önemli kenti oldu Elde ettiği ekonomik güçle siyasi gücünü arttıran Tahir Ömer, 1745 yılından itibaren, otoritesini sağlamlaştırdı[52].

Tahir Ömer, elde ettiği güce dayanarak, Osmanlı nizamına karşı gelerek, çıkardığı isyanlar ile hâkimiyet sahasını genişletti. Öncelikle Lübnan'daki Dürzî ve Mütevali gurupların birbirleri ile uğraşmalarından ve Şam valilerinin de Hac nedeniyle her sene uzun süre görevlerinin başında bulunamamalarından yararlanarak, Osmanlı Devleti'nin savaş halinde bulunduğu Çarlık Rusya'sının Akdeniz'deki savaş

---

[48] Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu*, s. 105
[49] Raymond, *Arap Kentleri*, s. 10
[50] Raymond, "Arap Eyaletleri", s. 460
[51] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV/I, V. Baskı, TTK Yay., Ankara 1995, s. 433
[52] Raymond, "Arap Eyaletleri", s. 460

filolarının desteği ile Sayda'yı işgal etmeyi başardı[53]. Aynı zamanda, oğullarından her birini de kendi idaresi altındaki bir mahalle tayin etti; bunlardan Sayda ile Safed taraflarını büyük oğlu Şeyh Ali Tahir'e bıraktı. Böylece işgal ettiği Osmanlı topraklarında kendi hanedanlığını kurmaya başladı[54].

1762'den itibaren Tahir Ömer'in gücünün artması karşısında Babıâli, Hayfa'yı Şam valisinin denetimine verdi; ancak Tahir, kenti ele geçirince Babıâli, bölgeye merkezden atadığı görevlileri yollamak zorunda kaldı.

Tahir Ömer, Osmanlı'nın merkezden yönetici göndermesi üzerine, Mısır'da hemen hemen bağımsız hale gelmiş bulunan Ali Bey'e yaklaştı. Devletin içinde bulunduğu güçlüklerinden yararlanmaya kalkışan Ali Bey'in Osmanlı hükümetine kesin yenilgisiyle Tahir Ömer, yerel olarak yalnız başına bırakıldı. Babıâli, Tahir'in girişimlerine son vermek üzere, Mısır'a vali olarak atanan Ebu Zehheb Muhammed Bey'den yararlandı. Muhammed Bey, 1775'te Filistin'i istila ederken, Babıâli de, Akka'ya Hasan Paşa komutasında bir ordu yolladı. Tahir Ömer, Osmanlı ordusunun Akka'yı kuşatması karşısında başarılı olamayacağını anlayarak kaleden kaçmak için teşebbüs ettiğinde paralı askerlerden biri tarafından öldürüldü. Öldüğünde toprakları, Şam ve Sayda eyaletlerine verildi yeniden.[55] Tahir'in ölümünden sonra, daha önce Sayda valisinin takdirini kazanarak Beyrut yöneticisi olan Cezzar Ahmet Paşa, Sayda valiliğine getirildi (1776)[56].

2. CEZZAR AHMED PAŞA'NIN HAYATI VE FAALİYETLERİ

2.1. Cezzar Ahmed Paşa'nın Hayatı

Cezzar Ahmet Paşa'nın doğum tarihi kesin olarak belli değildir; çeşitli kaynaklarda 1720, 1722 veya 1735'te doğduğu ileri sürülmektedir[57]. Bosna'da doğan Cezzar Ahmed, Arnavut soyundan fakir Hristiyan bir ailenin oğludur. Gençlik yılları hakkında efsaneleri andıran bilgiler haricinde net bir bilgi yoktur. Kesin olarak bilinen husus, gençliğinde İstanbul'a gelerek berberlik yaptığı ve bir vesile ile Hekimoğlu Ali Paşa'nın hizmet ve himayesine girmiş olmasıdır. Ali Paşa Mısır

[53] Samur, *17. Yüzyılda Haleb Eyaleti ve Türkmenleri*, s. 6
[54] Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. IV /I, s. 433
[55] Raymond, "Arap Eyaletleri", ss. 460–461
[56] Samur, age., s. 6
[57] Feridun Emecen, "Cezzar Ahmed Paşa", *DİA*, C. VII, DİA Yay., İstanbul 1988, s. 516

valiliğine atanınca, onu da beraberinde Mısır'a götürmüştür (1756). Mısır, Cezzar Ahmed için, bundan sonraki hayatında bir dönüm noktası oluşturmuştur.[58].

Cezzar, 1758 senesine kadar Mısır'da Hekimoğlu Ali Paşa'nın yanında kaldı, aynı sene Emirü'l-hac Salih el- Kasımi'ye kapılanıp onunla birlikte hacca gitti. Hacdan dönen Cezzar, Hekimoğlu'nun görevinden ayrıldığını görerek, Mısır'da büyük bir nüfuza sahip olmaya başlayan Bulutkaptan Ali Bey'in memlûklerinden Buhayre sancakbeyi Abdullah Bey'e kapılanmak zorunda kaldı[59]. Abdullah Bey'in Hunadi urbanına karşı yaptığı seferde öldürülmesi üzerine Mısır'da bağımsız bir idare kurmaya çalışan Ali Bey tarafından Buhayre sancakbeyliğine getirildi. Bazı kaynaklara göre Hunadi urbanı ile yaptığı savaşlarda birçok kişiyi develeriyle birlikte öldürdüğü için kendisine "deve kasabı" anlamına gelen *Cezzar* lakabı verildi. Ayrıca bu lakabın, korku ile karışık takdir hislerini belirtmek için kendisine halk tarafından verildiği, çok önceden beri bu şekilde anıldığı, hatta düşmanlarını sindirmek, askeri meziyetlerini ifade etmek ve kendi adamları üzerindeki otoritesini yerleştirmek için özellikle bu lakabı kullandığı da ileri sürülür[60].

Kısa zamanda Ahmed Paşa, *Cezzar* lakabıyla ünlenince Bulutkaptan Ali Bey kendisini Mısır'a çağırıp buraya vali olarak atadı. Ali Bey, Cezzar Ahmed Paşa'nın bu görev sırasında yaptığı hizmet ve çalışmadan memnun kaldığından kendisine imaret tevcih ederek sancak beyi yapmış ve ona *Ahmed Bey el-Cezzar* demeğe başlamıştı[61] Ancak bu durum çok üzün sürmedi. Mısır'da bir devlet kurmak için fırsat kollayan olan Ali Bey, bu amacını tesis gayesiyle bazı teşebbüslere girişmişti. Bu arada, rakiplerini ortadan kaldırma işine, Cezzar'ı da alet etmek istemişti. Bu isteği Cezzar Ahmed reddedince Ali Bey ile araları açılınca Cezzar, Mısır'dan ayrılmak zorunda kaldı (1768)[62].

Mısır'dan İstanbul'a oradan Halep ve Şam'a geçen Cezzar, geçinecek bir iş bulamayınca Beyrut'a giderek Ben-i Şihab hanedanından Emir Yusuf'a sığındı.

---

[58] Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *Cezzar Ahmed Paşa (Akka Müdafii)*, , Kültür Bakanlığı Yay., No: 490, s. 30
[59] M. C. Şehabeddin Tekindağ, "Cezzar'ın Mısır'da ki Hayatı Hakkında Bir Araştırma", *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, S. XXVI, İstanbul 1972, ss. 124–125
[60] Emecen, agm, s. 516
[61] Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. I, s. 266
[62] Genelkurmay, *Cezzar Ahmed Paşa*, , s. 32

Sonra Şam'a geri dönerek Şam muhafızı Osman Paşa'nın emrine girdi. Bu sırada cereyan eden Tahir Ömer'in isyanı nedeniyle Beyrut savunmasına katıldı[63].

2.2. Cezzar Ahmed Paşa'nın Beyrut'u Ruslara Karşı Savunması

Şihaboğulları hanedanı, Osmanlı Devleti'ne bağlı kalan ve bu şekilde Beyrut'un idaresini elinde bulunduran bir aile idi[64]. Bu aile ile Akka ve Safed hâkimi olan Şeyh Tahir Ömer arasında uzun bir süredir bölgenin hâkimiyeti konusunda husumet sürmekteydi. Dürzîlerle Tahir Ömer'in oğulları arasında çıkan düşmanlığı fırsat bilen Şam valisi Osman Paşa, Dürzî askerleri ile birleşerek ve yanına Cezzar Ahmed Paşa'yı da katarak Tahir Ömer'in üzerine Sayda'ya hareket etti[65]. Bunun üzerine Şeyh Tahir Ömer, askeri destek alabilmek amacıyla Rus donanması komutanına müracaat etti. Katerina II., bu müracaatı olumlu karşılayarak Şeyh Tahir Ömer'i desteklemeleri için Alexis Orloff emrindeki filoya gerekli emirleri verdi. Rusya'nın da desteğini alan Şeyh Tahir Ömer, ayrıca Hıristiyan Bedeviler, Şiiler ve memlûk gruplarla da anlaşarak, tüm imkânlarıyla savaşa katıldı[66]. Sehli-il Gaziye'de (22 Mayıs 1772) vuku bulan muharebede Tahir Ömer üstün duruma gelince Dürzîler dağa, devlet askerleri de Şam'a çekildiler. Rus donanması da Beyrut'a gelerek her yeri talan ettikten sonra gemilerine geri döndüler[67].

Rusların şehri talan etmesi neniyle Beyrut hâkimi olan Emir Yusuf, Şam Valisi Osman Paşa'ya başvurarak Cezzar Ahmed Bey'i, bir miktar kuvvetle Beyrut'un imdadına göndermesini rica etti. Hayli ihtiyar olan Osman Paşa, Cezzar Ahmed Bey'in görevlendirilmesi isteğini kabul ederek Şeyh Tahir Ömer'in üzerine, bir miktar kuvvetle Cezzar Ahmed Bey'i Beyrut'un savunmasına gönderdi[68]. Emir Yusuf, Beyrut Kalesi'ni Cezzar Ahmed'e teslim edip, onu Beyrut'a Şihaboğullarının mütesellimi olarak tayin etikten sonra, Cebel bölgesinde ki Ben-i Hamase şeyhlerinin isyanını bastırmak üzere yola çıktı. Şihaboğullarının mütesellimi olarak Beyrut'un mukadderatını ele alan Cezzar ise, bu durumdan istifade ederk çok geçmeden şehrin

---

[63] Ahmed Cevdet Paşa, age., C. I, s. 289
[64] M. C. Şehabeddin Tekindağ, "XVIII. Asırlarda Cebel Lübnan: Şihâb-Oğulları", *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, S. XIII, C. XIX, İstanbul 1958, s. 39
[65] Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. I, s. 289
[66] Genelkurmay, *Cezzar Ahmed Paşa*", s.34
[67] Ahmed Cevdet Paşa, age., C. I, s. 289
[68] Genelkurmay, *Cezzar Ahmed Paşa*", ss. 35–36

harap surlarını tamir ettirmek suretiyle büyük bir imar faaliyetine giriştiği gibi Hıristiyanları şehirden sürdü ve Cebel ahālişinin silahla şehre girmesini yasakladı[69].

Cezzar'ın faaliyetlerini dikkatle takip eden Emir Yusuf, onun Beyrut'a tek başına hâkim olma eğiliminin farkına varınca 40 gün içinde kaleyi boşaltmasını istedi. Ancak Cezzar, 40 gün içinde kaleyi teslim etmediği gibi, kalenin levazım ve mühimmatını tamamlayarak bir muhasaraya hazır hale getirdi[70]. Bunun üzerine Emir Yusuf Dürzî, Ben-i Muteval ve Safed Urbanından oluşan büyük sayıda asker topladığı gibi, eski düşmanı Tahir Ömer aracılığıyla Rus donanmasıyla da anlaşarak Cezzar Ahmed Paşa'yı kaleden çıkarabilmek için Beyrut'u kuşattı[71]. Emir Yusuf'un askeri kuvvetine karşın Cezzar'ın durumu ve kuvvetleri hakkında Said Efendi, bir kıyaslama yaparak düşman askerinin elli bin askerine karşın Cezzar Ahmed Paşa'nın ancak bin askeri olduğunu belirtir[72].

Beyrut, Dürzîler ve Rus askerleri tarafından dört ay kadar karadan ve denizden kuşatıldı. Cezzar Ahmed Paşa, kuşatma sırasında Şam muhafızı Osman Paşa'dan yardım gelmemesi, cephanesinin tükenmesi, kale duvarlarının ve burçlarının top atışlarıyla yıkılması, askerinin çoğunun savaş sırasında ölmesi gibi nedenlerle kaleyi teslim etmeğe mecbur kaldı[73]. Aldığı yenilgiye rağmen Cezzar Ahmed Paşa, yine Said Efendi'nin naklettiği üzere bayraklarını açıp, mehteranesini çalarak kaleden muzaffer bir kumandan gibi çıkmıştır[74].

Beyrut muhasarası sona erdikten sonra Osmanlı, devlete karşı isyan etmeye devam eden Tahir Ömer'in cezasının verilmesi görevini Cezayirli Gazi Hasan Paşa'ya verdi. Bu göreve Cezzar Ahmed Paşa'da katıldı. Hasan Paşa komutasında İstanbul'dan gönderilen bir deniz filosu Tahir Ömer'in hâkimiyetine son verdi (1775). Tahir'in ölümünden sonra, daha önce Sayda valisinin takdirini kazanmış olan Cezzar Ahmet Paşa, Sayda valiliğine getirildi (1776). Ahmed Paşa Sayda sancağı olan müstahkem Akka kalesini kendisine merkez edindi[75]. Aynı zamanda Boşnaklar,

---

[69] M. C. Şehabeddin Tekindağ, "XVIII. Yüzyılda Akdeniz'de Rus Donanması ve Cezzar Ahmed Bey'in Beyrut Savunması", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Menteş Matbaası, Ankara 1967, s. 40
[70] Ahmed Cevdet Paşa, age., C. I, s. 290
[71] Şehabeddin Tekindağ, "Cezzar Ahmed Bey'in Beyrut Savunması", s. 42
[72] Said Efendi, *Tarih-i Vasf-ı Cezzar Ahmed Paşa*, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Türkçe Elyazmaları No: 6206, v. 9/a
[73] Said Efendi, *Vasf-ı Cezzar,* v. 9/a
[74] Said Efendi, *Vasf-ı Cezzar,* v. 10/a
[75] Samur, *17. Yüzyılda Haleb Eyaleti ve Türkmenleri*, s. 6

Arnavutlar ve Mağriplilerden oluşan bir ordu kurdu ve küçük bir de donanma oluşturdu. Cezzar'ın Sayda'da ki temel görevi, Osmanlı otoritesini eski haline getirmekti.

Cezzar Ahmet Paşa, Sayda valisi iken, Şeyh Tahir Ömer'in oğullarından Ali, Osman ve Said ile de muharebelere girişti. Cezzar, bu asilerin en kuvvetlisi olan Said ile Deyr-i Hanna kalesinin hâkimi olan Ali Tahir'e karşı düzenlediği muharebeler neticesinde, Ali Tahir'i mağlup ederek elindeki kaleleri de ele geçirdi. Aynı zamanda bu havalideki Sakr, Anaza, Ben-i Sahr ve Sardiya gibi kabilelerin ve bazı Alevi şeyhlerinin isyanını bastırarak Suriye ve Lübnan'da otoriteyi kesin ve güçlü şekilde kurdu. Bu başarılarına karşılık olarak da 1780'de emirü'l-haclıkla Şam valiliğine atandı[76]. Bu görevle bölgedeki nüfuzunu arttıran Cezzar Ahmed Paşa'ya, Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesi üzerine Babıâli, Şam ve Trablusşam valiliklerini verdiği gibi onu Mısır valisi ve seraskeri olarak tayin etti (1799)[77]. Bu suretle paşanın Suriye bölgesindeki hâkimiyeti daha da kuvvetlenmiş oldu.

2.3. Napolyon Bonaparte'ye Karşı Akka'yı Savunması

Fransa'nın büyüme ve genişlemesini temel hedef olarak belirleyen Napolyon Bonaparte'ın, bu amaç doğrultusunda ihtiyaç duyduğu sömürgeyi elde edebilmesi Hindistan'ı alarak mümkün olacaktı. Buranın alınabilmesi için ilk basamak olarak Mısır'ın alınması şarttı. Böylece hem İngiltere'yi ekonomik yönden zaafa uğratacak hem de Doğu Akdeniz'de bulunan İngiliz donanmasını ikmal üslerinden mahrum bırakabilecekti[78]. Bu suretle Napolyon, 1798'de İskenderiye'ye gelerek işgal etti. Bu işgalin amacı ile ilgili olarak Osmanlı yetkililerine;

"Benim kimseye zararım olmayacak. Düşmanımız İngilizler, Hindistan'ı aldı. O'nu kurtarmaya gidiyorum. Bütün dünya ile düşman olsam Osmanlı ile dostum." cevabını verdi[79]. Osmanlı Devleti, Napolyon'un Mısır'ı taarruzuna ihtimal

---

[76] M. C. Şehabeddin Tekindağ, "Cezzar Ahmed Paşa", *İA*, C. III, Mili Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, s. 156
[77] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Bonpart'ın Akka Muhasarasına Dair Bir Vekayiname", *Tarih Semineri Dergisi*, İÜ Edebiyat Fakültesi Yay., Milli Mecmua Basımevi, İstanbul 1938, s. 3
[78] Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, *1799-1802 Osmanlı-Fransız Harbi'nde Akka Kalesi Savunması*, Kültür Bakanlığı Yay., No: 489, s. 49
[79] Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. III, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1994, s. 1682

vermediğinden bu bölgede savunma önlemleri almamıştı[80]. Bonaparte, İskenderiye'yi zapt etme nedeninin:

"Ben memleketi yağma etmeğe, yahud Osmanlı elinden almağa gelmedim. İsteğim bu toprakları Kölemenlerin zulmünden kurtarmak, Fransızlara ettikleri hakaretin intikamını almaktır." olduğunu belirterek kimsenin malına ve canına zarar gelmeyeceğini taahhüd ediyordu. Bu şartlarla İskenderiye Fransızlara teslim edildi[81].

Fransa'nın İskenderiye'yi işgali karşısında Babıâli, Rusya ve İngiltere ile Fransa aleyhine ittifak görüşmelerine girişti. Bu işgalden sonra kadim dost Fransa'nın yerini İngiltere aldı[82]. Ayrıca Fransızlara karşı kara ve denizde büyük hazırlıklara başlandı. Mısır seraskerliği unvanıyla beraber, bütün Şam ve çevresindeki kara birlikleri Cezzar Ahmed Paşa'nın emrine verildi[83] ve İstanbul'dan 800 Nizam-ı Cedid askeri de bölgeye gönderildi[84].

Fransa, her ne kadar Mısır'a hâkim oldu ise de denizden İngilizlerin ablukasında idi. Çünkü Napolyon Bonaparte'ı, İskenderiye'ye getirmiş olan Fransa donanması, Ebuhur (Ebukır)'da İngiltere donanması tarafından imha edilmişti. Bu nedenle Fransız kuvvetleri, anavatanla ilişkileri kesilmiş bir durumda Mısır'da mahsur duruma düşmüşlerdi[85]. Hiçbir yerden yardım alma umudu kalmayan Napolyon'un kuvvetleriyle Mısır'a yerleşmekten ve bölgesinde kuvvetlenmekten başka çaresi yoktu. Bunu sağlayabilmek ise, ancak Suriye'nin elde bulunmasına bağlıydı[86].

Napolyon Suriye harekâtından önce, Cezzar Ahmed Paşa'ya yazdığı 7 Cemazıyelahır 1213 (17 Kasım 1798) tarihli Arapça mektubunda, Mısır ayanından İbrahim Bey'in sınır dışı edilmesini ve Mısır yolunun açtırılmasını teklif etmiş; bu takdirde paşa ile muharebe etmeyeceğini, Sayda'ya müdahalede bulunmayacağını, tüccar ve ziyaretçilerini koruyacağını belirterek kendisinin dostu olduğunu bildirmişti. Cezzar Ahmed Paşa, bu mektubu getireni huzuruna bile kabul etmemiş,

---

[80] Genelkurmay, *Akka Kalesi Savunması*, s.51
[81] Ahmed Cevdet Paşa, age., s. 1682
[82] Ahmed Cevdet Paşa, age., s. 1683
[83] Necdet Öztürk, "Cezzar Ahmed Paşa (Napolyon'u Mağlup Eden Türk Kumandanı Akka Kahramanı)", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., S. 18, İstanbul 1988, s. 6
[84] Genelkurmay, *Akka Kalesi Savunması*, s.52
[85] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Bonapart'ın Cezzar Ahmed Paşa'ya Mektubu ve Akka Muhasarasına Dair Bir Deyiş", *Belleten*, TTK Yay., C. XXVIII, S. 111, Ankara 1964, s. 451
[86] "Akka Kalesi Savunması", *Genelkurmay*, ss.53–54

geri çevirmişti[87]. Napolyon, vaadlerinin Paşa tarafından dikkate almaması üzerine 10 Şubat 1799 günü Suriye seferine başladı[88].

Cezzar Paşa, Bonaparte'ın Suriye üzerine hareket edeceğini haber aldığı zaman bir taraftan Akka Kalesi istihkâmlarını tamamlattırarak diğer taraftan da Hayfa, Yafa ve Ariş taraflarına kuvvet sevketmişti. Bonaparte, Han, Yunus, Gazze, Ramle, Yafa ve Hayfa'yı aldıktan sonra Suriye'yi zapt için kendisine yalnız engel olarak kalan Akka üzerine yürüdü; burada Cezzar Paşa müdafaa vaziyetinde bulunuyordu[89].

19 ve 20 Mart 1799'daki hücumlarla başlayan Akka muhasarası sırasında İngiliz donanmasından da yardım gören Cezzar, Nizam-ı Cedid askerleri ve İstanbul'dan gönderilen donanmanın da desteğiyle. Fransız işgaline şiddetle kaşı koydu. Birbiri ardınca yaptığı saldırılardan bir sonuç alamayan Bonaparte, 20 Mayıs'ta kuşatmayı kaldırıp geri çekilmeye mecbur oldu. Fransızların bu başarısızlığı İstanbul'da büyük bir sevince yol açtı[90]. Napolyon'u hezimete uğratan ve bölgeyi terk ettiren Cezzar Ahmed Paşa'nın şöhreti bütün dünya da duyuldu. Ayrıca Paşa, Devlet tarafından tebrik edildi ve kıymetli hediyelerle taltif olundu.[91].

2.4. Cezzar Ahmed Paşa'nın Kişiliği ve Babıâli'nin Tutumu

Napolyon'u hezimete uğratan, kaçıran ve bölgeyi terk ettiren Cezzar Ahmed Paşa'nın ünü "Napolyon'u mağlup eden ilk komutan" olarak duyuldu. Cezzar Ahmed Paşa, yalnızca Napolyon'u mağlup etmemiş aynı zamanda onun büyük hayallerini de yok etmişti. Çünkü Napolyon, Hindistan fethine ilk adım olarak kabul ettiği bu sefer tahakkuk ettiği takdirde, Doğu-Akdeniz sularında bulunan İngiliz filosu açlığa mahkûm olacağı gibi Osmanlı Devleti de Fransızların Mısır'daki hâkimiyetini tasdik etmek zorunda kalacak idi. Bundan sonra, Cezzar'ın zulmü altında inleyen halkın ve isyan için Akka'nın sukutunu bekleyen Dürzîlerin destekleriyle önce Dımışk'a, sonrada Halep'e yürüyerek esareti ilga edeceğini

---

[87] Nigâr Anafarta, "Napoleon Bonaparte'nin Mısır'ı İşgali", *Hayat Tarih Mecmuası*, S. 2, 1970, s.28
[88] Genelkurmay, *Akka Kalesi Savunması* s.54
[89] Uzunçarşılı, "Akka Muhasarasına Dair Bir Deyiş", *Belleten*, s. 3
[90] Emecen, "Cezzar Ahmed Paşa", s. 517
[91] Öztürk, "Cezzar Ahmed Paşa", *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, s.8

zanneden Bonaparte, daha sonra Osmanlı Devletini yıkıp İstanbul'a yürüyecek, belki de Paris'e, Avusturya Hanedanını devirerek, Edirne - Viyana yoluyla dönecek idi[92].

Cezzar Ahmed Paşa'nın Napolyon'a karşı zaferi ve elde ettiği şöhret, Osmanlı hükümetịn de sevinç yarattığı gibi, Mısır'ın Cezzar tarafından ele geçirilebilme endişesini de doğurmuştu. Aslında Babıâli, Cezzar'ın faaliyetlerini onun Sayda valiliğinden beri endişe içinde takip etmiş; ancak bölgenin karışık sosyal yapısı ve hükümetin nüfuzunun zayıflığı yüzünden Cezzar'ın otoritesinden faydalanmak zorunda kalmıştır[93].

Cezzar Ahmed Paşa, gerek Şam gerekse Sayda valilikleri sırasında uyguladığı sert tedbịrlerle asi urban ve aşiretlerle mücadele ettiği gibi, hâkimiyeti altında olan aileleri de vergiye bağlamış, hatta bazılarına valilik tevcịhinde dahi bulunmuştu[94]. Bu durumdan endişe eden Osmanlı hükümeti bir ara onu uzaklaştırmak isteyip Bosna'ya tayin ettiyse de bölgeyi zapturapt altına alabilecek tek adam olarak görüldüğünden bundan vazgeçildi. Gerçekten Cezzar Paşa, Sayda kıyılarında yoğun ticareti engelleyen Şii Muteval (Mitvali) aşiretiyle Kuzey Filistin dağlarındaki asi kabileleri sindirdi, Lübnan dağlarında Şihab emirleriyle mücadele etti, onların siyasi güç ve yetkilerini kırdı. Marunî-Dürzî çekişmesinden de kendi lehine istifade etti. Akka, Sayda ve Beyrut'ta ticari faaliyetleri kontrolü altına aldı, çok gelir getiren ve Avrupalı tüccarların gözde malları olan pamuklu, hububat ve ipekli ticaretini tekeline geçirdi, Fransız tacirlerini Akka'dan ve Sayda'dan kovmaya kadar gitti. Bu iktisadi güç siyasi kudretinin de anahtarı oldu. Onun bu faaliyetleri özellikle Fransızları çok ürküttü; ticari menfaatleri zedelenen Fransızlar, ileri gelen zengin Hıristiyan Arap burjuvaları, daha alt kesimi oluşturan Müslüman grubun büyük desteğini kazanmış olan Cezzar Paşa hakkında menfi propagandaya giriştiler. Hatta bizzat İstanbul'daki Fransız elçisi Cezzar'ı III. Selim'e şikâyet etmişti. Bir süre sonra Fransızlar karşılıklı menfaat çerçevesinde onunla iyi münasebetler tesisine çalışmaya mecbur oldular[95].

Merkezi hükümetin, onun otoritesini sınırlandırma yolunda ki çabasının kesin bir şekilde sonuçlanamamasında Cezzar Paşa'nın, bölgede ki gücü ve devlet için

---

[92] M.C. Şehabeddin Tekindağ, "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Bonaparte'ın Akka Muasarası", *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, İÜ Edebiyat Fakültesi Basımevi, C. XV, S. XX, İstanbul 1965, s.6
[93] Emecen, agm., s. 518
[94] Tekindağ, "Cezzar Ahmed Paşa", s. 157
[95] Emecen, agm, s. 517

büyük bir önemi olan haccı örgütleyebilecek yetenekli nadir insanlardan biri olması etkili olmuştu[96]. Böylece, yerel olarak, başarısını belirttiğimiz bir otorite siyaseti sürdürebildi ve temel yetkilerinden biri olan hac kervanını koruyabildi.

Babıâli ile ilişkileri kimi zaman ne denli gergin olursa olsun, Cezzar Ahmed Paşa,1803'te İstanbul'un emirlerine karşı Yafa'yı kuşatması bir yana, hiçbir zaman açıkça bir asi olarak ilan edilmedi ve valiliği usulüne uygun biçimde her yıl yenilendi. Çünkü bağımsızlık elde etme gibi bir çabası olmamasına rağmen çoğu zaman başına buyruk hareket eden Cezzar Ahmed Paşa'nın sayesinde Sayda eyaleti, onun otoritesi altında, içinde asayişin hüküm sürdüğü ve idaresinin yeniden sağlandığı bir eyalet olmuştu yeniden[97].

Cezzar Ahmed Paşa, özellikle Batı kaynaklarında ve bir kısım Arap ve Osmanlı tarihlerinde son derece zalim, gaddar bir insan olarak gösterilir. Bu çok karışık bir sosyal yapıya sahip coğrafyada kendisine karşı sürekli olarak düşmanlık besleyen aşiretler, nüfuz sahibi yerli gruplar, ticari menfaatleri zedelenen Avrupalı devletler, hatta nüfuzunu kısıtlamaya çalışan Osmanlı hükümeti karşısında uzun müddet hükmünü yürütmesi, ilk kesimlere karşı oldukça sert ve acımasız idaresi, diğerlerine karşı ise ustalıklı siyaseti sayesinde mümkün olabilmişti[98].

Uyguladığı sert siyaset ve sağladığı otoritenin yanı sıra Cezzar Paşa kedine merkez edindiği Akka'da çok sayıda eser inşa ettirdi. Günümüzde de bunlar, şehrin mimari yapısını simgeleyen belli başlı eserleri oluştururlar. Bunların arasında hanlar, hamamlar, iki çarşı, 6 cami ve su değirmeni sayılabilir. Kendi sarayı ve saray bahçeleri onun eseridir[99].

İmar faaliyetlerinin yanı sıra diğer taraftan giriştiği faaliyetlerini, askerlerinin özelliklerini, dindarlığını, idaresi altındaki şehirlerin durumunu, adāletini konu alan risaleler kaleme aldırarak manevi nüfuzunu ve kutsi bir şahsiyet olduğunu yayıp bölgedeki otoritesini sürekli kılacak bir zemine oturtmaya çalışmıştır.[100] Cezzar'ın

---

[96] Raymond, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, s. 463
[97] Raymond, age., s. 465
[98] Emecen, agm, s. 518
[99] Gad Nassı, "1799 Akka Savunması ve Cezzar Ahmet Paşa", *Tarih ve Toplum*, C. XIV, S. 82, İletişim Yay., İstanbul 1990, s. 27
[100] Emecen, agm, s. 518

ortaya koyduğu kararlılık ve kişisel cesaretin yanı sıra, kurmaya başladığı siyasal, iktisadi ve askeri yapı 1804'te ölümüyle sona erecektir[101] .

2.5 Cezzar Ahmed Paşa İle İlgili Eserler:

Tespit edilebildiği kadarı ile Cezzar Ahmed Paşa hakkında yazılmış 4 tane eser olup bunları şöyle sıralamamız mümkündür:

1- *Takrir-i Mütesellim-i Cezzâr Ahmed Paşa* isimli eser, 20 varaktan oluşan bir risaledir. Bu risale, bugün TSMA, nr. E. 4029'da kayıtlıdır. Cezzâr Ahmed Paşa'nın mütesellimi ile kim olduğu bilinmeyen, muhtemelen hükümet merkezinde görevli bir şahıs arasındaki konuşmaları içeren risalenin yazarı belli değildir. Risalede yer alan görüşmenin ilk kısmında Cezzar Ahmed Paşa'nın Dürzîlerle nasıl başa çıktığı, Tahir Ömer ve oğulları ile mücadeleleri, Akka, Sayda ve Beyrut vilayetleri dahilinde ki ordusunun asker sayısı, bölgeyi nasıl idare ettiği, Cebel bölgesinde ki konsolosların tavırları ve Cezzarla münasebetleri, Cezzar'ın dindarlığı ve hayırseverliği zikrediliyor. Risalenin son kısmında da vezirlerin durumu ve Cezzarla mukayesesi yer alır. Aslında görüşmenin ve risalenin yazılış amacı, Cezzar Ahmed Paşa'nın özellikleri ve faaliyetlerini anlatarak paşanın Devlet-i Aliyye nezdinde propagandasını yapmaktır. Böylece devletin, gözden ırak topraklarında müstakil hareket eden paşası hakkında bilgi edinme isteği, belgenin Cezzar'ın propagandasına alet olmasına yol açmıştır.

2- *Nizamname-i Mısır*, bizzat Cezzar Ahmed Paşa tarafından kaleme alınmıştır. Nizamnamenin giriş kısmında, Mısır'ın anahtarının Suriye, Şam ve Filistin bölgesi olduğu, bu bölgedeki problemlerin halledilebilmesi için buraları yakinen tanıyan ve buralarda hizmetlerde bulunan tecrübeli bir kişinin Sayda mansıbı ile tayin edilmesi gerektiği vurgulanır. Cezzar Ahmed Paşa'nın bu eseri yazma amacı, Mısır gibi önemli bir toprağın sorunları hakkında tecrübelerini sıralayarak bu göreve talip olduğunu Devlet-i Aliyye'ye bildirmektir[102].

3- *Gaza-Name-i Cezzâr Gazi El-Hacı Ahmed Paşa*, Resmi Mustafa Efendi namında bir müellif tarafından kaleme alınarak Cezzar Ahmed Paşa'ya sunulmuştur. Eser, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Efendi 4910 numarada

---

[101] Raymond, age., s. 465

[102] Ayşe Emecen, *Suriye Bölgesinde Bir Osmanlı Valisi ve İmajı: Cezzar Ahmed Paşa*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1994, ss. 12–17

kayıtlıdır. Bu eser de Napolyon'un İskenderiye ve Mısır'ı zaptetmesi, Mısır halkının Fansızlara karşı direnişi, Akka muhasarası, Cezzar Ahmed Paşa'nın, Napolyon'un Mısır'ı işgali karşısında gösterdiği cesaret ve Napolyon'a karşı elde ettiği zafer anlatılmaktadır[103].

4- *Kıssatü Ahmed Paşa el-Cezzar*, toplam 83 varaktan müteşekkil olup, Esad Efendi Kütüphanesi 2393 numarada kayıtlıdır. Eser, kendiside bir Şihabi olan Haydar eş-şihabi tarafından kaleme alındığından; daha çok Cezzar Paşa'nın Şihaboğulları ve Cebel bölgesi ile ilgili ilişkilerine ağırlık vermektedir. İlk bölümlerde Cezzar Paşa'nın hayatı ile ilgili kaynağa dayanmayan bilgiler veren müellif, daha sonra onun önceleri Emir Yusuf'la olan ilişkilerini ele almaktadır. Dürzî dağında Şihabilerin riyasetini Emir Beşir'in almasından sonraki olaylara ise daha geniş yer vermektedir. Özellikle Fransız Napolyon'u Mısır'ı işgali ve Onun Emir Beşir'e bir takım teklifler sunması ile başlayan olaylar ve buna Cezzar'ın sert tepkisi Şihabi gözü ile ele alınmıştır. Akka Kuşatmasından sonra Cezzar'ın Emir Beşirle mücadelesi eserin nerede ise yarısına yakının kapsamaktadır. Eserin Cezzarla ilgili bölümleri 60. varakta bitmektedir.

Müellif olayları yazarken haliyle kendi toplumu açısından ele almış ve Cezzar Paşa'yı zalim, gaddar, ibadet ve amele hak ve hukuka riayet etmeyen birisi olarak göstermektedir. Buna karşılık Hıristiyan olmasına rağmen Emir Beşir'in bu yönünden hiç bahsetmemektedir[104].

---

[103] Osman Koç, *Gazâ-nâme-i Cezzar Gâzî El-Hacı Ahmed Paşa*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1992, ss. 27–32
[104] Bu eser, 1955 yılında Beyrut'ta basılmıştır.

II. BÖLÜM

VASF-I CEZZAR AHMED PAŞA VÂLİ-İ SAYDA-İ SABIK

1. ESERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

1.1. Müellifin Hayatı

Eserin müellifi, Said Efendi'dir. Said Efendi hakkında Osmanlı tarih yazarları ve eserleri ile ilgili yapılmış çalışmalarda herhangi bir bilgiye ulaşılamadığı gibi, yazar eserinde de kendisi ile ilgili hiçbir bilgi vermemiştir. Müellifin adının Said Efendi olduğu bilgisine ise İstanbul Kütüphanesinde eserle ilgili yer alan kayıtlardan ulaşılmıştır. Bu nedenle müellifin bir tarihçi (tarih yazıcısı-vakanivüs) olmadığı ve Cezzar Ahmed Paşa ile ilgili yapılan diğer çalışmalar incelendiğinde, onun Cezzar Ahmed Paşa'nın yakın adamlarından biri olduğu, bizzat Cezzar Ahmed Paşa tarafından faaliyetlerini başkentte duyurmak amacıyla kendi hizmetindeki adamlarından birine kaleme aldırdığı anlaşılmaktadır. Bu görüşü kuvvetlendirir şekilde müellif, eserini Cezzar Paşa'ya takdim ettiğini ve ona uğur getirmesini dilediğini belirtir:

"…..Aḥmed Paşa dāme bi'l-ḫayri zikrihi vefṣā ser-levha-i kitāb ḳılınmaḳ ıstıśvab olunmağla teyemmünen ve teberrüken medḥ-i cenāb-ı devletlerine…inşād olundı"[105].

Eserde yer alan kale, şehir ve yer adları hakkında iyi bilgi sahibi olduğu anlaşılan, olayları en ince ayrıntısına kadar sanki oradaymış gibi aktaran Said Efendiønin Suriye bölgesinde uzun süre yaşadığı ve o bölgeyi çok iyi tanıdığı anlaşılmaktadır.

Eserin dil ve üslubu, müellifin Arapça ve Farsçaya hâkim olduğunu, yazdığı beyit ve nazımlarla da söz söyleme sanatında usta olduğu; dolayısıyla Cezzar Ahmed Paşa'nın yanında kâtiplik yapan biri olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

1.2. Eserin Adlandırılması

Eserin adı, Cezzar Ahmed Paşa'nın vasıfları olarak belirtilmişse de bu adın müellif tarafından verilmediği, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Türkçe

---

[105] Said Efendi, *Vasf-ı Cezzar Ahmed Paşa*, v. 4/b

Elyazmaları Bölümünde 6206 numara ile kayıt altına alınırken kütüphane görevlileri tarafından verildiği sonucuna ulaşılmıştır. Çünkü eser incelendiğinde, esere verilen isim ile içeriğinin uyuşmadığı tespit edilmiştir.

Eserde Cezzar Ahmed Paşa'nın kahramanlıkları, devlete bağlılığı ve idaresindeki halka karşı adil davranıp düşmanlarına karşı zalim olduğu gibi vasıfları yer yer övülmüşse de eserin konusunu bu vasıflar oluşturmaz.

Said Efendi, Cezzar Ahmed gibi bir paşanın faaliyetlerinin ve gazalarının unutulmasını istemediği için eseri kaleme alış amacını;

"…öyle bir paşa-yı muazzām u düstūr-u mükerremen veḳāyi' ve iħbār u ġazāvāt u āsārı feramūş olması reva görülmeyüb 'alā ĥasbi'l-ıttılā' ve'l istiŧā'a taĥririne şitāb olundı"[106]. ifadeleriyle belirtir. Yine eserin giriş kısmı olan *Fihrist-i Kitab* bölümünde eserinde bahsedeceği konuları, olayların oluş sırasına göre verir;

Der beyān-ı žuhūr-ı vezįr mükerrem devletlü Ġāzi Cezzār Aĥmed Paşa yesserallahu mā yeşā

Zikr-i vaḳ'a-ı Beyrūt u muĥārebe-i vezįr Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa bā asker Dürzį ve Mosḳo

Der beyān-ı vaḳ'a-i Ŧahir Ömer merĥūm u muĥāfıž-ı Akka şoden-i vezįr Ġāzi Cezzār Aĥmed Paşa

Zikr-i tevcįhi rütbe-i āliye-i vezāret ü eyālet-i Śayda bį-cenāb-ı vezįr Ġāzi Cezzār Aĥmed Paşa yesserallahu mā yeşā

Zikr-i muĥārebe-i vezįr Ġāzi Cezzār Aĥmed Paşa bā Alį Ŧahir ü tesħįr-i cümle bilād-ı Akka ve Śafed

Zikr-i fetĥ ü tesħįr Bilād-ı Cebel u vuḳū'-ı ĥarb bā įşān [107] .

Said Efendi'nin kendi ifadelerinden ve eserin içeriğinden yola çıkarak eserin adı bize göre, "*Cezzar Ahmed Paşa'nın Cebel'deki Mücadeleleri*" şeklinde değiştirilmelidir.

---

[106] Said Efendi, *Vasf-ı Cezzar Ahmed Paşa*, v. 4/a
[107] Said Efendi, *Vasf-ı Cezzar Ahmed Paşa*, v. 1/b

1.3. Eserin Yazılış Sebebi ve Tarihi

Suriye gibi karışık sosyal yapısı olan ve güçlü hanedanların, ellerindeki geniş toprak ve kuvvetleriyle sürekli Osmanlı Devletine karşı isyan çıkardıkları bir bölgede, asayişi ve devlet otoritesini ancak Cezzar Ahmed Paşa gibi sert bir yönetim politikası uygulayan güçlü bir paşa sağlayabilmiştir. Merkez, Cezzar Ahmed Paşa'nın idaresinden ve küçük aksamalara rağmen düzenli olarak gönderdiği vergilerden memnun olduğu gibi aynı zamānda da endişe içerisindedir. Onun Dürzî, Kızılbaş ve Rafizilere karşı kazandığı muharebelerle elde ettiği nüfuz ve şöhrete dayanarak hâkimiyet altına aldığı hanedanların topraklarını kendi mülküne geçirmesi, bölgede istediği gibi tayin ve azillerde bulunması, zaman zaman merkezden gelen emirlere uymaması gibi nedenlerle müstakil bir devlet kurmasından çekinilmiştir.

Cezzar Ahmed Paşa, hiçbir vakit açıktan açığa devlete isyan etmemiş olmakla beraber, kendi bildiği ve dilediği gibi hareket ettiğinden zaman zaman Babıâli nazarında asi bir adam olmuş, birçok meşveretin mevzuunu teşkil etmiş ve Padişah ile sadrazam arasında mektuplaşmaya sebebiyet vermiştir.[108] Babıâli'de ki bu durumu dikkatle takip eden ve kendi hakkında oluşan imajın farkında olan Cezzar Ahmed Paşa faaliyetlerini, adaletini, dindarlığını ya da devlete olan bağlılığını konu alan eserler kaleme aldırtmıştır. İşte yakın adamı olan Said Efendi'ye yazdırdığı bu eserde aynı amacın bir ürünüdür.

Said Efendi'nin de belirttiği gibi Cezzar Ahmed Paşa'nın faaliyetleri, Padişahın hâkimiyetinin devamı için birer kanıt niteliğindedir. Padişaha bu denli sadakatle hizmet eden bir paşanın devlete isyan etmesi söz konusu değildir. Cezzar Ahmed Paşa'nın tüm yaptıkları bölgedeki halkı mütegallibeden kurtararak onların Padişahın itaatine girmesini sağlamaktır[109]. Eserin pek çok yerinde Cezzar Ahmed Paşa'nın buna benzer faaliyetleri özellikle vurgulanarak Babıâli nezdinde oluşan olumsuz imajın silinmesi amaçlanmıştır.

---

[108] Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Humayunları*, TTK Yay., II. Baskı, Ankara 1999, s. 131
[109] Said Efendi, *Vasf-ı Cezzar Ahmed Paşa*, v. 49/a

Bu amaç doğrultusunda yazılan eserin yazılış ya da bitiriliş tarihi ile ilgili herhangi bir kayıt yoktur. Said Efendi eserin Zikr-i Teshįr -i Cebel-i Dürzî ve Vukū'-u Ĥarb Bā Įşān başlıklı bölümünde;

"…Ĥāliya iş bu sene 1189 senesi āħirinde Dürzį dağı üzerine ķıyāmet-i cenk ü ķıtāl-i ķāim ü istiķbāl āteş-i ĥarb ü nezāl-i daįm…"[110] ifadesiyle bir tarih belirtmiştir.

Eserin içeriği itibariyle, Cezzar Ahmed Paşa'nın Şam Muhafızı Osman Paşa ile Dürzîler üzerine yaptığı muharebe ile başlaması[111] ve Cezzar Ahmed Paşa'nın Akka'da yaptırdığı cami[112] ile sona ermesinden yola çıkılarak eserin tarihi ile ilgili ancak tahmin yapmak mümkün olabilir. Cezzar'ın, Osman Paşa ile birlikte Tahir Ömer ve Dürzîlere karşı savaşması, kaynaklarda 1771 yılı olarak belirtilir[113]. Yine Cezzar Ahmed Paşa'nın Akka'da yaptırdığı caminin tarihi, kaynaklarda 1781–1782 olarak ifade edilir[114].Ancak müellifin Cezzar'ın gazalarına dair aktardığı olaylar 1776 yılında sona erer. Caminin yapımı ise daha sonra olduğundan eserin yazılış tarihinin 1782/1783 yılları olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2. ESERİN TANITIMI

2.1. Şekil Özellikleri

Eser, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Türkçe Elyazmaları Bölümünde 6206 numarada kayıtlıdır; başka bir nüshası bulunmamaktadır. Yazı türü, sülüs olan eser, 95 varaktan oluşur, her varak 21 satırdır (1 b: 12 satır, 2 a: 7 satır, 3 b: 13 satır).

Bu eser, mihrabiye renklidir. Cetveller haki renginde, söz başları kırmızıdır. Kitabın cildi kırmızı ve cetvel içleri yaldızlı sarıdır. Sayfalarda bir sonraki sayfayı gösteren "ayak"lar vardır. Bunun yanısıra sayfaların sol üst köşelerine yazılmış olan Osmanlıca rakamların sonradan eklendiği anlaşılmaktadır. On iki tane kırmızı renkte yazılmış başlık vardır. Şiir, beyit ve kasidelere geçerken de bu kelimeler kırmızı renkte yazılmıştır.

---

110 Said Efendi, *Vasf-ı Cezzar Ahmed Paşa*, v. 45/b
111 Said Efendi, *Vasf-ı Cezzar Ahmed Paşa*, v. 5/a
112 Said Efendi, *Vasf-ı Cezzar Ahmed Paşa*, v. 46/b
113 Tekindağ, "Cezzar Ahmed Paşa", s. 156
114 Özkan Ertuğrul, "Cezzar Ahmed Paşa Camii", *DİA*, C. VII, DİA yay., s. 518

Eser, varak 1/b'de Fihrist-i Kitāb başlığı ile "Der beyān-ı žuhūr-ı vezįr mükerrem devletlü Ġāzi Cezzār Aĥmed Paşa yesserallahu mā yeşā" cümlesi ile başlamakta, varak 49/b'de "Temmetüǿl-kitāb bį avni'l-melikü'l-vehhab ve-l-ĥamdü li-llahi vaĥdehu śallallahü teǿālā ve sellem alā men lā nebiyyin bādehu seyyiduna Muhammedüǿl Muśŧafa ve alā ālihi ve eśĥābi'l-şereffā ve-l-ĥamdü li-llahi rabbiǿl-aǿlemin." cümleleri ile son bulmaktadır.

2.2. Dil ve Üslup Özellikleri

Metin Osmanlı inşa usulüne uygun olarak besmele-Allah (CC)'a hamd ve Resulülülah (SAV)'a övgü cümleleri ile başlamıştır. Ardından eserin kaleme alınma sebepleri izah edilmiş, devamında Cezzar Paşa ile ilgili bahislere geçilmiştir. Genelde bahislerini sonunda Türkçe şiirler kullanılmış, zaman zaman da kısa şiirler metin içine serpiştirilmiştir. Nazım olan kısımlarının dili nesire göre daha sadedir, halk söyleyişine yakındır. Bu da metni daha anlaşılır yapmıştır.

10/b

Ol ki dünyāya ne geldi ne gelür aķrānı
Śıdķla hizmet idüb devlet-i dįne her bār

Böyle düstūr-ı kerem perver ü paşa-yı cesūr
Pādişāha ħizmetįni eyledi bezl-i maķdūr

Nesir kısmında ise daha süslü bir dil kullanılmıştır.

"ĥāmi-i salŧanat-ı ķaĥramān-ı zamān ĥātim-i devrān Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa yesserallahu mā yüridu u mā yeşā ĥażretleri ki; ittifāķ-ı cumhūr u taĥķįķ-i erbāb-ı şem'ūr bunun üzerinedir ki: Bu Devlet-i 'Aliyye'de böyle bir vezįr-i Āśaf-ı nažįr-i Felāŧun tedbįr gelmedi." [115]

Ancak bu kısımlar eserde daha çok yer kaplamaktadır ve Farsça tamlamalar ile bazı ayetler dili daha da ağırlaştırmıştır. Bununla birlikte söyleyiş olarak akıcıdır. Yer yer edebi söyleyiş yer yer de halk söyleyişine başvurulduğu gibi, nesir kısmında Cezar Ahmed Paşa için yazılmış olan medhedici sözler de metnin içine serpiştirilmiştir. Şiirler de övgü ile başlamakta ve dua ile bitmektedir.

---

[115] Said Efendi, *Vasf-ı Cezzar Ahmed Paşa*, v. 4/a

4/b

Teāl-Allah zihį paşa-yı ekrem
Zihį düstūr-ı zįşān-ı muāžžam

Cihāna gelmedi bir böyle paşa
Ne bir daħi gelür Allahu aǿlem

4/b

Cihānın bāis-i ümni anın içün

Budur dāim duāsı ħalķ-ı aǿlem

Vücudun ĥıfž ide Allah kederden
Ola tevfįķ ü devlet ana hem dem

2.3. Muhtevası

Said Efendi, bu eserinde Sayda valisi Cezzar Ahmed Paşa (Ö. 1804)'nın 1771–1776 yılları arasında Cebel (Suriye) bölgesinde ki yerel hanedanlara ve asi aşiretlere karşı kazandığı başarıları konu edinmiştir.

Vasf-ı Cezzar Ahmed Paşa, Kitab-ı Fihrist bölümünde eserin hangi konuları içerdiği hakkında verilen bilgi ile başlar. Bir anlamda eserin içindekiler kısmını oluşturan bu bölümde sıralanan konular şöyledir:

Esere Cezzar Ahmed Paşa'nın ortaya çıkması yani adının duyulması ile başlar, Dürzî ve Ruslarla yaptığı Beyrut muhasarası, Cezzar Ahmed Paşa'nın Akka hâkimi Şeyh Tahir Ömer ile vakaları, başarılarından dolayı Cezzar Ahmed Paşa'ya Sayda eyaletinin tevcįh edilmesi, Akka ve Safed'de Ali Tahir ile mücadelesi, Cebel'i kendi hâkimiyetine alması, Sakr kabilesi ve Rafizi şeyhi Nasif ile mücadelesi ve Şakif Kalesini ele geçirmesi, Cebeli Dürzî'de ki vakaları ve son olarak ta Cezzar Ahmed Paşa'nın Akka'da yaptırdığı cami ile bitirir. Said Efendi Fihrist-i Kitab'da sıraladığı bu olayları, aynı sıraya göre tek tek anlatmıştır[116].

Fihrist-i Kitab kısmından sonra eserin girizgâhında Allah'a ve Hazret-i Peygamberimize hamd ederek kitabının asıl meselesini ifade etmeye başlar[117]. Said

[116] Said Efendi, *Vasf-ı Cezzar Ahmed Paşa*, v. 1/b–2/a
[117] Said Efendi, *Vasf-ı Cezzar Ahmed Paşa*, v. 3/b

Efendi'nin bu eseri kaleme almasının amacı, Cezzar Ahmed Paşa gibi ünlü bir komutanın yaptıklarının unutulmamasını sağlamak; geçmişte yaşanan olayları belli bir nizama göre anlatarak günışığına çıkarılmasını sağlamaktır[118].Amacını belirttikten sonra Said Efendi gelişen olayları şu şekilde anlatmıştır:

Şam muhafızı Osman Paşa, devlete isyan eden Tahir Ömer'in itaat altına alınması için görevlendirildiğinde oldukça yaşlıdır. Bu nedenle Osman Paşa, düşman askerlerine karşı savaşlarında başarılarını duyduğu Cezzar Ahmed Paşa'yı bu göreve seçerek onu Şam askerinin komutanı olarak Dürzî Dağı'na ve Tahir Ömer'in oğlu Ali Tahir'in üzerine göndermiştir. Bu sırada Ali Tahir, Havran ve Cevlan nahiyelerini istila edip etrafını zapt etmişti. Ali Tahir, Cezzar Ahmed Paşa ile savaştıktan sonra yenileceğini anlayarak daha fazla direnemeyerek Safed'e geri dönmüştür. Bu başarıdan sonra Cezzar Ahmed Paşa birçok vakada Dürzî taifesi ve diğerleriyle yaptığı savaşlarda daima zafer elde etmiştir[119].

Said Efendi, eserinde daha çok, Cezzar Ahmed Paşa'nın Dürzîlerle mücadelesini anlattığından Dürzîlerin yaşadığı yer ve inançlarına dair ayrıntılı bilgi vermeyi uygun görmüştür. Müellifin, hurafe ya da saçma olarak nitelediği Dürzîlerin inançlarıyla ilgili verdiği bilgiler ise duyduklarından ibarettir. Bu duyduklarını Dürzîlerin gizli kitaplarını görenlerden işittiğini belirterek anlattıklarına inandırıcılık katmaya çalışmıştır. Buna göre Dürzîlerde, babanın kızıyla ve erkek kardeşin kızkardeşiyle evlenmesi mümkündür; nikâhları helaldir. Yine Dürzî inancına göre bir adam vefat ettiğinde, sağ iken dünyādaki makamına göre ruhu bir hayvana geçebilir. Örneğin dünyada zengin, mal-mülk sahibi biri ise ruhu aslana, eğer fakir ise ruhu bir köpeğe geçer.

Dürzîlerin yaşadığı yer ise, *Dürzî Dağı* olarak bilinir. Burada birçok kale, sur, köy ve kasaba yer alır ki toprakları da bağ ve bostanlıktır. Dürzî Dağı, yan yana birkaç dağdan ibarettir ki bunlar arasındaki mesafe bir dağ mesafesi olup her biri gökyüzüne doğru uzanan taşlık ve ormanlık yerlerdir, buraya ancak iki yoldan ulaşılabilir. Birisi güney doğu tarafından Bekâ ve Bâlbek tarafına gider. Diğeri de kuzey batı tarafından Revafiza eyaletine iner ve hatta Sayda ve Trablus'a ulaşır. Bu yollar gayet sarp olduğundan katırdan başka bir hayvanla yürümek mümkün olmaz.

[118] Said Efendi, *Vasf-ı Cezzar Ahmed Paşa*, v. 4/a–4/b
[119] Said Efendi, *Vasf-ı Cezzar Ahmed Paşa*, v. 5/a–5/b

Bu zorluktan dolayı Dürzîler asilik ederken kimse üzerlerine varamazdı. Ancak Naima Tarihi’nde de yazıldığı gibi Sultan Murad IV(1623–1640)’ün saltanatı döneminde, Ma∅́noğlu Küçük Ahmed Paşa’ya savaşta yenilince Dürzî dağına firar etmiştir. Küçük Ahmed Paşa da onu binbir zorlukla takip ederek top[120] ve havanla yeniden savaşarak tutuklamıştır. Ondan sonra da ancak Cezzar Ahmed Paşa kuvvet kullanarak Dürzî Dağı’na girip, defalarca Dürzîlerle savaşarak Dürzîlerin tümüne boyun eğdirip itaat altına almıştır. Sayda ve Beyrut iskeleleri Dürzî Dağı’na çok yakın olduğundan halk, Dürzîlerin baskısından dolayı huzursuz idi. Osman Paşa Şam Muhafızı olarak göreve atandığında Dürzî Dağı’nın eteğinde yer alan Bekâ ovasında ordusunu kurup yirmibin piyade ve süvari ile dağı zapt etmek için çok uğraştıysa da başarılı olamayarak[121] Şam’a geri dönmüş ve Dürzîlerin cezalarını verebilmek için fırsat beklemeye başlamıştır.

Dürzî Dağı’nın idaresi eskiden beri Şihab ailesindeydi ve onların başında olan Emir Yusuf ile amcası Emir Mansur arasında ki idareyi ele geçirmek için çıkan kavgayı Serasker Osman Paşa beklediği bir fırsat olarak değerlendirerek, Cezzar Ahmed Paşa’yı Beyrut kalesi’ni zapt etmesi için görevlendirmiştir. Cezzar Ahmed Paşa, Dürzîleri yenilgiye uğratarak hemen kaleyi ve surlarını sağlamlaştırmıştır[122].

O sırada Dürzîler, Rus kaptanla mektuplaşıp bol para karşılığında Beyrut’u deniz tarafından kuşatmaları için anlaşmışlardı. Ruslar bu teklifi kabul edince, Dürzîler karadan Ruslar da denizden birkaç ay kuşatarak gece gündüz savaşmışlardır. Cezzar Ahmed Paşa, düşmanın ellibin askerine karşın bin askeriyle büyük bir gayretle bu kuşatmaya karşı koymuştur. Ancak Osman Paşa’dan yardım gelmediği gibi cephaneler tükenmiş, askerlerin çoğu savaşta ölmüş, kalenin tüm surları ve duvarları top atışlarıyla yıkılmıştır. Ancak Cezzar Ahmed Paşa, imkânsızlıklar nedeniyle düşman askeri arasında mahsur kalınca, Osman Paşa’nın emriyle ateşkes yapmak zorunda kalarak kaleden çıkıp Şam’a geri dönmüştür. Cezzar Ahmed Paşa’nın dini uğruna gerçekleştirdiği bu gaza Sultan’a bildirildiğinde, Cezzar Ahmed Paşa’ya ihsan buyrulup hediyeler verilmiş ve kendisine iki tuğ tevcįh edilmiştir[123].

---

[120] Said Efendi, *Vasf-ı Cezzar Ahmed Paşa*, v. 6/a–6/b
[121] Said Efendi, *Vasf-ı Cezzar Ahmed Paşa*, v. 7/a
[122] Said Efendi, *Vasf-ı Cezzar Ahmed Paşa*, v. 7/b
[123] Said Efendi, *Vasf-ı Cezzar Ahmed Paşa*, v. 8/a–10/a

Cezzar Ahmed Paşa adına yazılmış olan bu eserde onun her vakasına methiyeler düzen müellifin, taraflı bir şekilde aktardığı Beyrut savunması kaynaklarda farklı şekilde yer alır. Yukarıda belirtilenin aksine Beyrut muharebesinin nedeni, Emir Yusuf ile Emir Mansur arasında ki kavga değil, Emir Yusuf ile Cezzar Ahmed Paşa arasında vuku bulan Beyrut hâkimiyetidir. Cezzar, Emir Yusuf'a mütesellimi olarak gerektiği gibi kaleyi teslim etmeyip sahibi gibi hareket edince Emir Yusuf'ta Ruslar ve Dürzîlerle anlaşarak Cezzar Ahmed Paşa'ya karşı savaşmıştır. Dolayısıyla Cezzar'ın din uğruna gaza yapması şeklinde belirtilen muharebe iktidar mücadelesinden başka bir şey değildir. Cezzar, bu muharebede yenilmiş olmasına rağmen, Dürzîlere karşı gösterdiği mukavemet ve onlara verdiği zarar nedeniyle merkezin takdirini kazanmıştır[124].

Sultan Mustafa Han (1757–1774)'ın saltanatı döneminde Şam valisi ve emir'ül-hac olan Azmoğlu Esad Paşa'nın hazinedarı iken paşanın vefatından sonra, on yıl boyunca Şam valisi ve emir'ül-haclık görevini yerine getiren Osman Paşa'nın Tahir Ömer'e karşı olan düşmanlığı bilinmekte ve bu durum gün geçtikçe devam etmekteydi. Osman Paşa her defasında, Tahir Ömer'in faaliyetleri ile ilgili merkeze arzuhaller gönderdiğinden merkez, Paşa'dan gelen bu arzuhallere itimad ederek Tahir Ömer'in yakalanması için asker tayin etmişti. Osman Paşa ile Tahir Ömer arasında ki çatışma devam ederken Sultan Mustafa Han vefat etmiş, yerine I. Abdülhamid (1774–1789) tahta geçmiştir. I. Abdülhamid de, kapıcılar kethüdası Haşim Ahmed Ağa'nın aracılığıyla Tahir Ömer'in suçlarını affetmişti. Ancak hemen ardından Kahire'de bulunan Mısır Sancakbeyi Ebu'z-Zehheb Muhammed Bey ile Tahir Ömer arasında Gazze şehri için düşmanlık oluşunca, Ebu'z-Zehheb askeriyle Yafa Kalesi'ni kuşatmış; Yafa'yı aldıktan sonra Akka'ya yönelmiştir. Ardından Tahir Ömer ile oğulları arasında oluşan muhalefeti fırsat bilerek Akka'yı da kuşatmıştı. Ancak Ebu'z-Zehheb Akka'yı kuşatmasından sekiz gün sonra vefat ettiğinden askerlerinin birçoğu firar etmişti. Bu nedenle kuşatma tam olarak sonuçlanamayınca Akka karşısına Donanma-i Humayun hemen yardıma gelmiştir. Tahir Ömer'in başağası olan Denizlili Ahmed Ağa, aynı zamānda Kaptan-ı Derya Hasan Ağa'nın da eski bir dostu olduğu için Tahir Ömer'in askerleri arasına fitne sokmuştu. Tahir Ömer bunu hissedince kaleden çıkmaya çalışmış ancak mağripli bir

---

[124] Bu konuyla ilgili olarak bkz.: I. Bölüm, Cezzar Ahmed Paşa'nın Beyrut'u Ruslara Karşı Savunması, s.16

asker tarafından vurularak şehid edilmişti. Ardından Kaptan-ı Derya Hasan Paşa üç gün süren muhasaradan sonra Akka kalesini zapt ederek Tahir Ömer'in başını da başkente göndermişti. Bu olaydan sonra Akka muhafızlığı Cezzar Ahmed Paşa'ya inayet buyurulmuş ve Paşa Akka şehrine gelmiştir. Sayda eyaleti de Muhammed Paşa'ya tevcįh edilmişti. Cezzar Ahmed Paşa, Akka'ya geldiğinde Tahir Ömer'in oğullarından Osman Tahir, Ali Tahir ve Ahmed Tahir'e iyi davrandığı gibi, kale halkına ve idarecilerine de iyi şekilde davranmış hak edenlere de gerekli cezayı vererek onlara haddini bildirmişti. Bu sayede memleketin yönetilenleri ile yöneticileri huzura kavuşmuştu[125].

Bundan sonra müellif, Cezzar Ahmed Paşa hakkında övgüler sıralayarak onun dindarlığı, cesareti, tedbirli oluşu, mütegallibenin memleketten def edilmesinde gösterdiği azmi ve yiğitliği gibi üstün özelliklerinin Padişahın da dikkatini çektiğini bu nedenle Padişahın Cezzar'a Akka'nın yanı sıra Sayda eyaletini de tevcih ettiğini belirtmiştir. Bu haberin işitilmesiyle tüm belde halkının memnun olduğu ayrıca vurgulamıştır. Sayda eyaletinde Cezzar Ahmed Paşa'nın uyguladığı adil yönetim ve sağladığı emniyet ile Sayda ve Akka civarlarında haydut ve yol kesen eşkıya kalmadığı hatta diğer vilayetlerden gelen halkın Sayda'ya yerleştiğini de ifade eden müellif, özellikle Cezzar Ahmed Paşa'nın uyguladığı idare sayesinde bölgenin kontrolünün sağlandığını ifade etmiştir[126].

Said Efendi, Cezzar Ahmed Paşa'nın faaliyetlerini anlatırken, devletin önemli sorunlarından biri olan asi kabileler ve itaat altına alınamayan farklı inançta ki dini ve sosyal topluluklar hakkında da bilgi verir. Cezzar'ın bu topluluklarla olan mücadeleleri ve onları itaat altına alarak, bölgede yeniden devletin otoritesini sağlaması eserin önemli bir bölümünü teşkil eder.

Müellif Akka ve Sayda civarında eşkıyalık yapanlar hakkında daha sonra ki bölümlerde ayrıntılı bilgi verdiğinden konuya giriş niteliğinde bir başlangıç yaparak bu eşkıyaları kısaca tanıtmıştır:

Sakr ve Lüheyb Kabileleri ile Dürzîler, Kızılbaşlar ve Cebel Şeyhleri halka zulüm ederek, huzuru bozan haramilerdendir. Bunların beyleri kale ve çok sayıda

---

[125] Said Efendi, *Vasf-ı Cezzar Ahmed Paşa*, v. 10/b–12/b
[126] Said Efendi, *Vasf-ı Cezzar Ahmed Paşa*, v. 13/a–14/b

askeri olduğu gibi, daima isyan edip, devlete vergi vermek istemezlerdi. Bunlarla mücadele etmek kolay olmadığından, Cezzar Ahmed Paşa'dan önce hiçbir vali eşkıyaların üzerine gidememiş; onların asiliklerine son verememiştir. Ancak Cezzar Ahmed Paşa cesaretiyle bu eşkıyaların beylerini öldürerek halkın güvenliğini sağlamıştır[127].

Bölgedeki asi kabile ve aşiretlerin yanı sıra bir diğer sorun vefat eden Tahir Ömer'in oğullarından Ali Tahir'in çıkardığı isyanlardır. Tahir Ömer'in oğullarından Osman Tahir, Akka şehrinin kuşatılmasından sonra Kaptan-ı Derya Hasan Paşa, Şam valisi Azmoğlu Mehmed Paşa ve eski Sayda valisi Muhammed Paşa'nın kararı ile babasının makamına getirilmişti. Cezzar Ahmed Paşa'ya Akka ve Sayda tevcih edildikten sonra Paşa, Kaptan-ı Derya Hasan Paşa'nın hatırı için Osman Tahir'e kötülük etmemiş, vakti geldiğinde onu başkente göndermişti. Ancak Tahir Ömer'in ikinci oğlu Ali Tahir, yönetimi eline geçirmek amacıyla muhalefet etmekteydi. Ali Tahir, diğer kardeşlerine nazaran asker ve mal olarak hem daha zengindir hem de Safed, Deyr-i Hanna, Rame ve Beyt-i Cin kalelerinin sahibidir. Bu gücüne dayanarak Ali Tahir, Akka'yı tekrar almak için asker toplamıştır. Cezzar Ahmed Paşa, bu haberi duyduğu zaman Umka Köyüøne asker göndermişti. Ali Tahir ile Cezzar Ahmed Paşa arasında ki savaşlar Umka, Ebu Sinan, Mecdü'l-Kürûm, Deyr-i Hanna, ahalisi Dürzî olan Beyt-i Cin ve Rame kaleleri civarında gerçekleşmiştir. Ali Tahir ile birlikte kardeşleri Ahmed Tahir ve Said Tahir'de, Cezzar Ahmed Paşa'ya karşı muharebelere katılmıştır. Cezzar Ahmed Paşa, gözü kara, cesur bir savaşçı olduğundan kaleden atılan top ve tüfenke hiç önem vermeyip ön saflarda savaştığı için bir top ateşiyle yaralanmıştır. İki ay süren muharebe sırasında Kaptan-ı Derya Hasan Paşa ve Kudüs valisi İbrahim Paşa Akka'ya gelince, Ali Tahir, ordu komutanlarıyla toplanarak durumu değerlendirmiştir. Yapılan toplantı sonucunda, Safed Kadısı İsmail Efendi'nin elçi olarak görevlendirilmesine karar verilmiştir. İsmail Efendi'ye paşalar ve Cezzar Ahmed Paşa, "*Ali Tahir devlete itaat etsin, elçi göndermesine gerek yok, kendisi gelsin*".cevabı verilmiştir. Bu haberi İsmail Efendi, Ali Tahir'e ulaştırdığında hemen Deyr-i Hanna kalesinin teslim edilmesine karar verilmiş; Cezzar Ahmed Paşa'da kaleye gelerek Yusuf Kethüdaya hilat giydirmiştir. Cezzar Ahmed Paşa, böyle sağlam bir kalenin muhasarası için hiç kimseden yardım almadığı gibi kendi

[127] Said Efendi, *Vasf-ı Cezzar Ahmed Paşa*, v. 15/a–17/b

askeriyle savaşmış ve askerin tüm masraflarını da kendi hazinesinden karşılamıştır[128].

Ali Tahir, Deyr-i Hanna kalesini teslim ettikten sonra Şam'a gitmiş, Cezzar Ahmed Paşa'da Safed üzerine gitmeye karar vermiştir ve Paşa Safed Kalesi'ne girerek, kaleyi zapt etmiştir. Ardından Tahir Ömer'in diğer oğulları Şeyh Osman Tahir ve Şeyh Ahmed ve Şeyh Said ve Sadedin, Salih ve Fazlı Donanma-i Hümayun ile başkente gönderilmek için Kaptan-ı Derya Hasan Paşa'ya teslim edilmiştir. Ancak Said Tahir işlediği suçlardan dolayı idam edilmiştir. Ardından Cezzar Ahmed Paşa, Akka civarında eşkıyalık yapan Sakr, Anze, Beni Sahr, Sudiyye gibi Bedevi (Urban) kabileleri de etkisiz hale getirerek, onların halka zarar vermesini engellemiştir. Yine Cezzar Paşa, Cebel Şeyhlerini, Sayda'ya tabi olan Revafiza ve Dürzî beylerini de Padişaha itaate davet ederek onları isyandan ve eşkıyalıktan men etmiştir. Cezzar Ahmed Paşa bir elinde kılıcı, diğer elinde imanı ile asilere cezasını verirken, itaat edenlere de iyi davranmış; halka da merhametli davranarak onları zulüm ve saldırılardan koruyarak rahat yaşamalarını sağlamıştır. Böylece Cezzar Ahmed Paşa Sayda ve Akka'yı yeniden ihya etmiştir[129].

Ali Tahir, Deyr-i Hanna'da Cezzar Ahmed Paşa'ya yenilince, Şam'a dönerek oraya yerleşmişti. Şam'da asker topladıktan sonra yine Safed Nahiyesiøne gelip, Safed ve Taberriye üzerine hücum etmişti. Ali Tahir'in Safed'e geldiğini Cezzar Ahmed Paşa duyunca, onun üzerine asker göndermiştir. Ali Tahir, Safed'e yakın olan Kadissa'ya yerleşmek üzereyken, Cezzar Ahmed Paşa Kadissa'ya iki saat mesafe uzaklıkta olan Sas Kalesi'ne askeriyle yerleşmiştir. Burada gerçekleşen muhasarada Ali Tahir'in ordusunu bozguna uğratılmış ve Ali Tahir bir miktar askeriyle sahilden kaçarak kurtulmuştur. Bundan sonra Kayserili İbrahim, Ali Tahir'e hizmet etmek bahanesiyle yanına gelmiş ve Ali Tahir'in bir anlık gafletinden yararlanarak onu şehid etmiştir[130]. Böylece Gazi Cezzar Ahmed Paşa, Akka'yı gereği gibi hâkimiyeti altına almıştır. Ali Tahir'in isyanından sonra Akka'da daha öncede zikredilen Cebel şeyhleri ile Cezzar Ahmed Paşa'nın mücadeleleri devam etmiştir. Bu Cebel şeyhleri beş kale sahibi olup, kalelerinin sağlamlığıyla övünür ve inatçı ve

---

[128] Said Efendi, *Vasf-ı Cezzar Ahmed Paşa*, v. 18/a–31/a
[129] Said Efendi, *Vasf-ı Cezzar Ahmed Paşa*, v. 31/b–32/b
[130] Said Efendi, *Vasf-ı Cezzar Ahmed Paşa*, v. 33/a–34/a

idareye karşı muhalif oldukları gibi daima vergi vermekten kaçınmışlardır. Bu şeyhler, yaşananlardan ibret almayarak muhalefet etmeye devam etmişlerdir. Komşuları olan Revafiza şeyhi, Şeyh Nasıfi ile birleşerek birlikte hareket etmişlerdir. Cezzar Ahmed Paşa, Cebel şeyhlerine muhalefetten vazgeçmelerini ve devlete itaat etmelerini buyurmuştur. Ancak Cebel şeyhleri, Cezzar Ahmed Paşa'nın bu uyarılarını dikkate almayarak inatla aynı şekilde davranmaya devam etmişlerdir. Bunun üzerine Cezzar Ahmed Paşa, bunların cezalarının verilmesi gerektiğini düşünerek, Cebel şeyhlerinin Akka'ya yakın olan büyük kalelerinden Ceddeyn Kalesi'ne askerini sevk etmeye karar vermiştir. Cebel şeyhleri, Cezzar Ahmed Paşa'nın bu düşüncesini hissedince komşuları olan Şeyh Nasif Rafizi'den yardım istemişlerdir. Cezzar Ahmed Paşa ile Cebel şeyhleri arasında vuku bulan muhasara sırasında Cezzar Ahmed Paşa şeyhlere, "*Savaştan vazgeçin, itaat edin. Eman vereyim kaleyi teslim edin, boş yere kan dökülmesin*" diyerek nasihat ettiyse de şeyhler, savaşmaktan vazgeçmemişlerdir. Nihayet Cezzar Ahmed Paşa'nın ordusu karşısında oldukça yıpranan ve zarar gören şeyhler, Paşa'dan af dilemişlerdir. Cezzar Ahmed Paşa da, Cebel şeyhlerini affederek kaleyi teslim almıştır[131].

Devlete itaat etmeyerek, eşkıyalık eden bir diğer grup Sakr Kabilesidir ki Urban (Bedevi) eşkıyaları arasından en asi ve zalim olanlardanmış. Sakr Kabilesi daima Şam şehrinde halka eziyet edermiş ki bunların yaptığı haydutluk, zalimlik ve kötülükler herkes tarafından da bilinirmiş. Sakr Kabilesi de diğer Urban (Bedevi) gibi, *Kara Çadır* olarak tabir edilen Arap çadırlarıyla, Şam vilayetinde gezip çöl bedevisi gibi kışın çöle gitmediklerinden Şam vilayeti kışın bu kabileden fazlasıyla eziyet çeker ve kimse bunlarla baş edemezmiş. Zira üzerlerine asker gönderildiğinde bu eşkıyalar hemen çöle kaçtıklarından bunları ortadan kaldırmak mümkün olamamıştır. Cezzar Ahmed Paşa'ya Sayda eyaleti tevcih edildiği zaman Sakr kabilesine eşkıyalıktan vazgeçerek itaat etmeleri karşılığında iyi davranılacağı, asilik edenlerin ise idam edileceğini buyurmuştur. Sakr Kabilesi şeyhi Zamil ve oğlu Faris, Cezzar Ahmed Paşa'nın bu emrini duyunca Sayda eyaletinden kaçarak Şam'a geçip Nablus'tan firar etmişler. Bu sırada Halep Valisi İzzeti Paşa, devlet tarafından bir mübaşir ile Kuds-i Şerif Kalesi'ne nefy edilmiştir. Paşa, Şam'dan Nablus Nahiyesi'ne ulaşacağı sırada, Nablus'ta çadırlarında yaşayan Sakr Kabilesi elebaşları

---

[131] Said Efendi, *Vasf-ı Cezzar Ahmed Paşa*, v. 34/b–36/a

Zamil ve Faris hemen atlarına binerek Nablus'a yakın bir yerde İzzeti Paşa'nın ve mübaşirinin önlerine çıkmışlardır. Eşkıyalar paşayı ve mübaşirini kıyafetlerine kadar soyup adamlarının çoğunu öldürmüşlerdir. Bu olay Şam toprağında vuku buluğundan, Sakr eşkıyasının cezasını Şam valisi Azimoğlu Mehmed Paşa'nın vermesi gerekirken Azmoğlu gerektiği gibi bir şey yapamamıştır. Cezzar Ahmed Paşa olayı duyunca, İzzeti Ahmed Paşa'nın Sakr Kabilesi'nden intikamını almak için derhal harekete geçmiştir. Askerlerini toplayan Cezzar Ahmed Paşa, Akka'dan ayrıldığı vakit Sakr eşkıyası Ruha Nahiyesi'nde ikamet ediyordu. Paşa hiç vakit kaybetmeden eşkıyaların üzerine hücum edince, bu saldırıyı beklemeyen eşkıyalar her ne kadar Paşa'nın askerine karşı direndilerse de bir başarı elde edememişlerdir. Askerlerin birçoğu dağa ve çöle kaçmışlardır. Cezzar Ahmed Paşa, şeyhleri olan Zamil'i ve yakalanan tüm askerlerini idam ettirmiştir. Ardından Paşa, Akka'ya geri dönmüş, Şam vilayeti halkı da, Paşa'nın din yoluna verdiği bu gaza sayesinde rahata kavuşmuştur[132].

Sakr Kabilesinden sonra Paşa, Rafizilerin şeyhleri Nasıf, Kaplan, Şakif Kalesi Şeyhi Haydar ile Şem, Sur ve Mis kalelerinin şeyhleri üzerini yürümüştür. Bu Şeyhler kalelerine ve askerlerine güvenerek gün geçtikçe zorbalıklarını, eşkıyalıklarını artırmıştır. Önce onları zorbalıktan vazgeçerek devlete itaat etmeleri için uyarmıştır. Ancak Cezzar Ahmed Paşa'nın uyarısını dikkate almayarak savaşmak için hazırlıklara başlamışlardır. Yapılan muharebe de tüm kabileler bozguna uğratılmıştır. Yazar bunu, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'in de intikamının alınması şeklinde yorumlamıştır[133].

Şii şeyhlerinden sonra Paşa Dürzîleri de itaat altına almak için askeriyle Dürzî Dağı'na saldırmıştır. Bu saldırı da binlerce Dürzî eşkıyasının kimi firar etmiş; kimi katledilmiştir. Cezzar Ahmed Paşa bu şekilde Dürzîlerin üzerine beş on defa hücum ederek her birinde binlerce eşkıyayı katletmiş; Dürzî Dağı'nı da zapt etmiştir. Paşa'dan önce hiç kimse Dürzî Dağı'na girerek böyle bir başarıya muvaffak olamamıştır[134].

---

[132] Said Efendi, *Vasf-ı Cezzar Ahmed Paşa*, v. 36/b–39/a
[133] Said Efendi, *Vasf-ı Cezzar Ahmed Paşa*, v. 39/b–41/b
[134] Said Efendi, *Vasf-ı Cezzar Ahmed Paşa*, v. 42/a–44/a

Cezzar Ahmed Paşa, Emir Yusuf ve geri kalan Dürzî eşkıyasına gerektiği cezayı vermek amacıyla sığındıkları Deyr-i Kamer Kalesi'ne, 1189/1776 senesinin sonunda saldırı düzenlemiş ve kaleyi zapt etmiştir olamamıştır[135].

Eyaletindeki karışıklıklara sorn veren Paşa bundan sonra imar işlerine yönelmiş ve bu doğrultuda Akka'da inşa ettirdiği zarif caminin etrafını çeşitli ziynetlerle süsletmiştir. Yüksek minareli, yeşil kubbeli caminin minberinde kıymetli taşlar mevcut olduğu gibi, mihrabına da çeşitli süslemeler işletmiştir. Bunun dışında Paşa, Sayda eyaletinde halkın dāimā geçeceği suyu olmayan yollara çok sayıda çeşme de yaptırmıştır[136].

Said Efendi eserinin son bölümünde, baştan itibaren sırasıyla anlattığı olayların Cezzar Ahmed Paşa'nın gazalarının yalnızca bir kısmını oluşturduğunu ifade etmiştir. Kısa zaman içinde Sayda eyaletini eşkıyalardan temizleyerek bütün memlekette Padişahın otoritesini sağlayan ve halkın rahat etmesi için adil bir yönetim uygulayan Cezzar Ahmed Paşa'nın eserde belirtilen faaliyetleri onun cesaretinin, büyüklüğünün, iyiliğinin ve kararlılığını ispatlamak için yeterli bir delil olacağını belirtmiştir.[137].

Eserini -birçok bölümde yaptığı gibi- Cezzar Ahmed Paşa'ya övgüler dizerek bitiren Said Efendi'nin bu el yazma kitabı, Paşa'nın bölgedeki otoritesini sağlamlaştırmak ve hükümet nezdinde kendi propagandasını yaptırmak amacıyla kaleme aldırdığı eserlerden biridir. Kitabın çeşitli bölümlerinde Paşa'nın her gazasından sonra bir vesile ile adaleti, dindarlığı, cesareti, halka karşı koruyucu ve iyi davranması, zalimlere ise hak ettileri gibi sert davranması, idaresi altındaki bölgede devletin otoritesini sağladığı ve hayır hasenata da önem verdiği gibi vasıfları uzun uzun övülmüştür. Bunların yanı sıra bazı olaylar taraflı anlatılırken (Beyrut Muhasarası), çoğu defa aynı konular yinelenerek (İzzeti Ahmed Paşa ile ilgili vaka gibi) tekrara düşülmüştür. Müellif, aktardığı bilgilerin bir kısmının duyduklarından ibaret olduğunu da belirtmeyi ihmal etmemiştir (Dürzîlerin inanç ve gelenekleri ile ilgili bilgi.).

[135] Said Efendi, *Vasf-ı Cezzar Ahmed Paşa,* v. 44/b–45/a
[136] Said Efendi, *Vasf-ı Cezzar Ahmed Paşa,* v. 45/a–46/a
[137] Said Efendi, *Vasf-ı Cezzar Ahmed Paşa,* v. 48/a–49/b

Ancak kitabı yalnızca bu yönüyle değerlendirmek doğru olmayacaktır. Bu eserin dikkate değer olan özelliklerinden biri, dört asır boyunca Osmanlı hâkimiyetinde kalan ancak bugün farklı devletlerin sınırları içinde olan, yer ve kale adlarına dair ayrıntılı bilgiler vermiş olmasıdır. Bir diğer önemi ise farklı inanç grupları ve kabilelerin niteliklerine vurgulayarak, bölgenin sosyal, dini ve idari özelliklerini de yansıtmış olmasıdır.

Tarih-i Vasf-ı Cezzar Ahmed Paşa Vali-i Sayda-i Sabık isimli bu eserden yola çıkarak dün ve bugün için çıkarılabilecek sonuçlar şunlardır:

a- XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sıkıntı ve zaaflar, merkezden uzak yerlerde otoritesini zayıflatmıştır.

b- Devletin Arap topraklarında uyguladığı tam bağımlılıktan yarı özerkliğe doğru uzanan yönetim politikası, bölgedeki yerel hanedanların güçlenmesine neden olmuştur. Bu hanedanlar, devletin zayıf olduğu dönemlerde fırsat buldukça bağımsızlık isyanları çıkarmıştır.

c- Suriye bölgesinin, ticaret yolları güzergâhında olması ile Akka, Sayda, Beyrut gibi önemli limanlarının olması yabancı devletlerin ilgisini arttırmıştır. Bu devletler, bölgede isyan eden yerel güçleri desteklemeyi de ihmal etmemiştir. Said Efendi'nin eserinde bahsettiği Beyrut muhasarası sırasında, asilere Rusların yardım etmesi bunun bir kanıtı niteliğindedir.

d- Yine eserde belirtilen farklı inanç grupları ve kabileler, bölgenin karışık bir sosyo-kültürel yapısı olduğunu göstermektedir. Bunlar arasında sürekli bir hâl alan çatışmalar ve her kabilenin ayrı bir yerde hüküm sürmeye çalışması, Suriye bögesindeki Araplar arasında dün olduğu gibi bugün de siyasi bir birlikteliğin olmadığının ifadesidir.

e- Eserde sıkça bahsedilen Dürzîlerin ve Bedevilerin ulaşılması zor sarp kayalık yerlerde veya geniş çöl alanlarında yaşayarak devlet otoritesinden uzak kalabildikleri anlaşılmaktadır. Bunlar yaşadıkları yerlerin ulaşılmasının zorluğuna güvenerek isyan ettikleri gibi, geleneklerini de koruyabilmişlerdir.

f- Bölgedeki asayişi ancak Cezzar Ahmed Paşa gibi cesur bir komutan sağlayabilmiştir. Paşa bu başrısını, uyguladığı tavizsiz, sert idare ile elde etmiştir. Fakat bu geçici başarılar bölgedeki isyanları tamamen bitirememiştir. Çünkü devletin başkentinde olduğu gibi, Arap eyaletlerinde de kısa vadeli çözümler uygulanmıştır. Asilerin her defasında yeniden isyana kalkışması, bu isyanlara karşı kesin bir zafer elde edilememesi, isyanların nedeni ile igili bir şey ortaya konulmadığının da bir göstergesidir.

Sonuç olarak, bu eserin dönemin şartları göz önüne alınarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmeliyiz. Aksi takdirde yalnızca Cezzar Ahmed Paşa'nın vasıflarına methiyeler düzen bir kitap olarak değerlendirmesi araştırmacılara bilimsel bir katkı sağlamayacaktır. XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin durumunu göstermesi ve Arap coğrafyasındaki idari, askeri, dini, mali ve sosyal yapı ile ilgili bilgiler vermesi nedeniyle kitap, ilgili konularda çalışma yapanlara katkı sağlayabilecektir.

III. BÖLÜM

TARİH-İ VASF-I CEZZAR AHMED PAŞA VALİ-İ SAYDA-İ SABIK

Fihrist-i Kitāb

(01/b)

Der beyān-ı žuhūr-ı vezįr mükerrem devletlü Ġāzi Cezzār Aĥmed Paşa yesserallahu mā yeşā

Zikr-i vaķ'a-ı Beyrūt u muĥārebe-i vezįr Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa bā asker Dürzį ve Mosķo

Der beyān-ı vaķ'a-i Ŧahir Ömer merĥūm u muĥāfıž-ı Akka şoden-i vezįr Ġāzi Cezzār Aĥmed Paşa

Zikr-i tevcįhi rütbe-i āliye-i vezāret ü eyālet-i Śayda bį-cenāb-ı vezįr Ġāzi Cezzār Aĥmed Paşa yesserallahu mā yeşā

Zikr-i muĥārebe-i vezįr Ġāzi Cezzār Aĥmed Paşa bā Alį Ŧahir ü tesħįr-i cümle bilād-ı Akka ve Śafed

Zikr-i fetĥ ü tesħįr Bilād-ı Cebel u vuķū'-ı ĥarb bā įşān

(02/a)

Zikr-i tedmįr ü ķahr-ı ķabile-i Śakr Eşķıyā

Zikr-i vuķū'ı muħārabe bā Asker-i Revāfiza ve ķatl-i Nāsif-i Rāfizį ve fetĥ-i

Bilād u ķal'a-i įşān u muĥāśara-i Ķale-i Şaķįf

Zikr-i tesħįr-i Cebel-i Dürzį ü vuķū'-ı ĥarb bā įşān

Zikr-i binā-i cāmi-i Şerif der Medine-i Akka

Ħātimetü'l-kitāb ve-l-ĥamdü li-llāhi te'ālā

(03/b)

Bismillahirrahmanirrahim

Ĥamd ü sipās bį ķıyās ol cihān-ı āferįn ü ħālıķ-ı āsmān ü zemįn. Pādişāh-ı āle'l-ıtlāķ ü baħşende-i erzāķ fermān fermā-yi dāru'l-ĥikem-i "kün fe yekūn[135]" u fermān baĥş "lehu'-l hükmi ve ileyhi turceūn[136]" ĥażretlerine sezādır ki. Nüsħa-i ne varaķ gerdūne-i dū śahįfe-i sefįd ü sįye-i leyl ü nehārį āsār-ı eāzm-ı cihān ü nāmderān-ı zamān ile müzeyyen ü āraste ü ber-muķteżā-i įbret nümāyı "inne fį iħtilāfi'l-leyli ve'n-nehāri le āyātin li ūli'l-elbāb[137]" pehlevān dilįr ü ķaĥramān-ı ālemgįr-i taķdįr-i dū esb edhem ü eşheb-i rūz u şeb ile meydān-ı aǿlemde ger ü ferr göstermesi ile ġubār-ı ĥādisāt rüzgārgāh ferūneşte ve kāh bir ħaste kıldı. Ve śālavāt-ı zekiyye ü teslįmāt-ı seniyye Ĥażret-i Resūl-ullaha nübüvvet penāh seyyidinā ve resūlunā Muĥammed Muśŧafa ve āl u aśĥāb-ı kirām şerrefāye olsun ki iżĥār-ı dįn-i mübįn ü cihād-ı Fį sebįl-İllāhi rabbiǿl-ālemįn (04/a) içün şedd-i natāķ ġayret ü bezl-i tāb ü tüvān-ı ŧāķat eylediler. Mālūm ola ki dįde-i binā-i ĥaķįķat nümā-yı erbāb-ı elbābe rūşendir ki įlm-i tariħ bir fenni hūb u įlmi merġubdur ki mih-yi āsār-ı selef įbret-i baħş-i ħalef olub ihbār-ı ācįbe-i ve āsār-ı ġaribe ħurşįd-i iştiĥārı nāmdārān-ı rüzgār bu fenni dil-pezįr ile zinde-dār olduğı müttefāķun-aleyh ü müsellem-i ħard-i mendan-i aǿlemdir. Bināberįn bu cümleden intižām-ı yafte-i silk-i ihbār u ārāyįş nüsħa-i į'tibār ü iştiĥār olmağla sezā cevāhir-i āsār-ı cenāb-ı vezįr-i muažžam u düstūr-u mükerrem-i müşįr-i sāhib tedbįr ü vezįr bį-nazįr bāis-i nižām-ı bilād u sebeb-i rahat-i ibād śāĥib-i lūŧf-u kerem memdūĥ-u enva-į ümem. Nāşir-ı emn ü emān bāsŧ-ı adl ü iĥsān ārāyįş-ı eyvān-ı vezāret revnāķ baħş-i memleket, ĥāris-i devlet ĥāmi-i salŧanat-ı ķaĥramān-ı zamān ĥātim-i devrān Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa yesserallahu mā yüridu u mā yeşā ĥażretleri ki; ittifāķ-ı cumhūr u taĥķįķ-i erbāb-ı şem'ūr bunun üzerinedir ki: Bu Devlet-i 'Aliyye'de böyle bir vezįr-i Āśaf-ı nažįr-i Felāŧun tedbįr gelmedi. Vaķt-i ķıtālde mānend-i Rüstem ü hengām-ı cūd u ātāda mānend-i ĥātem şecāat u iķdām ile meşĥūr ve kerem ü saħāvet ile mezkūr olduğuna bināen öyle bir paşa-yı muazzām u düstūr-u mükerremen veķāyi' ve iħbār u ġazāvāt u āsārı feramūş olması reva görülmeyüb 'alā ĥasbi'l-ıttılā' ve'l istiŧā'a taĥririne şitāb

[135] Yasin, 84
[136] Kasas 70
[137] Ali İmran 109, ayetin başında inneden sonra yer alan *"İnne fi halkı's-semavati ve'l ardı"* kısmı burada yer almamıştır.

(04/b) olundı ve medḥ-i cenāb-ı vezįr -i muażżam ve düstūr-ı mufaḫḫam Aḥmed Paşa dāme bi'l-ḫayri zikrihi vefşā ser-levha-i kitāb ḳılınmaḳ ıstıśvab olunmağla teyemmünen ve teberrüken medḥ-i cenāb-ı devletlerine kāfil bu ḳasįde-i ġarrā inşād olundı.

Teāl-Allah zihį paşa-yı ekrem
Zihį düstūr-ı zįşān-ı muāżżam

Cihāna gelmedi bir böyle paşa
Ne bir daḫi gelür Allahu aʿlem

Seḫā-i vücūd ile aʿlemde mümtāz
Şecaātde metānetde müsellem

Müşįr ü müsteşār-ı mülk ü millet
Vezįr -i śāhibü't-tedbįr-i efḫām

Cenāb-ı Ḥażret-i Cezzār Paşa
Ḫüdavend ü cihānbān-ı muāżżam

Odur śaḥib ḳırān-ı meşriḳ u mağrib
Odur bį şübḥe paşa-yı mükerrem

Cihānı eyledi maʿmūr u abād
İdüb adliyle cümle ḫalkı ḫurrem

Şecāatde nażįri gelmedi hiç
Seḫāvetde daḫi destį müsellem

Keremde şöyle bulundı nām ü şöhret
Seḫāvetden ferāmūş oldı hātem

Şecāatle o denli oldı meşhūr
Anılmaz oldı hiç dünyāda Rüstem

Bu aśrın ḳaḥramān-ı śāḥib ḳırānı
Ki oldur fārįs-i meydān-ı aʿlem

Cihānın bāis-i emn ü emān
Nižām baḫşende-i evlād-ı ādem

Sürūr virdi ahdinde o denlü
Ki bir dilde o demde ķalmadı ġam

Olub şol rütbe ħalka lüŧfi şāmil
Yanında herkesin bir ħāķ ü dirhem

Cihānın bāis-i ümni anın içün
Budur dāim duāsı ħalķ-ı aǿlem

Vücudun ĥıfž ide Allah kederden
Ola tevfįķ ü devlet ana hem dem

Vire Ĥaķ ana ömr-i bįnihāye
Ola hem cümle aĥvāl inde mülhem

(05/a)

Ne yāna azm ide tevfįķ-i Ĥaķla
Ola nuśretle dāim şādān ü hurrem

Ola iķbāl ü devlet hem-rikāb
Saādet ile menśūr ola her dem

Ola Ĥaķķın emānında hemişe
Kerįm ü kāmurān ü hem mükerrem

Der Beyān-ı Žuhūr-ı Vezįr-i Mükerrem Devletlü Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa Yesserallahu Mā Yeşā

Vaķtāki Devlet-i Āliyye-i ʻOsmāniyye śanahallahu ani’l-beliyye merĥūm u mafūrun lehu ħāllehu āşiyān Sulŧān Muśtafa Ħān Ĥażretlerinin hengām-ı salŧanatlarında merĥūm vekil Osman Paşa ĥażretlerini Muĥāfıž-ı Şam-ı cennet meşām u merĥūm Ŧahir Ömer’in üzerine ser-asker naśb u taʻyin buyurdılar. Merĥūm Osmān Paşa daħi ġayet iħtiyār u rükūb u nüzūle adįmü’l-iķtidār olmağla yanında olan ruesā-i askerden ve ümerā -i leşkerden bu emr-i āžim taĥmiline lāyıķ u tesħįr-i muħālifine cesūr u şecįʻ ve saādet ancaķ Cezzār Aĥmed Paşa ĥażretlerini taķdįm ü intiħāb u bu emr-i mühimme taʻyin eylemesini istıśvab etmeğin ser-asker-i müşārün-ileyh kendüsi Şam-ı Şerif de iķāmet u her-bār Cezzār Aĥmed Paşa ĥażretlerini Şam askeriyle kāh Dürzį dağı üzerine ve kāh Ali Ŧahir’in üzerine serdar idüb her-bār-ı teşiyyet cumuʻı

muħālifin ü ķām‘ı taįfe-i müteġallibinden menfek olmayub her ķānda āzm eylediyse a‘dā üzerine mužaffer u menśūr u ķahr-ı müteġallibin ile mesrūr olub tesħįr-i serkeşān u tehmir müteġallibān ħuśūśunda (05/b) yed-i ŧūlā ve mahāret-i uzmā gösterdiğinden ser-asker paşa ĥażretleri mūmā-įleyhden śudūr iden şecāat u ĥamiyyet u iķdām u ferūssiyete muŧŧalį olacaķ müşārün-ileyh ĥażretlerini evvelkinden śadabār-ı teǿcįl u ikrām u tevķir ü iĥtirām idüb cümle aĥvāl-i cenk u muķātele-i muħālifine nāmzed eyledi. Mūmā-įleyh Cezzār Aĥmed Paşa ĥażretleri daħi birkaç def‘a asākir-i düşman ile muķābele ve gereği gibi mübāreze ü muķatele idüb dilħeva üzere a‘dādan aħz-ı intiķām u taĥśįlini nām eylemişdi. Cümleden Ali Ŧahir merĥūm ile vukū‘ bulan muħārabe ve muķāteleleri ki bā‘is- i taĥsįn bir cenk-i nuśret ķārin idi. Zįrā ol esnada mūmā-įleyh Ali Ŧahir merĥūm Havran u Cevlan Nāĥiyelerine meddüyed istilā idüb evvel eŧrāfı żabŧ eylemişdi. Nā-çār ser-asker Osman Paşa Cezzār Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretlerini Asākir-i Şamiyye üzerine baş idüb Ali Ŧahir’in def‘ine göndermişdi. Müşārün-ileyh daħi Cezzār Paşa ĥażretlerinin geldiğini işitdikde ordusunu bıraġub bir miķdar cenkden śonra Śafed’e avdet eyledi. Ve bundan mā-adā Cezzār Aĥmed Paşa Ĥażretleri nice vaķ‘alarda Dürzį ŧāifesiyle ve ġayrılarıyla itdiği cenklerde yüzaķlığıyla žuhūr u śūlet-i ķaĥramānı ve saŧvet ü sāhib ķırān ile gurūhu ser (06/a) keşādan maķhūr idüb tedbįr-i tedmįr muħālifin ü temehhüdü meśālihi ŧa‘yįn ħuśuślarında yed-i ŧūlā ve reǿyi müsteŝnā gösterdi. Bu siyāķ-i adįmü’s-sibāķ üzere kāh nāĥiye-i Cevlan’da cevlāngir ü kāh Dürzį dağı rabeķa-i inķıyāda müsaħħar idüb her ķānda ŧalį‘a-i şükr olduysa düşman üzerine her-bār menśūr u mužafferdir.

Zikr-i Vaķ‘a-i Beyrut u Muħārabe-i Vezįr Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa Bā Asker-i Dürzį ve Mosķo

Dürzį Dağı dimekle meşhūr olan gūh-i bālā terke-i felek geyvanla hemserdir. Bir vilāyetden ibāret ve bir memleketden kināyet olub derūnunda nice ĥuśūn u ķılā u kurā u biķa ve bāġ u bostān u ĥadāyıķ-ı dilistān vardır ki sükkānı olan ŧāife-i dü-rūz-u đelālet-i āmūz dört mezhebden biri ve ħil’at-ı tevhįdden ayrı fıraķ-ı đālle add olunan yetmiş iki fırķanın defterinde nā mevcūd u ehl-i kitāb olan naśāra ve yahuddan nā ma‘dūd taĥrįm-i muĥārremāta nā maĥrem ü avretlerine aşinā bį-gāne maĥrem inlerinde ĥıfž-ı fürūc-i nā mutaśavver ü ibāĥet-i nikāĥda peder ü birader ü şūher-i beraberdir. Dürzįlerin daħi i‘tiķad-ı bāŧılları şöyle ki: bir adam vefāt itdikde dünyāda olduġı cāh u devletine göre cānı bir ĥayvana ĥulūl ider meŝelā dünyāda tüvān-ger

śâĥib-i māl ise arslana ve eğer faķįr-i bed-hāl ise (06/b) cānı kelbe ĥulūl ider deyu Dürzįlerin i'tiķād-ı bāŧılı budur. Le'anehumullāhu teā'la münker ĥaşr u neşr ve cennet ü ceĥennem ü śavm u śalūm u ĥac u zekat bir ŧāife-i bį dįn-i ħabâŝet ķarįn -i ve đalālet ayin iken ĥayrat bundaki yine da'vā-i müslümānı iderler. Bu zikr olunan meŝālib-i seniyyeleri kütüb-i bāŧılalarını görenlerden istimā' olunmuşdur. Ŧāife-i mezbūrede ķılel-i cibālde tevaŧŧun u münaā't-ı mekān sebebiyle temennį ve taĥaśśun eylemişlerdir. Dağ-ı merķūm birķaç dağdan ibaretdir ki biribirine mülāśıķ olmaġla bir dağ meŝābesinde olub her biri eflāke ser çekmiş yekpāre sengistān u çengelistān yerlerdir ki el-uhdetü āle'r-raviyyi ancaķ iki yolu vardır. Birisi cenūb ile şarķ ŧarafından Beķā∅ ve Ba∅l-bek ŧarafına gider. Birisi ġarb ile şimāl ŧarafından Revafiża vilāyetine iner ve daħi Śayda ve Ŧrablus'a münĥadir olur. Bu zikr olunan yollar daĥi śarb u ġayet mürūr-u śa'b u ķaŧırdan ġayrı anda ĥayvan yürüyemez. Bu meneāt sebebiyle müteāb-i keŝire ictināb ile mezbūrlar bunca serkeşlik iderken kimse üzerlerine varmazdı. Ancaķ zamān-ı sālifde merĥūm u maġfurun leh ķaĥramānü'l-mā ve'ŧ-ŧıyn ķahiru'l-mülūk ve's-selāŧin Sulŧan Murad Hān-ı Rābi'in zamān-ı salŧanatlarından merĥūm küçük Aĥmed Paşa Ma'n oğlunu cengde bozub Dürzį dağına firār etdikde ta'kįb iderek dağı gezüb hezar miĥnet u efzūn meşaķķat ile top (07/a) ve havan çeküb muħārabe-i vāfireden śonra mezbūr-u giriftār ü der Devlet-i 'Aliyye'ye iħzār eylemişdi. Nitekim Nāimā tariħinde mesŧūrdur ve bu asırda daħi vezįr cesūr nāmdār Cezzār Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretleri himmet-į pādişāhį ve Yemen-i Devleti şehinşāhi ile cebren u ķasren Dürzį dağına girüb çend def'a Dürzįler ile cenk ü ķıtāl ü onları beste-i zincir-i müsebbebāt u nekkal idüb bu neclin Cebel-i ref' ü muaķķal men'i ve ŧāisnābın ħuyul ile muŧavvā ve sehlü'd-duħūl idüb Cebel-i mezbūru silsile-i inķıyāda tesħįr ü Dürzįlerin levŝ-ü vücūd yed-i yudlarında ol emākini tathįr eylemişdir. Dürzį dağından vaķt-i iķtizāda elli bin nefer askeri cem' olduğı rütbe-i tevātüre ermişdir. Śayda ve Beyrut iskeleleri dağa pek yaķın olmağla eskiden Dürzįlerin dest-i tasalluŧundan āsūde değil idi. Vaķtā ki merĥūm vekil Osman Paşa ĥażretleri Muĥāfız-ı Şam u ser-asker-i Arabistan olub mühim-sāz tertįb-i esbāb tesħįr -i bilād oldı. Dürzį dağını żabŧ ü tesĥįr içün yirmi bin miķdarı piyāde ve süvari ile azm u rezm eyleyüb sālifü'z-zikr dağın eteğinde vaķi' olan Beķā' śaĥrasında ordusunu ķurub münāveşe-i ĥarb ü ķıtāle ĥayli iştiġāl gösterdi. Egerçi Dürzįleri tażyįķden ħāli olmadı lākin ĥisanet-i Cebel sebebiyle (07/b) žafer bulamayub Şam-ı Şerif'e avdet eyledi ve mezbūrların tertįbi cezā-yı mā yelikları mā-yeliāları vaķti

fırśata ta'lįķ idüb muntažır oldı. Dürzį dağının ĥükümeti eskiden Şihāb silsilesine münĥaśır olub onlarun ĥākimi bulunan Emir Yusuf ile diğer amucası Emir Manśur arasında emr-i ĥükümet ü żabŧ-ı vilāyet içün ġavġa ve nizā' vuķu' bulub gitdikce nizā'ları mütemādi ve damarlarına bādi oldı. Ser-asker Osman Paşa daĥi işte vaķt-ı fırśatdır diyüb Cezzār Aĥmed Paşa Ĥażretlerini Beyrut Ķal'ası żabŧ ü tesĥįr içün irsāl eyledi. Bį ināyetillahi te'ālā vezįr-i vaķur u lebŝ-i cesūr Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretleri ale-l-acele asker-i nuśret eŝer ile āzim śavb-i maķśūd olub vardıķdan hemān Beyrut Ķal'ası'nı żabŧ u Kurden ahālįsi rütbe-i iŧā'ata rabŧ idüb emr-i muĥāfaža ve ĥāristen taķyid ü teĥaffuž tam birleşir ve ihtimām ü Dürzįleri def' idüb methii aĥz-i intiķam olub emr-i ĥarāset ķal'ada bezl-i maķdūr u taĥśįn ķal'a ve sūr idüb Dürzįler ile ahenk-i cenk ü başlarına dünyāyı tenk eyledi. Dürzįler daĥi yek-dil ve yekcemāat olub birbirleriyle ittifāķ u var ķuvvet-i bāzuya getürüb cem'i asakir bį şumar u muĥāśara Ķal'a-i Beyrut'a derkār oldılar. Ķaradan muĥāśara ile iktižā itmeyüb ŧaraf-ı deryadan tażyįķine daĥi mecdd olmalarıyla ol eŝnada (08/a) Mosķo keferesi Sevāĥil-i Şamiyye'ye lenger-ı endāz nuĥūset ve ol eŧrāfa itāle-i dest-i mel'anet idüb berren ü baĥren ol nāĥiyelere gezend erişdirmekden ĥāli olmazlar idi. Dürzįler, Mosķo keferesinin ķapudanlarıyla mektublaşub Beyrut'u derya ŧarafından muĥāśara ve imdādını kat' u ŧob u ĥempāre ile muĥārabe ü tażyįķ eylemelerine ŧālib ü Mosķo keferesine mebāliğ-i vāfire virmeleriyle iānetlerine rāğıb olduķlarında kefere-i Mosķo daĥi bu teklifi canlarına minnet bulub hemān anide sefāin-i maĥsūsalarıyla ķalķub Beyrut Ķal'ası'nı iĥāŧaya derkār u amāde cenk ü bįkār olub Dürzį askeri ķaradan ve Mosķo keferesi deniz ŧarafından bir ķaç ay Beyrut Ķal'ası'nı muĥāśara ve envā'į alet ķal'a-giriyle tażyife mübāşere eylediler. Gice gündüz bį faśıla ŧob u tüfeng ĥempāre danesini yağmur gibi yağdurub egerçi ateş feşānlığla enderūn u bįrun-u şehri virān eylemişler idi. Lākin muĥāfıž -ı Beyrut serveri ġāzįyan olan Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretleri dāimā şeci'an ġuzāt-ı ķıtāl-i küffāra taĥrįż ve her biri devlet-i şehādete taĥrįś idüb yüzaķlık iden ġāzįlere atāyayı vāfire ve ĥılā-i fāĥire ile mümtāz u cālib ķalub nevāzişler ile ser-firāz itmekle sāir ġāzįler daĥi sebeb-i taĥrįk ki fütüvvet ü ġayret ü bāiŝ-i heyecan-ı ĥamiyyet ü şecāat olub semender gibi (08/b) āteş-candar ĥarbe lā-ūbālį girüb küffār-ı Dürzün ķararı göre göre śırat-ı şimşirden endaĥta-i cāh-i āmiķ-i siccįn iderler idi. Ve lisān-ı hāl bu şiir ile güyān idi.

Āferin ey rüzgārın şehsuvār-ı śafderi

Arşa aś şemdinger ve tiğ-i ŝüreyyā gevheri

Ser-firāz itdin livāü'l-ĥamd-i dįn-i Aĥmedi
Bir ġazā etdin ki ħoşnūd eyledin Peyġamberi

Bu minvāl üzere Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretleri envā'i terġib ve aķsām-ı terhįb ile cümle ġāzįlerini cenke teşvįķ idüb nihād-ı şecāat mu'tādlarında merkūz olan ġayret ü fürūssiyeti taĥrįk iderek ġāzįlerin derya-i mevci- hayyiz ġayret u şeca'ātleri cūş u ħurūşa gelüb ķal'a ķapusundan çıķub cümle rüstemāne ve śavlet ü ķaĥramānį ile Dürzį ve Mosķo kāfirlerini tįğ ü ħançer ü teyzire ü teber ile ķatl-i şeni' ü fetki zerį birle ķırarak metrisleri alub bir cenk itdiler ki felekden müberriħ taĥsįn birle ĥayran bu iki beyitle zihnį canebān oldı.

Āferin ey aǿlem efrāħte -i paşa-yı dilir
Ġāzį-i Ķal'a Keşān Āsaf-ı bį miŝil ü nazįr

Ĥażret-i Ġāzį-i Cezzār Aĥmed Paşa
Gelmedi misli şecāatde bu dünyāya vezįr

(09/a) Bu sāiķ üzere āvāze-i ŧob ra'd aşub ve ħempāre ü tüfeng ü ālet-i ĥarb ü cenk kengere-i çerħ-i eŝire ve lüle endāz ü tās felek-i tanįn sāz eyledi. Ve Ķal'a-i Beyrut barut duħanı içinde muħtefį olub ġuzāt-i Müslimįn ü asker-i muvahĥiddįn ancaķ bin nefer ü küffār askeri elli bin nefer iken yine ġāzįlerin aśla himmet ü şecāat ü ġayret ü fürūsiyyetlerine fütūr gelmeyüb vezįr-i Rüstem nazįr Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretleri sa'y u ihtimām u şecāat u iķdāmları berekātıyla maķām-ı müdāfaada ķıyām u emr-i ĥıfž u ĥirāsetle taķyįd-i tam ve gice gündüz leşker-i küffār ile cenk ü ķıtālde ižhar-ı ŝebāt u iķdām u mümāniada ihtimām-i mālā kelām iderlerdi ve Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretleri terk-i ĥużūr-u arām u istirāĥati kendine ĥaram idüb rūz u şeb dāimā ķıtāl küffārda bezl-i tāb ü tüvān ŧāķat u meyān-ı ġayretine şedd-i nitāķ celādet ü şecāat idüb her bir ġāzįlere cenge iķtidār u taķviye virirdi. Gerek Dürzį ve gerek Mosķo kāfirlerinden nice ħınzire bį imān u ābde evsānı indaħata ĥafre-i nįrān ederek bir sāat ve bir lahža cenk ü ķıtālde ķaśūr u zerre ķadar emr-i müdāfaada ihmāl ü fütūr itmediler. Lākin asker-i küffārın keŝreti ü tażyįķ ü muĥāśarada teşdįd ü diķķati vāsıftan ħāric olduğundan ķat'i nažar (09/b) ser-asker Osman Paşa ĥażretleri ŧarafından aśla imdād gelmeyüb cebħāne daħi tamam olub ķal'anın bütün sur u ebrācı ŧob u ħempāre đarbından yerle beraber münhedim ve bu

sebeb ile bi-l-külliye teslįt ü tecellįdün emkānı münǿadim olmuşdı. Yoħsa eger bir miķdar cebħāneleri olaydı yaħud Osman Paşa ĥażretlerinden Ķal‘a-i Beyrut’a imdāda gelmiş olsa idi Dürzį ve Mosķo keferesi ħāyib ü ħāsir dönüb ķal‘ayı almaķ onlara baįd görünürdü. Lākin Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa ĥażretleri ne yapsun Beyrut Ķal‘ası’nda cebħāne kalmadı ve kendi askerinin çoğu cenkden ķırıldı ve ķal‘anın duvarları ve cümle burcları ŧobdan yıķıldı ve ser-asker Osman Paşa ĥażretleri ŧarafından aśla imdād gelmedi. Yalnız Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa Beyrut Ķal‘ası’nda bunca Dürzį ve Mosķo kefereleri arasında maĥśūr ķaldı. Askeri cenklerde şehįd olub cebħānesi tamam oluncaya dek cenk itdi. Bālā-i ħurre gördü ki bir ŧarafdan kendine imdād yoķ ve bunca maĥzūrlar ile bundan śonra ŝebāt ü müdāfaa mümkün değil ve küffār askeri elli binden ziyādedir. Dįn-i mübįn uğruna bunca ġazālar itdikden śonra yüzaķlığı ile def-i ġāile fikrinde iken emr-i ĥarb u ķıtāl bu ķadar metā‘ib u ahval cenkden śonra ķarįn-i ħitām olub ser-asker Osman Paşa’nın (10/a) reǿy ü tedbįri üzere emr-i mütārekeye śūret virmekle vezįr-i vaķūr u lebŝ-i cesūr el-mücāhid Fį sebįl-İllāh ve’l-ġāzį li-dįnillah ebu’l-fütūĥ ve’l-meġāzi Cezzār Aĥmed Paşa Ġāzį ĥażretleri bayraķlarını açub mehterħānesini çalaraķ yüzaķlığıyla asker-i ġuzāt ile sālim ü ġānim bir ferdine żarar-ı iśābet itmeksizin selāmet ü icbāl ü devlet ü iķbāl ile manśur u cihad-ı Fį sebįl-İllāh ile mesrūr olaraķ dįn-i Muĥammedį uğruna küffār ile bu ķadar cenk u ġazā itdikden śonra ķal‘adan çıķub āžįm-i ŧarįķ -i Şam-i cennet meşām oldı. Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretlerinin dįn yoluna cihad-ı Fį sebįl-İllāh idüb itdüğü ġazā ve cenkler dergāh-ı felek iştibāh-i sulŧānį ve Asitān-ı Devlet aşiyān ĥaķanįye arż ķılındığı ecįlden ŧaraf-ı bāhrü’ş-şeref-i mülūkāneden ıśdar avāŧıf-ı ħüsrev-āne buyurulub mūmā-įleyh ĥażretlerine iki tuğ-i pürfüruġ tevcįh buyrulub ser-asker Osman Paşa ĥażretleri daħi Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa ĥazretlerine itdüğü hidemāt-ı pesendįde ve şecāat-ı nā şenide muķābilinde hezār-ı taĥsįn u nevāziş u āferin ile mümtāz u teşrifāt-ı celįyle ile ser-firāz buyurub mažhar-ı iltifāt-ı bį pāyan u tebcįl u ikrām-ı firāvān ķıldıķdan śonra devlet ü iķbāl ü tevfiķ-i zū’l-celāl ile taĥrįk -i rikāb istiķbāl ve Anadolu’da tevcįh olunan manśıblarına ilķā-i sāye cāh-ı celāl buyurdılar.

Şiir

(10/b)

Ĥażret-i Āsaf-ı ālį himem Aĥmed Paşa
Bāiŝ-i emn ü nižām bahş-ı umūr-ı cumhūr

Ol ki dünyāya ne geldi ne gelür aķrānı
Śıdķla hizmet idüb devlet-i dįne her bār

Böyle düstūr-ı kerem perver u paşa-yı cesūr
Pādişāha ħizmetįni eyledi bezl-i maķdūr

Arabistān-ı bütün devlete ŧābi‘ itdi
Eyleyüb memleket-i Şam’ı serāpā mā‘mur

İtdi Beyrut’da ġazā Mosķo ve Dürzįlerle
Ĥamdülillah ki bulub ĥażret-i paşa nuśret

Oldı iķbālle çün ceng ü ķıtāle me’mūr
Eyledi asker-i küffārı zelįl ü maķhūr

Mosķo kāfirini Dürzį ile ķırdı bütün
Bir ġazā eyledi Beyrut’da o paşa-yı ġayūr

Bir vezįr eylemedi böyle ġazā-yı ekber
Dįn içün öyle cihād itdi o düstūr-ı vaķūr

Ola her hizmeti maķbūl-ı şehinşāh-ı cihān
Sa‘yini eyleye Allah te‘ālā meşkūr

Hemm-i ālį ola tevfiķ-i hüdā her demde
İde hem-väre onu Ĥażret-i Bārį manśūr

Der Beyān-ı Vaķa-i Tahir Ömer Merĥūm u Muĥāfıž-ı Akka Şoden Vezįr Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa

Merĥūm cennet mekān Sulŧan Muśŧafa Hān ĥażretlerinin hengām-ı salŧanatlarında nice yıllar vali-i Şam ve emirü’l-ĥac olan merĥūm Ažmoğlu Esad Paşa’nın ĥazinedarı iken paşayı mūmā-įleyhin vefatından śonra on yıl miķdarı emirü’l-ĥac u vali-i Şam olan Osman Paşa’nın merĥūm Ŧahir Ömer’e ‘adāvet (11/a)

ḳadįmesi olduğuna bināen ĥased-i ḳalb adüvv-ı-lūŧf ile zāil olmaz. “Senkde müżmar olan āteşe ab etmez eŝer” feĥvāsınca bir ŧarįḳ ile adāveti śadāḳate tebdįl eylemek mümkün olmayub gitdikce mā-beyne-hümāda adāvet mümtedd ü bu sebeb ile eyyām-ı cenk u cidāl müşted olub Osman Paşa her-bār mūmā-įleyhin ĥaḳḳında taĥrįk-i ġażab-ı pādişāhi idecek nice isnād-ı müfteriyāt u basŧ-ı muḳaddemāt iderek Ŧahir Ömer’i devlete geçüb dāimā ĥaḳḳında bu güne isnād-ı aśāvete dair temhįd-i maḳāl eylemeden ħāli olmaz idi. Devlet-i ‘Aliyye śānihallahu ani’l-belliye daħi hem Osman Paşa ŧarafından peyderpey gelen arżuhallere i’timād u hem müşārün-ileyh Ŧahir Ömer’den nāçār bi’ż-żarure śudūr iden ef’āl-i nā şāyeste fį nefsi’l-emr mūmā-įleyhin įśyānına ĥaml buyurub nice def‘a istiśāline āsākir ta’yin ü tevcįh buyurmuşlar idi. Nice yıl bu minvāl-i meşrūĥ üzre ġavġa ve nizāları fayśal bulmayub kendince madde-i ħilāf-ı iştidād u āteş-i cenk u ḳıtāl-i izdiyād bulur idi. Vaḳta ki, merĥūm hallede aşiyān Sulŧan Muśŧafa Ħān ĥażretleri ĥulūl-i ecel mev’ud ile civār-ı raĥmāna vāśıl u nevbet-i ħilafet-i uzmā u salŧanat-ı kübra hālā pādişāh-ı ālį-cāh u şehinşāh-ı felek bārgāh pādişāh-ı cihān es-sulŧan Abdülĥamid Ħān İbnü’s- Sulŧan Aĥmed Ħān (11/b) ĥażretlerinin bā-reddü’l-istiĥḳāk yed-i müeyyedlerine müntaḳil oldı. Ŧahir Ömer merĥūmun tertįb-i cezaśsından i’rāż-ı u cerāim-i güzeştesinden iğmāż idüb mažhar-ı avāŧıf-ı pādişāhi ve maĥall-i elŧāf-ı şehinşāhi buyurulub der devlet-i medārda ḳapucular kethüdası bulunan Haşim Aĥmed Ağa ile mūmā-įleyh Ŧahir Ömer śafĥ u avfı müştemil ħaŧŧ-ı humayūn-i şevket maḳrūn u ħil’at-ı semmūr mūcibü’s-sürūr iĥsān u in’ām buyurulub mažhar-ı avfı pādişāh-ı aślem-penāh olmuş idi. Lākin der-aḳab emr-i liva-i Mıśr-ı Ḳahire bulunan Ebu’z-Zehheb Muĥammed Bey āsākir-i Mıśır ile gelüb mūmā-įleyh ile Ŧahir Ömer’in aralarında Ġazze şehri içün münāfese ve adāvet olmağla onunla cenk içün gelüb ve ĥileye sālik olub Ali Ŧahir’i ḳavle almış idi. İbtida Yafa Ḳal‘ası’nı muĥāśara idüb bir ḳaç aydan śonra onu alub Akka’ya müteveccih oldıḳda Ŧahir Ömer ile oğulları arasında ħilāf olmağla mezbūr fırśat bulub girmiş idi. Çoḳ geçmeyüb Akka’nın yanında sekiz gün iḳāmet eyledikten śonra vefat idüb cenk-i dünyādan destgeş-i ferāğ u sefer āħirete yarağ gördü. Derĥal Mıśır askeri terk-i firār u birbirine müsābaḳa iderek ilğar eylediler. Bu rāhiyye-i vāhiyeden henüz dağda-i (12/a) ħaŧır bir ħoşca sükūn bulmadın nā gāh-ı rūy-i deryadan Donanmā-i Hümāyūn nuśret-i meşĥūn görünüb Akka ḳarşusunda lenger endāz heybet ü iclāl oldı. Ŧahir Ömer’in baş ağası olan Denizlili Aĥmed Ağa Ḳapudan-ı Derya Ĥasan Paşa ĥażretlerinin ḳadįm dostu olmağla Akka içinde olan askerin arasına fitne düşürüb

Ŧahir Ömer daħi fitneyi ĥiss idüb ķal'adan çıķub Magribe askeri mūmā-įleyhi ķurşun ile urub şehįd itdiler. Bu taķrįbį dil ġarib ile Ķapudan-ı Derya Ĥasan Paşa ĥażretleri üç gün muĥāśaradan śonra Akka Ķal'ası'nı alub żabŧ eyledi ve Ŧahir Ömer'in ser-maķŧūunu Āsitāne-i 'Aliyye'ye irsāl u vaķı'-i ħali ma'rūż-u dergāh-ı Pādişāha muħalledü'l-iķbāl ķıldıķda avāŧıf-ı pādişāhiden Akka muĥāfıžlığı sālifü'l- beyān paşa-yı āli-şān Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa ĥażretlerine ināyet ü iĥsān buyurulub ferman pādişāhı vāśıl olduķda ŧay-yi menāzil ü ķat'į merāhil iderek Akka şehrine daħįl ve Ķapudan-ı Derya Ĥasan Paşa ile mülākat ĥāśıl olduķda miftāĥ-ı ķal'ayı kilit genc-i kerem olan dest-güvher başına teslįm idüb kendisi Donanmā-i Hümayūn ile bād-ı bangüşa-yi āžįmet ü ķāśıd-ı daru's-salŧanat oldı ve Śayda eyāleti mirmirandan Muĥammed Paşaøya tevcįh olmuşdı. (12/b) Paşa-yı kişver güşā Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretleri şehr-i Akka'ya sāye endāz-ı iclāl olduķlarında gerek Ŧahir Ömer merĥūmun cānesi olan büyük oğlu Osman Ŧahir ve Ali Ŧahir ve Aĥmed Ŧahir'e şimdilik muķteżā-i vaķit ü hāle göre her birine ru-yi istimālet gösterüb vesāir aśĥāb-ı ķılā' ü hükkām biķā ālā merātibihim mażhar-ı iltifāt u nevāziş idüb medār-ı o rıfķ ile muāmile ve leŧāif-i ebĥıl ile ķalub merğubelerin te'lįf ü vaĥşetlerini izālet ħuśūśunda ŧavr-ı ĥāķįmān e üzere ĥareket idüb kimine ķāide-i rıfķ üzere iżhar-ı nevāziş dilğarib ü kimine sell-ü şemşįr te'dįb eyledi. Ümerā-i bilād ĥuśūl-u istirāĥāt ile mesrūr u reāyā u berāyā refāhiyet ĥāl ile ma'mur herkes paşa-yı ālį reøy Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa ĥažretlerine ez-dil ü cān duā-yı firāvān ü senā-i bį pāyān ķılub duā-yı devām-ı devlet Pādişāh-ı adālet destigāh u şehinşāh-ı müeyyed min-įnd-illāh ĥażretlerine ħulūśį ķalb ile medām u mevāŧįb oldılar şiir.

Āsıf-ı Cem āżamet Ĥażret-i Aĥmed Paşa
Ki cihān içre bulunmaz ana mānend ü nazįr

Adl ile memleketi eyledi ġayet ma'mūr
Ĥüsn-i tedbįri ile itdi bilādı tesħįr

(13/a)

Zāti envā'ı maārrif ile bi hemtādır
Gelmedi misli daħi aøleme bir böyle vezįr

Hem kerem śāĥibi hem fāris-i ādildir hem
Hem Felāŧun gibi fikri daĥi śāib tedbįr

Tāyic itdirdi bütün memleket-i urbānı
Ķatl idüb hem daĥi āśįleri itdi tedmįr

Dāimā ħayradır endişesi olsa ne aceb
Her umūrunda muvāfıķ ana ĥükm-i taķdįr

Ķaĥramān gibi śaādetle girüb meydāna
Asker-i düşmanı heb itdi ġıza-yı şemşįr

Śıdķla ħizmet ider pādişaha anınçün
Dāimā oldı mededķār-ı Ħüdavend-i Ķadįr

Ĥaķ te'ālā anı dünyāda muammer itsün
Devlet ü nuśret ana eyleye Allāh žahįr

Zikr-i Tevcįh-i Rütbe-i 'Aliyye Vezāret u Eyālet-i Śayda Bį Cānib-i Vezįr Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa Yesserallahu Te'ālā Mā Yeşā

Mirāt-i ĥaķayık-ı eşya u daķayıķ-ı şitā olan đamair-i erbāb-ı baśayire žāhirdir ki cenāb-ı müsebibu'l-esbāb-ı cellet ķudretehu bu āsiyab-ı pür esyeb ü inķılābda bir devlet-i dįn pürur tevfiķ-i mažharın tezāyüd-i şevket ve ulüvv-i kelimātına irādet-i āliyyesi teālluķ eyledikde esbāb-ı devām intižām-ı hüveydā ve muķteżiyat teb'įd ü te'yid peydā olub vaķt-i ıżdırāb-ı umūr u iħtilāl-i bilād u ŝuğur u fesād-ı muŧeviyyat śudūr u iħtilāf-ı akāyid-i cumhūrda bir śāĥib-żuhūr şiir saŧvet-i ĥaydar-i śavlet-i kesri adālet hātemi saĥāvet (13/b) saff-ı ara-yi meydān-ı śāĥib ķıranı olduğı bį şübhe cellül-burhan u müstavni tevżįh-i beyāndır ve muķtežā-i ĥikmet-i ezeli ve ināyet-i bį ġayet-i lem yezeli pādişāhın nikve gār-ı adālet şi'ār ĥamid-i ħaślet Süleyman-ı menķıbet Sikender-i śavlet dārā şevket-i bį şek ü şübhe daįmā vüzerā-i Āsaf -ı śıfat-ı Felātun-i feŧānet Rüstem şecāat-i sütūrda sįretehu muķarįn u maāsır u füyūżāt ilhāmāt-ı ilāhiyyeye ibkār ü efkārı her dem müžāhir ü tevfiķ kendüye hem dem ü śaĥib u a'dāya ķahir u ġalib ola geldiği amaçgāh tįrįz māyişgār ezmā-i hurremįn den ve daķika-i şināsān-ı cihāndır. Lā cereme bu neclįn-i pādişāh āli-cāĥı Ferįdun ĥaşmet u gerdūn-u Rifad-ı Ħurşid Ŧalat u Cemşįd-i şevket zamān-ı sād-i iķtirāmlardan böyle bir vezįr Āsaf-i nazįr ħüdāpereset ü dįndār-u dilir u cesūr nām-dār bā ru-yi iķbāl-ı seht

ālį himmet ü ķaviy-yi baħt-ı ārāyįş-i eyvan-ı vezāret olması muķtezayāt tevfiķ-i ilāhį ve iķbāl-i devlet-i pādişāhidir. Çünkü ĥażret-i vezįr bį nazįr ü müşįr śayib-ul-tedbįr leşkergeş ü kişver güşā Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa efendimiz bi'd-defāat vuķū' bulan ve meşhūr cümle ālimyān olan ġayret ü şecāati ü himmet-i fürūsiyyet ü cesareti var ve re'y-i tedbįre mahāreti ü ĥareket-i ĥāķįmān e ve ŧavrı aķılāne üzere tanżįm-i umūr -u bilād (14/a) ve tetmim-i meśāliĥ-i ibādda śadır olan tedbįr-i dilpeziri ü te'dib-i muĥālifin ü def'i müteġallibin ħuśūśunda ķarįn-i żuhūr olan mesāį-i cemiyle ve tedbįrat-i celįlesi ālā ŧarįķ i'ś-śıdk ve't-tevātür-i ma'rūž atabe-i pādişāhi ve südde-i ħilāfet-penāhį oldı. Pādişāh ķadr-şinās ĥażretleri mūmā-įleyh Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa ĥażretlerini şayeste-i avāŧıf u inām u bāyeste-i avārıf u ikrām buyurub ķarįha-yı hümāyūn-u Pādişāhiden müşārun-ileyh ĥażretlerine rütbe-i āliye-i vezāret tevcįh ü eyālet-i Śayda ve Akka tevcįhi ile ķadr u şanı terfi' ve terfiye buyurdular. Bu beşāret-i uzmā ve ħaber-i mübārek feraĥ baħşa berāyā ve reāyā ve cümle ehli bilādın mesmuı olacaķ herkes bu müjde ile şād u mesrūr u ĥāiz-i ĥubūr-u mevfūr-u ĥüdā -yi lem-yezel hezārān-ı hezār ĥamd u şükr ü ŝenā ile taĥrįk -i lisān u āleǿl-ittifāķ ezdil u cān duā-yi devām-ı devlet-i Pādişāh-i aǿlem-penāh eyyedehullāhu ve ķuvvahu ĥażretlerine cibininde ziban olub cümlesi maķam-ı inķıyāda ķıdem-i nihāda ve rütbe-i itāata kerden dāda olduķdan başka meyāmin-i devlet-i Pādişāh-i āzam u vezāret-i paşa-yı mükerrem Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa ĥażretleri cümle bilād ferāğ-i bāl u refāhiyyet-i ĥal ile ābādān u ma'mur u raiyye daħi feyż-i adl ü inām ü te'sir-i merĥamet ü iĥsān ile ħurrem ü mesrūr olub ol nevāĥį (14/b) ve aķtar u bilād u emśārda ķaide-i emn-i emān u lūŧf u iĥsān ŝā-yi u sāri ve ķanun-u adl u inśāf kemā hüve ĥāķkuhu cāri oldı. Fi-l-haķiķa eyālet-i Śayda vezįr-i vaķūr-u bį nazįr ü müşįr-i cesūr-u śāhibu't-tedbįr ebuǿl-fütuĥ u meġāzį Cezzār Aĥmed Paşa-yı ġāzį efendimiz ĥażretlerinin zamān-ı sa'd-i iktirān u hengām-ı Yemen-i encām-ı ĥükümet bā adāletlerinde gördüğü gibi adālet ü refāhiyyet ü ĥāl ü basŧ-i emn ü emān ile ve nesr-i re'fet ü iĥsān ile eyālet-i Śayda da paşa-yı ālį-şān ĥažretlerinin žuhūra gelen adl ü inśāfı sebebiyle bir rütbe-i kesb-i emniyyet ü ziyāde raiyyet olmuşdur ki bir kimse hiçbir āħer kimesnenin ĥaķkını almaķ mümkün değil ve bir ādem bir ādemden şikāyet idecek bir nesne bulamaz vesāir vilāyetlerden reāyā gelüb Śayda eyāletinde emn ü emān kesreti olmağla onda sākin olmağa başladılar ve cümle Śayda ve Akka ŧaraflarından hiç ĥarāmį ve kutta'i-i ŧarįķ ķalmadı. Ezcümle Śaķr Ķabilesi ki ġayet fesād u mel'anet ü taħrįb-i bilād u şeķavet ile öteden berü meşhūrlardı ve İzzetlü Aĥmed Paşa merĥūm ki

ŧaraf-ı Devlet-i ‘Aliyye’den tūğları ref‘ ü devlet-i mübāşir ile Ķuds-ü Şerif̊e nefy ü irsāl olunduķda merķum Śaķr Ķabilesi Kuds-ü Şerif̊e yanında Şam toprağında paşa-yı mūma-ileyhi ve devlet (15/a) mübāşirini śoyub cümle esbābını aldılar. Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretleri bu ħaberi işitdiği gibi ġayretinden duramayub fi’l-hāl‘ala cenāĥi’l-isti‘cāl asker ile binüb Śaķr ķabilesini baśub Śaķr beyi Zamil nām şaķįyi beşyüzden mütecāviz Śaķr eşķıyā sı ile ķatl idüb Aĥmed Paşa merĥūmun intiķamını aħz idüb Śaķr ķabilesinin şeķavet ü fesādını Ümmeti Muĥammedin üzerinden ref‘ ü def‘ ü izāle buyurduķları ecįlden cümle reāyā ve berāyanın ħayr duāsına mažhar olub kendilere bu babda nüvab cemįl ü ecr-i cezįl ĥuśūlu daħi in-şā-Allah emre muķarrerdir. Nitekim bu vak‘a maĥallinde tafśįl üzere zikr-ü beyān olunsa gerekdir. Ve daħi Lehüyb ŧāifesi ki onlar daħi ķuŧŧa‘i ŧarįķ ü ĥarāmį şaķįlerdir. Başları olan Ĥasmel nām şaķįleri ve sāirlerini Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa ĥażretleri ķatl idüb rūus-i maķtūalarını der Devlet-i ‘Aliyye’ye ferāsete de eylemişdir. Ve Ķızılbaş ŧāifesi ki onlar daħi fesād ile meşhūr u đalālet u şeķavet ile mezkūr olub nice yıllar ol vilāyetde temekkün ü Śayda eŧrāfında tevattun idüb şeyħleri Nāsįf bį İnśāf u Kaplan-ı bį İzān u Haydar Faris u Ĥamd Abbas ve bunlardan ġayrı daħi beş on (15/b) şeyħleri olub her biri ķal‘a ve asker śaĥibi olub dāimā valilere įśyān idüb ve māl-i mįrįyi virmekden imtinā iderlerdi. Mezbūr āsįlerin daħi bir iki yılın içinde Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa efendimiz ĥazretleri tertįb-i cezāǿlarına ne güne ĥareket-i aķılāne ve tedbįr-i ĥāķimāne ile mübāşeret idüb şeyħlerini ķatl u ķal‘larını taħrib vesāir bunlar gibi āsį ve müfsid olanları terhįb eyledi ki bu kitābda maĥallinde mufaśśalan beyān u taķrir olunur. Ve daħi salüfü’l-beyān Dürzį dağı derūnunda olan eşķıyā -i Dürzį ħabāyis-i endūz-ı đalālet amūz ki eskiden beru ol dağın başında sākin ü mütaĥaśśın olub Śayda valilerine iŧāat itmezler ve māl-mįrįyi eda itmeyüb dajmā įśyān u ŧuğyānlarına nihāyet ü şeķavet ü ħıyānetlerine ināyet yoķdur. Ĥısānet mekānlarına mağrur olub iŧāat itmezler ve Śayda valilerinden ķorķmazlar idi ve dajmā emvāl-i mįrįyye edāsında güna gün tāllül idüb virmezler idi ve virseler daħi ĥarbe ucuyla cüzį şey virirler ve bu Dürzį eşķıyā sı sāireye ķıyas değildir. Zįrā Dürzį dağında her yer Dürzį-yi Nasranį elli bin askeri mevcūd olduğı (16/a) śaĥįĥdir ve bunların def‘ ü izālesi çoķ zaĥmete bāis olduğundan bu ana dek paşalardan hiçbir vali bunların üzerine varamayub dağın kemāl-i rütbe-i ĥıśānet-i sebebiyle varsa daħi iş görmek ve onları bi-l-küllye def‘i izāle eylemek mümkün olmaz idi ve cümle eyālet-i Śayda ahālįsi Dürzį eşķıyā sından müteżarrır u raħne-dār u ŧuğyān u te‘addįlerinden bizār

olmuşlar idi. Vaḳta ki ber muḳteżā-i ḥikmet-i Yezdānį ve irādet-i rabbāni ile ol eyālet-i celįle Ġāzį Cezzār Aḥmed Paşa efendimiz ile müşerref olub ināyet-i Pādişāhi ve āṭıfet-i żıll-i ilāhįden mūmā-įleyh paşa-yı rūşen reέy-i ḥażretlerine tevcįh-i ḥükümet ü taḳlįd-i umūr-u eyālet-i Śayda ḳılındı. Paşa ḥażretleri birḳaç def'a Dürzį eşḳıyā larıyla cenk idüb her birisinde başlarından ve askerlerinden çoḳ kimesneyi ḳatl idüb ol eşḳıyā -i bį dįne ḥadlerini bildirüb nihāyet paşa ḥażretleri dağın üzerine asker gönderüb dağa girmek bir vech ile ḳābil değil iken paşa-yı ālį himmet sa'y u iḳdāmı berekātiyle dağa girilüb paşanın ketḫüdāsı Selim Paşa, Dürzį asker ile çok cenk idüb Dürzįlerden vāfir ħanaziri ḳırub ḳoca dağı onların başlarına dar eyledi. Ve-l-ḥāśıl paşanın askeri her ne zamān Dürzįler ile cenk itdiler ise (16/b) her bir cenkde manśūr u mużaffer u Dürzį askeri maḳhūr u müdemmer olurlar idi. Fezleke-i kelām ve netice-i merām Dürzį dağına öteden berü paşalardan hiçbir paşa ayaḳ baśamamış iken ve Dürzi eşḳıyā sı elli bin nefer askeri cem' idüb hiçbir kimse bunlar ile muḳavemete ḳadįr olamaz iken maḥż-u cenāb-ı bāri te'ālānın lūṭf u ināyeti u tevfiḳ u iāneti ile vezįr-i nāmdar u destūr-u śāḥib-i iḳtidār śāḥib ḳırān-ı devrān ḳahramān zamān Rüstem-i dāstānį Ġāzį Cezzār Aḥmed Paşa efendimiz ḥażretleri Pādişāhının himmetiyle Dürzį dağına asker çeküb onları biribirine ḳatub Dürzį eşḳıyā sına bir ḳılıc urduğı Dürzįler ömründe böyle ḳılıc yemediler ve bir daħi Dürzį eşḳıyā sı įśyān u muḫālefet itmeğe iḳtidārları ḳalmadı ve Dürzįlerin böyle mużmaḥill ü ber-bād olduḳlarından bütün eyālet-i Śayda ahālįsi mesrūr u şādan u vilāyet-i ma'mur u ābādān bi'l-ittifāḳ Pādişāh-ı aέlem-penāh efendimiz ḥażretlerine ve Ġāzį Cezzār Aḥmed Paşa ḥażretlerine duā-i ħayr ile taḥrįk -i lisān u medḥ-i ve ŝenā ile cümlesi dehen-i cünbān oldular ve daħi Akka ḳurbinde vāḳi' Cebel şeyħleri ki onlar daħi her biri fużūlį birer ḳal'a-i żabṭ idüb teġallüb ṭarįḳiyle (17/a) ḳal'a ve asker śaḥibi olub her bār Śayda valilerine serkeşlik ve edāyı māl-ı mįrįde teāllül ü imtinā iderler idi. Onlar daħi paşa ḥażretleri cezāέlarını tertįb ve ḳal'alarını ḳal' u taħrib idüb rāiyye üzerinden eziyyet ü teāddįlerin ref' ü def' eyledi. Merḳum Cebel beyleri daħi dört beş kal'a śaḥibi zorbaları olub ṭuğyān ve įśyāndan ħali olmaz idi. Bunların ref'i ile Akka eṭrāfı emįn olub reāyā müsterįḥ oldular. Ḥāśıl-ı kelām ve netice-i merām gerek Dürzį keferesi ve gerek Revāfiża eşḳıyā sı ve Cebel şeyħleri ve ṭāife-i Śaḳr melāįnelerinin def' ü izāle olmağlarıyla bilād ma'mur ibād mesrūr olub vezįr-i bį nazįr ü müşįr kişver-gįr düstūr-u vaḳūr u leys-i cesūr şecāatlü ġayretlü Ġāzį Cezzār Aḥmed Paşa efendimizin żuhūra gelen ḥarekāt-ı ḥamįnide ve ef'āl-i pesendįdesi Pādişāh indinde

maķbūl u merġub u maĥmūdü’l-ħiśāl olduķdan mā-adā reāyā ve berāyānın celb-i ĥayr duāsına müeddį ve Allah-u ǟžįmü’ş-şāndan ŝevāb cezil ü ecr-i cemįl iĥsān olunmasına bādi olduğu bį iştibāhdır. Ĥaķ te‘ālā celįle şānuhu şevketlü ǟžįmetlü kerāmetlü muhabbetlü Pādişāh aǿlem-penāh efendimiz ĥażretlerinin vücud-u hümāyūnun viķaye (17/b) ĥıfžında maśūn-u emįn ü serįr salŧanatlarında bir ķarar eyleye ve ziri sa‘ye-i hümāyūnlarında böyle bir vezįr-i śāĥib-i adālet ālį himmet pür merĥamet u şefķat dįndar u śāĥib-i iķtidār u cesūr u nāmdar-i devlet ü tevfiķ ü ikbāl ile dāim eyleyüb üzerinden nažar-ı ināyet-i eŝer Pādişāhda bende-i perveri zaįl eyleye āmin. Zįrā Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretlerinden beyān olunan vech üzere dįn ü devlet uğruna ve rıża-i kāri ve ŧāat Pādişāhį yoluna śādır olan ħizmet ve śadāķat hiçbir vezįrden śudūr itmeği żāhir ve tariħ oķuyub kütüb-ü aĥbārı mütāla‘a idenlere bu māna bāhidir zįrā Dürzį keferesi ve Ķızılbaş eşķıyā sı ķuvvet u miknet śāĥibi şaķįler olub her birinin izālesi bir sefer ǟžįmeye muĥtāc sühūletle böyle ġaileleri def‘ idüb bu ķadar ķal‘a fetĥ itmek ve böyle ķavį düşmanları peksanlıķ ile tedmįr ü ķahr iylemek her adamın kārı değildir. İnśāf oluna bu dediğimiz emr-i müsellem ve ākil bununla mülzemdir.

Zihį iķbāl-i baħt-ı pür śaādet
Zihį tevfiķ u lūŧf-ı bįnihāye

Şeref buldu bu dem eyvān-ı iclāl
Yerini buldu yine şimdi vezāret

Mübārek-i müjde geldi bārekallāh
Feraĥ virdi cihāna bu beşāret

(18/a)

Cenāb-ı ĥażret-i paşaya çünkü
Virüb üç tuğla Śayda’yı devlet

Vezįr-i pürhimem Cezzār Paşa
Ki oldur śāĥib-i cūd-i şecāat

O düstūr-ı mužžam kim nažiri
Bulunmaz böyle ālį-şān u himmet

Bulunmaz misli bir paşa-yı adįl
İdüb ma‘mur adliyle vilāyet

O denlü şāmil oldu lūŧfu ħalķa
Cihānda bir ŧarafdır ķayd-ı fāķet

Bilād āsude ĥaldir sayesinde
Zamānında reāyā buldı rāĥat

Girince izz ile meydān-ı cenge
Getürmez cengine hiç kimse ŧāķat

Kemankeşlikinde hiç miŝli bulunmaz
Ķılıc ķullanmada śāĥib mahāret

Tüfeng atmaķda mümtāz ü müsellem
Fürūssiyetle aldı nām ü şöhret

Veliyy-i niǿmet-i ālį cenābı
Ki cūdi cümle ħalķa ħān-ı niǿmet

Cihānın Rüstem-i śaĥib kırānı
Dilįr ü fāris-i meydān-ı devlet

Muammer eyleye Allah te‘ālā
Refįķi ola iķbāl ü śaādet

Zikr-i Muħārabe-i Vezįr Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa Bā Ali Ŧahir ü Tesħįr-i Cümle Bilād Akka ve Śafed

Çünkü ŧaraf-ı Devlet-i ‘Aliyye śānahāllahu te‘ālā āni’l-lbeliyye hidemāt-ı meşkūre ve ĥarekāt-ı mebrūresi muķabiline paşa-yı memleket ārā ad u fersā ĥātem-i ĥaślet aśf-ı menķıbet (18/b) Rüstem-i śavlet felek-i rif‘at-i melıĥ-i śavlet-i aftāb-ı pürtaķ u derya kerem ü ekber-i in‘āmdar aĥşām u Cemşįd-i iĥtişām rüzgār-ı didegār āzmude Felāŧun-u şuūr-u ıŧāret menşūr-u baĥtiyar u devlet yaver-i ciĥān-gįr ü cihāndar adālet perdāz reāyā nevāz kerem küster hünerperver seyfu’d-devle ĥāris-i salŧanat leşkergeş ve kişver-güşā Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretlerine rütbe-i sāmiye vezāret in‘ām ve eyālet-i Śayda tevcįhi ile mazhar-ı icbāl u ikrām u dest-i kifāyetine teslįm zimām-ı mehāmm-ı en‘ām ķılındı. Paşa ĥażretleri ŧavr-ı

ĥāķįmān e ve tarz-ı ākılāne üzere igaz-ı temşįt-i umūr u ıślaĥ-ı iħtilāk-ı cumhūr u tanžįm i aĥvāl -ı bilād u tetmįm-i rāĥat-ı ibād ķılub ŧali'-i mes'ūd u iķbāl-i mev'ūd u baħt-ı sıħħat u refįķ -i tevfįķ ile neşr ü adl ü emn ü emāna mübāderet ü best-i kerem ü rāfet ü inśāfa mübāşeret eyledi. Cānışini peder evladı Ŧahir Ömer ki Osman Bey ve Ali Bey ve Aĥmed Bey ve Said Bey idiler. Osman Ŧahir Akka şehri aħz olunub babasının devleti berkeşte olduķda Ķapudan-ı Derya Ĥasan Paşa ĥażretleri ve merĥūm Şam valisi Āzmoğlu Muhammed Paşa ĥażretleri ve sabıķ Śayda valisi olan Muhammed Paşa ĥażretleri cümle rāy-i ü tedbįr edüp (19/a) mūmā-įleyh babası maķamına naśb u ketħüdalarıyla ŧarafına ħil'atlar irsāl eylemişler idi. Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa ĥażretlerine rütbe-i vezāret ile eyālet-i Śayda ve Akka tevcįh olunduķda Ķapudan Paşaønın ħatırı içün Şeyħ Osman'ı şimdilik incitmeyüb maślaĥat u ķatø içün kendine ruy-i istimālet gösterüb def'ü ref ü izālesi vaķti aħire ta'lįķ eylemiş idi. Sonra vaķti ile nižamını virüb aħz eyledikten śonra Asitane-i 'Aliyye'ye göndermiştir. Nitekim ķarįben maĥallinde zikr u beyān olunsa gerektir. Ŧahir Ömer merĥūmun ikinci oğlu merĥūm Ali Ŧahir hükümet ġavġası içün gerek paşa ĥazretlerine ve gerek Osman Bey'e muħālefet üzere idi ve Said Ŧahir evvel büyük biraderi ŧarafında muķįm idi. Sonra Ali Ŧahir'in yanına gelmiştir ve Aĥmed Ŧahir ķarındaşlarından hiç yüz görmeyüb żarūrį Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretlerine inķıyād göstermiş idi. Bu daħi vaķti ile aħz u Asitane-i 'Aliyye'ye gönderilmişdir ve Ali Tahir merĥūm sair biraderlerinden nāmdār ve asker ve mal cihetinden śaĥib-i iķtidār idi ve Śafed ve Deyr-i Ĥanna ve Rame ve Beyt-i Cinn nām ķal'alar kendi żabŧ u taśarrufunda olmuşlar idi. Mūmā-įleyh Ali Ŧahir Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa ile āheng (19/b) ħilāf u ķıtāl eylemiş. İbtidā şöyle śūret buldu ki Ali Ŧahir Akka ķurbinde vaķi' ķaryeleri żabŧ itmek içün asker irsāl u mezbūr ķaryelerin żabŧına iķdām u isti'cāl gösterdi. Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretleri bundan ħaberdar olduğu merķum ķaryelerin vasaŧında vaķi' olan Umka Ķaryesiøne vāfir asker gönderüb muĥāfıž u mūmāni'a eylemeleri tenbįh ü vecĥ-i ihtimāmı cihet-i ħarāset eŧrāfı tevcįh eyledi. Ali Ŧahir'in daħi Ebu Sinan ve Mecdü'l-Kürūm'da askeri müteehhib ve kendi Deyr-i Ĥanna Ķal'ası'nın baķiyya asker ile encām kāre müterekķib idi. Umka Ķaryesiønde muħafaża üzere olan paşa ĥażretlerinin askerinden ħaber olacaķ ceyş asm-ü rezm ile āzm-ü rezm idüb ĥiyn-i vuśūlünde hemān muĥāśaraya āheng ve tertįb-i edevāt-i ĥarb ü cenk ķılub içerüden ve dışarıdan ķıtāle başladılar. Naøre-i cenk-i cūyān pelenk-i ħüyām resįde-i kengere-i āsmān olub enderūn u bįrūndan mergan-ı ervāĥ-ı dāne-i

tüfeng ile bāl u pį̄ri şikeste ve dāmeca-i cān-ı şikār burabeste ķlınarak śadā-i rasdasa-yi tüfeng ġulġule-i endāz mesāmi‘ cihāniyan oldı. Umķa Ķaryeśsi irtifāında mānend-i himmet-i erbāb-ı kerem ü ĥaśānet ü münāatta misāl-i rāy-i ħurramendan metį̄n ü müteĥāķķim olmağı ŧulūś-u şemsden vaķt-i żuhūra değin asker-i Arab (20/a) bu ķadar arbede idüb tüfeng endāzlıķ ve ĥį̄le perdāzlıķ ile sa-yi bį̄ deriġ u kuşeş beliġ idüb Umķa Karyesiśnin içinde ki asker-i bahādır u yekt dilāvereler olmağla almağa žafer bulamadılar. Bunca ķıtāl-i āžį̄meden śonra Arab askeri ħayf ü ħasį̄r dönüb Umķa’dan bi-l-külliye me’yus oldular ve kahnibde bir yerde ķarar eylediler. Nāgāh-ı vezį̄r-i Rüstem nazį̄r Ġāzį̄ Cezzār Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretlerinin Umķa imdādına irsāl buyurduķları askeri śaĥraları ķaplayub gelürken ra‘yü’l-ayn manžūr-u çeşmi intibāhları olacaķ muķabeleye der-kār oldular. Biraz ķıtālden śonra aħşam yaķın olmağla biribirinden ayrulub avdet eylediler. Ali Ŧahir, Ebu Sinan ve Mecdü’l-Kürūmśda olan askeri bir miķdar askeri ile taĥfį̄ž ü taķvį̄t virüb kendi baķiyye askeri ile Deyr-i Ĥanna Ķal‘ası’na avdet eyledi. Bundan śonra Ġāzį̄ Cezzār Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretleri bį̄- ĥasbi’l- iķtiża Ali Ŧahir’in def‘ ü izālesine teşmį̄r bazu-yi ihtimām u bezl-i iķtidār tam idüb kemāl-i rütbe sa‘y u diķķat u bezl-i tāb ü tüvān-ı imkān ve ŧāķat iderek cenk u ķıtāle ile def‘ ü izālesinde şuru‘-i āžime başladı ve asker tedariki içün Şam u Anadolu ŧaraflarına adamlar gönderüb az vaķtin icinden bį̄ nihaye asker cem‘ idüb izz ü devlet ü iķbāl ü nuśret ile hemān yer götürmez (20/ b) derya gibi asker-i nuśret eŝer ile Ebu Sinan ve Mecdü’l-Kürūm üzerine yürüdü. Ebu Sinan içindeki Asker-i Arab, paşanın askeri geldiğini işitdikleri gibi durmağa mecālleri ķalmayub ru‘b u hirās u ħavf-ı bį̄ ķıyās derūn-i ħavf-ı meşĥūnlarının müstevlį̄ olmağla Ebu Sinan’ı bırakub firāri ķarara tebdį̄l idüb rehr-ü semt-i necāt oldular. Ġāzį̄ Cezzār Aĥmed Paşa yessarallahu mā-yürid ü mā-yeşā ĥażretlerinin askeri kemāl-i iķdām u debdebe-i tam ile Ķarye-i Mecdü’l- Kürūm üzerine hücūm eylediler. Mecdü’l-Kürūm’un ŧaraf-ı ġarbiyesinden olub paşa askerinin güzargāhı ve maĥall-i mürūru olan boğaz pür sengin śıraŧdan nümūne bir rah-i tenk iken paşanın askeri ġayetle yekt u bahādır u şecāat śāhi olduķlarından deruht u senk dimeyüb önlerine gelen ağaç ve ŧaşları ķal‘a ve ķam’ u śadme-i śarśar eŝer ile derbend-i merķumi kat‘ idüb kemāl şecāatlerinden nāşi aśla Mecdü’l- Kürūmśdan atılan tüfenge baķmayub derbendden içerüye ķadem-i şecāat nüvamelerine vāz idüb bir ĥamle-i cangüzar ile Dāmen Ķal‘ası’ndan dest- i endāz oldular. İçerüden ve dışarıdan la yenķatı‘u đarb-ı tüfeng ile müķateleye āheng kıldılar. İki ŧarafdan atılan tüfeng ü lüle saz-ı śāiķa endāz “ev

keśayyibin mine’s-semai fį hį žülumatün verağdun ve berkun[138]” mā-śadaķį olmağla asker-i tarefeyn (21/a) “yecālūne aśābjāhum fį ezenihim min’eśśevaik-i hāzar’el-mevt[139]” āyet-i kerįm esine mā śadaķ olmuşlar idi. Barutdan ĥāśıl olan dūd-i kebūd rūz-i ruş-hā şeb-i dicude-i dönderdi. İçerde olanların kemāl-i ħafv u ĥaşyet u efzūne-i telaş u vaĥşet ile āħir kārpāyi sebātları mütezelzil ü nāçar bu neclįn-i leşker-i bį şumar ile muķatelede ĥareket-i mezbūĥ göstererek Cidde maĥallinde hāzil oldular. Hengām-ı śabaĥdan öğle vaķtine dek cenk-i āžįm peyveste olub ķabıž-ı ervāĥ-ı dānehaį tüfeng vesaŧiyle ķabż-ı ervāĥa dergār idi. Paşa ĥażretlerinin askeri evvel ĥamlede ġalebe ve nuśretleri nümāyan u maĥśūr olanlar mümāna-i nā-çari ile imdādın žuhūruna nekrān eylediler. Zįrā paşa-yı ālį-şānın asker-i manśūru Mecdü’l- Kürūmøun dört ŧarafını iĥāŧa ve żabŧ ve ol bįçārelerin rāh-ı geriz ü firārını rabŧ idüb aśla onlara ķaçmağa yol ķoymamışlar idi. Gitdikce maĥśūrların ħavf u hirāsı mütezāyid u derū divareden ķal‘a derūnlarına asker ħavf ve erbar-ı mütevātir ü mütevārid olub refį ħaśm-ı ŝebāt ü iķtidārları ma‘dūm ve bir ŧarafdan vürud-u imdād emr-i nā ma’lūm olub ve kemāl-i ħavf u inkisār ile lisān -ı ĥalleri bu beyt ile gūyān idi. Beyt ķalmadı bir de taĥammül ġayri cümlemiz cümle-i ħasmāne baķar (21/b) hemān paşayı rūşen-i reøyin askeri śavlet şirāna ve satvet-i dilarāne ile yer yer yürüyüş itdiklerinde bilā def‘ müdafaa ve men-i mümānā-i mānend-i balā-yı nāzil Mecdü’l- Kürūmun içine ķılıc ile vāśıl olub

beyt

Kim baķar mal ü menāle şimdi
Var iken bāde-i hūn-i düşman

diyerek nehb ü selbden evvel Arablara ķılıc uşurub cümleyi ķatl-i-ām ile bį nām eylediler. Ĥaķka ki bu cenkde Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa yessarallahu mā-yeşā efendimiz ĥażretlerinin žuhūra gelen reøy ve tedbįri ve sa-yi dilpezįri ve himmet-i āliyyesi muķtežāsınca bu vaķ’ada śādır olan cemiyyet-i asākir-i manśūra ve kesret-i cünūd-ı mevķure ve gerek paşa efendimiz ĥažretlerinden bi-z-zāt ķarįn-i žuhūr olan şecāat ü ġayret ü hamiyyet ve ihtimām u sa-yi diķķat ü gerek paşa ĥažretlerinin askerinden vukūa gelen şecāat ü merdāne ĥareket ü yektelin bahādırāne ķıtāl u saŧvet bu ana dek hiçbir paşadan ve bir askerden bir demde vuķū‘ bulduğu kimesnenin mesmūø değildir. Zįrā Mecdü’l-Kürūm Ķaryeøsi Ali Ŧahir merĥūmun bilādı

[138] Bakara 19
[139] Bakara 19

nihāyetinden gağl mesābesinde vaḳi' ġayetle menį' ve ḳıtāl ile düĥūl-i śa'ab u eŧrāfı kemāl-i rütbesinin ve mużįk ü śarp olub ḳaryenin eŧrāfına edeyyer-i amadar yüksek duvarlar (22/a) çekilüb ve burc u ḳuleler iĥdās u binā olmağla ġayetle metānet ü istiĥkām verilmişdi ve paşanın askeri cümlesi atlu içinden yaya askeri olmayub hemān geldikleri gibi evvelini ĥamlede ayağı tozuyla yola böyle śu'ūbetlü beledi ān-ı vāĥidde fetĥ itmek fi-l-ĥaḳiḳa paşa efendimiz ĥażretlerimizin ĥüsn-ü tedbįri iśābet pezįr ve ulüvv-i himmetlerine delil olduğu müstagnį-i beyān u taḳdįrdir. Mecdü'l-Kürūm bu śūret le fetĥ olduḳda içinde olan eşḳıyā -i Arab enfā-i beyān olunduğı vech üzere cümlesi ḳat-ı ruūs ile te'dib ü cezā∅-i mā yelıkleri tertįb olunub kellelerden peştiler yığıldı. B'adehu ruūs-i maktuā-i düşman fetiĥnāme ile ferisatade-i dergāh-ı Pādişāh-i zįşān ḳılınub vezįr-i cesūr u müşįr-i vaḳūr Ġāzį Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretleri bu nuśret-i āžįme ile dilşād u mesrūr u ĥāiz-i şevḳ-i vücud-ı mevfūr olub asākir-i manśūreyi fi-l-ĥāl nuśret ü iḳbāl ile Rāme üzerine b'as u tesyir ü bāzuy-i himmeti geregi gibi Ali Ŧahir'in bi-l-külliye aĥz u istįśāline teşmįr eyledi. Ezyen-i cānib Ali Ŧahir merĥūm belde-i Mecdü'l-Kürūm üzerine cenk vuḳū∅una iĥtimāl virmez iken ĥazm u iĥŧiyātı elden ḳoymayub Deyr-i Ĥanna Ḳāl'ası'ndan askeri ile ḳalḳub Rāme Ḳal'ası'ndan firār eyledi. Zįrā Rāme (22/b) Mecdü'l-Kürūm'dan iki sāatlik mesāfe olmağla cenk olursa imdād itmeğe yakın bulunmaḳ içün gelmiş idi. Vaḳit đuhāda ve levle-i endāz-ı mesāmį olan śada-yi rağd-i asya-yi tüfeng nişāne-i ḳıtāl u cenk olmayan Rāme'den cem'i asker Arab ile āheste āheste imdād itmek içün yürüdü. Ba'de'l-ḳatl ve'l ḳıtāl u iżmiĥlāl-i inĥal cenk yerinden yarım sāat mesafe olan Bāne nām ḳaryeye yaḳın olduğu ehl-i vaḳ'adan

Ve men necā bi re'sihi fekad rabeha

Mıśrānın mażmūniyle amel iden ancaḳ iki nefer bu ħaber-i müverres keder ile anda iħbār itdiklerinde hezār-ı ĥüzün ü gam u endişe vehm ile Rāme Ḳal'ası'na avdet idüb ve tedārik-i umūr -ı ĥıfž u ĥirāsete iştigāl gösterdi. Vezįr-i cesūr Ġāzį Aĥmed paşa efendimiz ĥażretlerinin asker-i nuśret eserleri Rāme Ḳal'ası'nın ḳarşusında ġarb ŧarafında vaḳi' Naĥf Ḳarye∅si yanında đarb-ı ħiyām-ı ārām u müteraḳḳįb-i fırśat hücūm u iḳdām olub birḳaç def'a asker-i ŧarefeynin çarħacıları elleşüb vāfir śavaş idüb dāimā cenk u kıtal eylemekden ve biribirini meydān-ı ĥarb ü đarbe dāvet eylemekden bir an menfekk ü ħāli olmazlar idi. Ceng-i āĥirlerinde paşa ĥażretleri (23/a) askerinin çarħacıları Arab askerinin çarħacılarını bozub Rāme'ye dek sürdüler.

Ali Ŧahir daĥi imdād içün cenk istedikde etbā’ı ķāil olmayub ķoyvermediler. Hele aĥşam erişmekle ŧarafeynden ārām olundı. Bundan śonra Ali Ŧahir’in askerinden kemāl-i rütbe-i ża’f u feşel ŧāri ve giderek ħavf u ħaşyet sāirlerine sāri olduğu kendi iz’ān u müşāhede ile iyān görecek. Şimdiden śonra ġayri iķbāl-i ŧāli-i menĥūsdan ġayet nā ümid ü me’yus olub etbā’ u eşyalarıyla basŧ u bisāŧ meşveret idüb niçe güftār-ı nā hem-vār u maķal-i bį āmālden śonra nā-çār ħāh u nā ħāh bį ĥasbi’l-iķtiżā Beyt-i Cin ve Rāme’den ķaśr-i yed ü ferāgat ve şimdilik yalnız Śafed u Deyr-i Ĥanna Ķal‘aları ĥıfž u ĥırāsetine bezl-i tāb ü tüvan-ı kudret itmeği taśmįm idüb hemān gice içinde Rāme’den taĥmįl-i esķāl u askeri ile Deyr-i Ĥanna Ķal‘ası’na intiķal eyledi. Beş altı günün zarfında Deyr-i Ĥanna Ķal‘ası’nın cümle levāžım u mühimmātını tertįb ü tanżįm ü ketħüdası Yusuf ķal‘a muĥāfıžlığı ile Deyr-i Ĥanna’da olan askerin üzerine naśb u taķdįm idüb ķal‘ayı asker ü cebhāne ile (23/ b) meşĥūn itdikten śonra vedi‘a-i güşāgüş dest-i gerdūn idüb kendi maķrr-i aślisi olan Śafed şehrine avdet ü mütefekkir şive-i esrār-ı ķudret oldı. Rāme’den ķıyāmı hengām-ı leylde olmağla leşker-i arasında yevm-i ķıyāmetįden numūne bir tefriķa ve ġulġule śudūr idüb ıżtırāb u perįşānlıķ sāire elvirüb askerinin nıśfi ķadar Ŧaberiyye Ķal‘ası’nda olan ķarındaşı Aĥmed Ŧahir’in yanına firār birle terk-i gār u bariār eylemişler idi. Mūmā-įleyh Śafed Şehriøne geldikde leşkerine yeni başdan istināf-ı nižām u iştira-i esb u silaĥa ihtimām gösterüb peyderpey Deyr-i Ĥanna Ķal‘ası’na imdādlar göndermekde idi. Lākin biri birer Rence-i Ķal‘aya gönderdiği imdād-ı giriftār-ı pençe-i leşker-i düşman şikār olur idi. Ve-l-hāśıl bu esbāb-ı mütenennvi‘a ve uśūl-u keŝireden mūmā-ileyhin ahvāli ġayet muħtell u perįşān u dest-i ķaża u ķadere teslįm-i geribān eylemiş idi. Ezyen-i cānib paşa-yı Āsaf-ı ĥazm u Rüstem-i rezm Ġāzį Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretlerinin asker-i manśūru gice ile Arab askeri Rāme’den firār itdiklerini işittidikleri sāat nuśret (24/ a) ve iķbāl ile Rāme’ye dāħil oldular. Ve eŧrāfına śonradan iĥdās olunan ķılel u ebrācını vįrān u śadme zur-i āver barut ile havaya perrān idüb birķaç gün derūnunda meks-ü ikāmete ķarar virdiler ve Rāme’nin civarında olan Beyt-i Cin Ķal‘ası ki onun ahālįsi Dürzį eşķıyā sıdır onu daħi żabŧ eylediler. Bu eŝnada olan vaķı’adan Ŧahir Ömer merĥūmun evladından Said Ŧahir biraderi olan Şeyħ Osman’a bażı ħuśūś içün infiāl idüb diğer biraderi Ali Ŧahir’e lühūķ ķasdıyla Deyr-i Ĥanna’ya gelüb ol gece ķal‘anın eteğinde beytūtet idüb yatmış idi. Galiba Rame’de iķāmet üzre olan vezįr-i cesūr Ġāzį Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretlerinin asker-i nuśret eŝerleri mūmā-įleyh Said Ŧahir’in Deyr-i Ĥanna Ķal‘ası’nın yanında beytūtet idüb yatdığından ħaber ve

agāh olmuşlar ki śabaĥ vaķtinde śālet ü sebk-i bār Deyr-i Ĥanna semtine ilgār eylediler. Ķal'anın ŧaraf-ı şimālinde vaķi' olan śahrāį behnā-yı vasi'aya vāśıl olduklarında Said Ŧahir'in askerinin manžurį olacaķ mülāķāta berrį berren teşci' iderek firāzgühden (24/b) neşib-i śaĥrāya nāzil ve hemān paşanın askerine muķābil oldular. Ŧarafeynin dilāver ü fārisleri tertįb-i śufūf u sell'ü-seyfe āğaz u mergān-ı ervaĥ-ı ķafes-i tenden pervāz itmeğe başladı. Çıkaçak şimşįr ü rāid-i tüfeng ü nāraha-yı merdān cenk kengere-i çarħ eŝire erişdi. Kāh dilāverān-ı rūm ĥamle-i ķaĥramāna ve śādme-i rüstemāne ile ħayli düşmanı ķal'a altına değin sürüb ürkütürler idi. Kāhice-i Arab askeri mümāniā gösterirler idi. Netice-i kelām vaķt-i śubĥdan hengām-ı asıra dek bu minvāl üzere kerr u ferr gösterülüb cenk-i āžįm olub çoķ kimesnenin ħūn-i rizan olub paşanın askeri Arab askerini ķal'a altına gelinceye dek sürdüklerinde ķal'ada olan asker burclardan ŧop u tüfeng atub ve bazıları ķal'a dan çıķub paşa askeri ile muķātele eylediler. İkindi vaķtinde emr-i ĥarb u ķıtāle fayśal virülüb yerlerüne avdet eylediler. Said Ŧahir ol gece yine ķal'anın altında yatub ertesi ale'ś-śabaĥ ķarındaşı ŧarafına yani Śafed Ķal'ası'na āžįmet eyledi. Bundan śonra vezįr-i cesūr Ġāzį Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretlerinin (25/ a) asākir-i nuśret me'ŝerleri Rāme'de çend rūz mekŝ ü iķāmetleri ħilaālinde Deyr-i Ĥanna Ķal'ası'nın żabŧ u tesħįr i paşa-yı ālį-şānın merāmı ve arzu-yi żamiri olmağla bütün mühimmāt ķal'agiri tertįb u tanžįm u itmām olunduķdan śonra paşa ĥażretlerinin asker-i manśūru Deyr-i Ĥanna fethi içün bir vaķt-i ferħunde fālde-i śaādet ü iķbāl ile Rāme'den ķıyam u taĥrįk-i elviye ü iølām idüb Deyr-i Hanna Ķal'ası'nın cānib-i ġarbisi muđrib-i hıyām zemerred-i fām u cāį ārām kılındı. Ķal'a-i mezbūre-i merĥūm Ŧahir Ömer'in büyük biraderi Şeyħ Said merĥūmun bināsı bir ĥıśn-ı ĥaśįn ü ĥiśār-ı metįndir ki ķılel ü ebrācı mümās buruc eŝna-i aşr belki kendi gerdūn ile beraber surį dırāz u refi' ve ġayet ile muhkem ü meni'dır. Zirvesinde pā-ber-cā olduğı Cebel-i ser-firāzın cevānib-i erbāsı yekpāre saħt ķayadan olub bir ŧaşı yunmaķda tįşe ferhād-ı ācz ü şirine-i žaferine telcį-i imtinā' ĥācizdir. Ķal'aya merĥūm Ŧahir Ömer daħi bir sūr-i sāni çeküb derūnunda ba'żı ebniyye-i zibā ve kāşanehā-yı dilgüşā iĥdāŝ ü icād eylemişdi. Ķal'a-i merķūm bu taķrįb ile iki sur ile mümtāz ü ĥaśānet ü münāatde ĥaķ bu gibi enbāz iken (25/ b) merĥūm Ali Ŧahir daħi ķal'anın ŧaraf-ı şarķi ve cānib ġarbiyesinde ikişer büyük ķule yapdurub her biri guya bir sedd-i sedid ü ĥıśānet-i ĥıśnį iŝbat ü te'kįd ider birde şimāl ŧarafında vaķi' śaĥra-i vasį'ın kenarında olan ĥavż-i kebir üzerine bir burc-u üstüvār binā idüb ĥavż-i merķūme ĥāris ü çeşmidār idi. Ve cānib-i cenūbisi ġayet yüksek

uçurum olduğundan burc ile taĥfįz olunmaķdan müstağni ve ancaķ anda bir maĥalle-i ħāric mebnįdir ve ķal'anın iki ķapusu vardur: Biri ŧarāf-ı cenūbda ķadimden küşād ü biri śonradan iĥdās olunan surda įcād u istizāde olunmuş idi. Netice-i merām u ħülasa-i kelām ķal'anın ĥıśānet u mene'ati vāśıfdan ħāric u bu ana dek bir kimse cenk ü ķıtāl ŧarįkiyle anveten balā-yı suruna 'āric olmamış iken bu vech-i ati'l- beyān ile aħz-u tesħįr olunması maĥż-ı vezįr nāmdār u müşįr śaĥib-i iķtidār kerįm ü vaķūr u cerr-u cesūr Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretlerinin ulüvv-i himmet ü kemāl-i şecāat ü fevr-i ġayret ü tesįr-i kerem ü saħāvetlerinden neş'et eylemiş bir mānādır. Vaķta ki Cezzār Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretlerinin asākir-i manśūreleri veferret-i tam u şevket-i mālā kelām ile (26 /a) gelüb Deyr-i Ĥanna Ķal'ası'nın ŧaraf-ı ġarbisinde vāśıl oldukları sāat bį tevaķķuf u āram nāĥiye-i ġarbiyede ħāricide iĥdās olunan kulelerin ažāmı olan büyük ķuleye hücūm u iķdām u eŧrāfına metris olub cenge ihtimām gösterdiler. Zikr olunan büyük ķulenin binası ġayet metįn ü müĥkem ve gereği gibi ķaviyy ü müstaĥkem iken atılan büyük ŧopun śadmesinden lerze nak u gülle-i ŧop dokunduğu gibi ŧaşları pāre pāre olaraķ iftida-i ĥaķ u derūnunda olan maĥśūrlar ħavf-i helāk ile zehreleri çançan olur idi. Nā-çār ķal'anın içinde olan müsteĥfıžin dehşet ü bįm ü ħavf-i āžįm ile firāra ķarar virmeleriyle cevf-i leylde çıķub yine ġarb tarafında ħāricde olan ikinci ķal'aya ķapandılar. Bu każiyye paşa ĥażretlerinin askerine ma'lūm olacaķ derūn-u burca hücūm idüb bulduķları cebħāne ve ālat-ı ĥarbi żabŧ u ĥabl-i metįn ümįdleri fetĥ-i ķal'ayı rabŧ idüb büyük ķal'anın içine asker vaz' eylediler. Ve hemān büyük ŧop tesħįr olunan büyük ķal'anın derūnuna olub istedikleri gibi yaķından ikinci ķal'ayı döğmeye başladılar. Hemān zamān-ı ķalil içinde dökülen yerleri gereği gibi virān u yer yer reħįneler nümāyan olacaķ gicede her ŧarafdan üzerine hücūm birle đarb (26 /b) seyf-i pür-ĥayf ile nerdübanlara hurūc u cenk-i āžįmden śonra derūnuna duħūl u vülūc olunub içinde olan maĥśūran ŧāma-i tįğ ħūnfeşan ķılındı. Ol daħi vaz' müsteĥfižin ile keyd-i a'dādan emįn ü maĥśūr ana müdeyyen-i ķahr u kįn olundı. Te'sir-i bįm ü saŧvet ü sirayet-i ħavf u ħaşyet sebebiyle ŧaraf-ı şarķdan ħāricde olan ķal'aların muĥāfıžları daħi ħāyif ü merğūb u hirasān u ķal'aları taħliye birle derun-i ķal'aya ilticaya bin cān ile şitābān oldılar. Aşağıdan bikre-i mā üzerinde olan kule hod aśılda zāid ü her vech ile adimü'l-ğāide idi. Onu daħi ġalebe-i ħavf u ħaşyetden muĥāfıžları sāirler gibi ifrāğ u ĥıfž-ı zücāce-i nenin ü 'ārįden ferāğ ve bu veķayi' mütetabiā derūn ehl-i ķal'aya dağ bir belāyı dağ oldı. Ħuśūśan bu vaķ'alar hilālinde Deyr-i Ĥanna Ķal'ası'na Śafed'den

iki üç def'a imdād gelürken çoğu pençe-i leşkere giriftār olub gezend-i askerden kurtulub ķal'aya girmekle necāt-yāb olanlar eķall-i ķālil idi. Ħāricde olan kuleler ķal'aya taķvįt verir ve ħıfz-ı ķal'aya mūcib olur deyu icād u iĥdās olunmuşken emir bir asker žuhūr idüb merķum kuleler ķal'anın müżāyakasında bādi ve sebeb-i āžįm ārį oldılar. (27/ a) Zįrā onlara ŧop u havan vaz' idüb ķal'aya dil-hevā üzere dökerler idi. Ķal'anın ŧaraf-ı şarķisinde bįrūnda olan iki burc taħliye olduķlarından paşa ĥażretlerinin askeri henüz ħaberi olmayub ālā ĥālihi ħāli ķaldıķları mütesellim-i ķal'anın melĥuž-i dįde-i intibāhı olacaķ ālā fevri'l-irsāl müstaĥfižin ile telāfį-i mā-fāte isticāl gösterdi. Lākin müfįd olmayub Arab askeri bir ķaç günden śonra yine bırağub ķaçdılar. Bu ĥal üzere ķal'anın cānib-i ġarbdan maĥśūr olub gice gündüz dane-i ŧop ķal'a-i küp ĥempāre-i pür aşub ile dökülüb ol ŧarafdan surį raħne-yāb u ķalub maĥśūran-i nişāne-i sihām ıżtırab olmuş idi. Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretleri ba'żı aĥyān tekmil levāžım-ı ĥarb u tetmįm-i mühimmāt ŧa'n u đarb içün Akka'ya teşrįf idüb ve ekŝeri evķāt orada mūķim olurlar idi. Emr-i ĥarb ü ķıtāl ü ceng ü cidālde bir rütbe diķķat-i tam u sa'y u ihtimāmları var idi ki bi'z-zat paşa ĥażretleri kendi metrise gelüb aĥvāl -i cenge mübāşeret u ķalub askere taķvįt virüb ecnād-ı şecāat mu'tadlarına iķdām ı taĥrįk ü hissü iğra ve her birini ālā merātibihim ħal' fāħire ve 'atāyā'-i vāfire 'itā buyururlar idi. (27/b) Hatta paşa ĥażretleri bi'z-zat kendileri cenge mübāşeret itdiklerinde aśla ŧaraf-ı ķal'adan atılan ŧop u tüfenge baķmayub hiç iltifāt itmediklerinden ķal'aya pek yaķın yerde durmağla bir ŧop dānesi kendine pek yaķın vardığı şüyū' bulmuş idi. Ateş-i ĥarb u ķıtāl gitdikce müşte'įl ü müştedd ü eyyām-ı muĥāśara mütemādį ü mümtedd olub günden güne paşa efendimizin askerinin nuśret ve ġalebeleri mütezįyid ü maĥśūr olanlar ķuvvet za'fıyla feryād ü figanları suį āsmāna mütezaid olur idi. Danehaį ŧop śaiķa-i gerdar ü ħempāre-i ateş-i bār peyāpey-i leyl ü nehār ķal'anın üzerine mānend-i ķatran emŧar yağardı. Birin minvāl-i eyyām ü leyāl mürūr eylediği ehl-i ķal'a necātdan nā ümid ü āyine-i ĥallerinde śūret-i ża'f zāhir ü bedįd olub pāį ŝebātları gereği gibi mütezelzel ü derūn ķal'a ķalblerine leşker-i ħavf u hirās-ı müstevlį ve daħįl oldı. Paşa ĥażretlerinin asker-i nuśret eŝerleri derya gibi ħurūşān u ŧufan gibi coşan olub ķal'anın fetĥ ü tesħįri ķuvvet-i ķarįbeye gelüb görünmüş idi. Zįrā śadme-i ŧop ra'da-i şūb ile ebrāc u duvarlarında cebhā-i rahneleri güşāda ve ebvāb-ı lebsiyar āmade olmuşdı. Deyr-i Ĥanna Ķal'ası zikr-i sebķat itdiği vech üzre ġayet ĥaśįn ü refį' (28/a) ve metįn ü meniyye dürūr-ı dırāz-ı muĥāśara ile aħz- u tesĥįri mütaśavver değil iken böyle birķaç

günün içinde đarb-ı ŧop ateş girdār u ħempāre śaika-i bār u hücūm āsākir-i manśūre ve iķdām-ı cüyūş-ı mevfūre ile bu rütbe-i ķal'a-i mezbūreyi muĥāśara ve tażyįķ ile ķal'a ve burc u duvarların yere beraber hedm ü taħrib ü ķıtāl-i āžįm ile ehl ķal'aya bu güne taħvįf ü terhįb idüb az vaķtin içinde böyle ķal'a-i menia'yı fetĥ ü tesħįr eylemek ancaķ vezįr-i ālį himmet ü düstūr-ı śaĥib-i şecāat fāris-ı meydān-ı devlet ĥāris-i salŧanat-ı müşįr-i şir-i saŧvet meniye cūd u meraķķat ma'den-i ferāset ü ġayret paşa-yı kişver güşā Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretlerinin himmet-i āliyye ve ġayret-i sāmiye ve şecāat-i āzįme ve saħāvet-i cesįme ve iķdām -ı tam u sa'y u ihtimāmları berekātıyla ĥuśūle ķarįn ü mesbūķ-ı bi'l-misil olmayan umūr-u śu'ūbet rehįndendir. Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşaønın miķdar-ı ulüvv-i himmet-i ve rütbe-i iķdām u şecāati bundan zāhir u mā'lum-ı erbāb besāir olur.

Ĥaķ bu kim gelmedi hiç aǿleme bir böyle vezįr
Tutdı dünyāyı bütün şöhret-i izzü şanı.

(28/b)

Menba'-ı cūd u kerem ma'den-i iĥsān ü himem
Cümle dünyāyı şümūl itmededir iĥsānı

Śāĥib-i lūŧf u veliyy-ün-niam Aĥmed Paşa
Ki şecāatde bulunmaz ana şimdi ŝānį

Ķanda taĥrįk -i rikāb etdi ise devletle
Oldı tevfiķ-i Ħudā nuśret ile aǿvānı

Kerem ü adl ile bir rütbede meşhūr oldı
Ki olamaz Ĥatem ile Kisra onun aķrānı

İdeli mesned-i vālā-yı vezāretde ķarār
Buldı bir revnaķ-ı nev memleket-i Osmānį

Yeniden memleketi eyledi adli ma'mūr
Rabķa-i ŧāate bend itdi bütün Urbānı

Ħülaśa-i kelām iki aydan mütecāviz Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretlerinin asker-i nuśret rehberi Deyr-i Hanna Ķal'ası'nı kuvvet-i kahire ile tażyįķ u muĥāśara idüb gice gündüz muħārabe ve mukatele ve cenk ve ķal'aya āsman-ı cenkden yağmur gibi dāne-i ŧop u ħempāre ve tüfeng yağardı ve ehl-i ķal'ayı berbād

idüb birbirine katardı. Ehl-i ķal‘anın kimisi mecruĥ u zaħm-ı cangāhe-i mübtelā ve kimisi đarb-ı kelle ŧop ile rāsi-i cesedden (29/a) cüdā olur idi ve aśla bir vech ile ķal‘anın muĥāśaraaya taĥammülü ķalmayub ve içinde olanların cānı ağzına gelüb muždarib u ĥayran u ħayf u hirasān ve aķılları perįşān u dilleri güyān hemān ķal‘anın alınması bir yürüyüşe baķardı ve ķal‘a ve burcları ve duvarları yıķılub yere beraber olub gereği gibi ķal‘anın işi tamām olmuşdı. Ve devletlü Ġāzį Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretleri ķal‘anın eŧrāfını dāire-i māzar-ı asker-i manśūr ile ġayet ile żabŧ u iĥāta idüb Ali Ŧahir'in gönderdiği imdādlar ķal‘aya yol bulamazlardı ve çoğu maķtūl u mecrūĥ olurlar idi. Bu sebebden daħi ehl-i ķal‘a necātdan me'yus u kendileri helāk-ı müekedd ü maĥsūs olmuş idi ve tesħįr -i ķal‘adan hemān dört beş günlük iş ķalmışdı. Bu esnada Ķapudan-ı Derya Ĥasan Paşa ve Ķuds-i Şerif valisi İbrahim Paşa daħi geldiler. Ali Ŧahir ķal‘anın bu rütbe-i ķal‘anın mużayaķasının maŧla-ı olacaķ rüesa-yı ecnād u āyan-ı bilād ile müşavere ve vāfir keft-ü şenid ü muĥavereden śonra netice-i meşveretleri (29/b) buna müncerr oldu ki orduya elçi gönderilüb śulĥ u śalaĥa dair basŧ-ı kelām u arż-ı merām oluna bināen aleyh Śafed ķađısı İsmail Efendi elçilik ile irsāl olunması istiĥsān u ŧaraf-ı ordu-i devlete revān ķılındı. Ķađı efendi ķażaya rıża virüb "li yaķżiyallahu emran kāne mefūlā[140]" āyet-i kerįm esini oķuyaraķ hezār-ı ĥavf u telaş u ıżŧırāb u irtiāş ile ordu-i devlete vāśıl u paşayan-ı ālį-şān ile mülāķat ĥāśıl olub ifade-i vaķi' ĥāl u śudūr-u ķiyl u kālden śonra devletlü paşaların cevab-i śuāli bu idi ki: Ali Ŧahir Pādişāha iŧāat itsün ve kendisi buraya gelsün elçi göndermek lāžım değildir. Ķađı İsmail Efendi daħi bu cevab ile dönüb ķażay-ı āsmān gibi sür'at ile Śafed'e geldi. Bu āmed şod vukū‘undan śonra ķal‘anın ahālįsi vāfir müżayeķa çeküb efzūn mertebe mużŧaribü'l-ĥāl u rubūb u payį-māl olub śademāt-ı güyh-i güzār-ı ŧop āteş-i bār ile ķal‘anın bütün burcları ve duvarı münhedim ve içinden olanlardan rāĥat u āsāyiş (30/a) münādim olub bu śūretle bu rįşe ile isti‘dad-ı küll-i ĥāśıl u derūnuna duħūl ķabil olmuşdı. Terķįb-i imdād taśavvur-ı muĥāl u şimdiden śonra ižhār-ı ŝebāt tecellüd-ü sebeb-i helāk u vebāl olduğı ehl ķal‘anın ba‘żı umūr didekār-ı Arnavudileri tefaŧŧun idecek nā-çār teslįm-i ķal‘a ve āsimāne ķarar u śeda-į el-amān resįde-i āsımān ķıldılar. Der'aķab devletlü paşayan-i ālį-şān ĥažaratından emān buyuruldılar gelüb ķal‘ada baş olan Yusuf Ketħüdaya emān ħil'atı giydirildi ve ol gice gedik başlarına muħafaža içün asker ķonulub ertesi gün Deyr-i Ĥanna Ķal‘ası aħz-u tesħįr olundı. Vezįr-i a'zam u paşayan-i zevi-l-iĥtirām ĥażarat-ı ķāide-i ahd u reǿy ü emān üzere

140 Enfal 42

ḳal'anın içinden çıkan askeri iyāl ü māllarıyla kenār-ı selāmete iħrāc ve kendi askerlerini taārrużdan żabŧ u men' eylediler. İşte devletlü veliyy-ün-niam vezįr-i muāžžam düstūr-ı efham u müşįr-i āžam aliyyü'l-himem ü śāĥib-ül-cūd ve'l-kerem şecāatlü celādetlü ferāsetlü Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretlerinin himmeti müşįrāne ve ġayret-i vezįrāne (30/b) ve re'y-i dilpezir ü tedbįr-i münįr ü iḳdām-ı bülend ü sa'-yi dilpesend ü şecāat ü fürūsiyyet ü kerem ü seħāvetleri böyle bir ḳal'a-i metįn ü ĥıśn-i ĥaśįn ü aħz u tesħįrine bādi ve bāis u bu nuśret-i uzmā ile ḳalub sāir muħālifine ru'b u ħavf-i ŧārį ve ĥādis olub cümle reāyā u berayā devletlü veliyy-ün-niam paşa efendimiz ĥażretlerinin saye-i devletlerinde emn ü itminān ḳalb ü ħużur u istirāĥāt ile asūde-i ĥāl olub cümlesi yükezzibān-i devām-ı devlet-i Pādişāh-i cihān u izdiyād-ı eyyām vezįr-i āli-şāna bil'-infāḳ ħulūś-u ḳalb u śafā-i niyyet ile duā-gūyan oldılar. Devletlü vezįr-i adālet semir ü müşįr śāib'l-tedbįr bį nazįr ḳāyiż'ül-kerem veliyy-ün-niam Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa yesserallahu mā yeşā efendimiz ĥažretlerine rütbede reāyā ve fuḳaraya merĥamet ü şefḳat śāĥibi olub bi'ŧ-tab'į adl ü inśāfa muĥibb u rāġıb u daįmā reāyāyı żuafaları istirāĥātde olmalarına ŧālib olduğı bundan ma'lum u erbāb-ı 'ukule mefhūm olur ki Deyr-i Ĥanna Ḳal'ası gibi ḳal'a-i ĥaśįne ve metįneyi muĥāśaraa itdikden aśla reāyā ve żuafadan imdād itmeyüb bütün āsākir-i nuśret-i me'sere lāzım u muḳteżi olan mühimmāt u zāħireyi kendi ħazinesinden (31/a) virüb hiç reāyādan bir ferde taārruz itmeyüb ve kimseye itdirmeyüb ve reāyādan bir ĥabbe imdād istemedi. Bā ħuśūś-u merkum Deyr-i Ĥanna Ḳal'ası āzįm ḳal'a olub fetĥ ü tesħįr i bir sefere muĥtāc u meśārif-i āzįmeye mevkuf iken paşa-yı alį ra'i efendimiz ĥażretleri ne devletden ve ne rāiyyeden hiç imdād u iānet istemedi. Yalnız kendi askeriyle muĥāśara idüb ve lāzım olan zāħire ve mühimmātı kendi ħazinesinden eda idüb az vaḳtin içinde ḳal'a-i merḳumeyi aħz u tesħįr eylemiş. Muŧlak ulüvv-i himmet ü vāfir-i şecāat ü saĥāvet ü mālen ü bedenen śadāḳat ile Devlet-i 'Aliyye uğruna ħizmet eylemesine delįl-i vażıhdır.

Ĥażret-i Āsaf -ı saĥib kerem Aĥmed Paşa
Ki şecāatde odur fāris-i meydān-ı cihān

Devlete itdiği ħizmetleri itmez kimse
Ĥaḳḳ-ı insāf budur işte vezįrān-ı zamān

Ħizmet-i devlete bezl itdi vücūdın her dem
Devlete eyledi tesħįr-i bilād-ı Urban

Ana maħśūś bu saħāvet bu ulüvv-i himmet
Hem şecāatde müsellem ona şimdi meydān

Kalmadı misli şecāatde vezįrān içre
Ĥaķ bu kim ana bulunmaz cihānda aķrān

(31/b)

Görmemiş kimse nažiri daħi bu aǿlemde
Böyle düstūr-ı veliyy-ün-niam ü āli-şān

Devlete itdiği ħizmet hele inkār olmaz
Cümle sa’yi ola maķbūl-ı şehinşāh-ı cihān

Eylesün devlet ile onu muammer Allah
Hem refįķ i ola tevfįķ-i cenāb-ı Raĥmān

Vaķta ki devletlü himmetlü ġayretlü şecāatlü vezįr bį nazįr Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa yessarallahu mā yeşā efendimiz ĥażretlerinin sa‘y u iķdām u himmet ta’mlarıyla Deyr-i Ĥanna Ķal‘ası fetĥ ü tesħįr olunub bu ġaile-i āzime-i ĥüsn-i tedbįr vezįr-i śāibü’l-tedbįr ile bertaraf ķılındı. Bu ħaber-i hāil Ali Ŧahir’in sem’ine vāśıl oldukdan etb’a ve eşyaını cem’ idüb meşverete başladılar. Nice küffār-ı nā hemvar u maķal-ı bį mālden śonra netice-i müşāvere buna müntehį olduki mūmā-įleyh Śafed Ķal‘ası’nı bırakub bilād-ı bāideye gidüb şimdilik etb’a ile iħtifāǿ ve selāmet-i arż u cān ile iktifāǿ eyleye. Cümle etba’-ı bu tedbįri taĥsįn ile dehn-i cānuban u bu reǿy üzere fātiĥān oldılar. Śabaĥ vaķtinde taĥmįl-i iĥmāl tekmil ü naķl-i esķāl temįm olunub agāz rāĥil olundı. Mūmā-įleyh (32/a) yanında ķalan askeri ile Dürzį dağı etrāfından Şam toprağına ķarar eyledi. Ezin-i cānib-i devletlü paşayan āli-şān ĥażarat-ı Deyr-i Ĥanna aħz u tesħįr olunduķdan śonra şehr-i Śafed üzerine āzįmet buyurmağa ķarar virdiler. Devletlü paşalar ĥażeratı śabaĥ vaķtinde devlet ü iķbāl ü śaādet-i iclāl ile asakir-i manśūra ile Śafed Ķal‘ası’na girüb ķal‘ayı żabŧ idüb ve muħafaża içün ķal‘aya askeri ķoyub ertesi śaādetiyle ordu-i devletlerine avdet buyurub cümle Śafed reāyāsına eman virüb her ŧarafa emān buyudılar taĥrįr ü irsāl buyurdılar. Ve Ŧahir Ömer merĥūmun oğulları Şeyħ Osman Ŧahir ve Şeyħ Aĥmed ve Şeyħ Said ve Sadeddin ve Śaliĥ ve Fażlı Der Devlet-i ‘Aliyye’ye iħśār olunmak içün Ķapudan-ı Derya Ĥasan Paşa ĥażretlerinin teslįm ü donanma-i hümāyūn ile Der Devlet-i ‘Aliyye ye irsāl olundular. Ancaķ Said Ŧahir cerāim-i sabıķasına bināen ķatl olundı. Çünkü

Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşanın himmet ü iķdāmıyla bilād-ı Akka cümle tesħįr olunub teġallüb ü istįlā∅dan taħlįś olundı. Paşa-yı ālį re∅y ĥażretleri bilād-ı merķumeyi ĥıfž u ĥirāset ü Śaķr u Anze ü Benį Śaĥr u Sūdiyye ve ġayri Urbān eşķıyāsından vilāyeti śiyānet emrinde bezl-i maķdūr idüb bütün (32/b) vilāyetin eŧrāfına asker ķoyub eşķıyā -ı Urbānı def‘ ü bilād ü įbada taaddį eylemekden onları men’ buyurdı ve daħi Akka ķurbünde vaķi’ Cebel şeyħleri ve Śayda’ya tabi’ Revafıża ve Dürzį beyleri her birilerini iśyāndan taħvįf ü terhįb ü Pādişāha iŧāate da∅vet ü terġib buyurub ĥadlerine tecāvüzden men‘ ü āsavet ü tuğyānlarını ĥüsn-i tedbįr ile def‘ eyledi. Ve-l-hāśıl paşa-yı ālį-şān vezįr-i şecāat ünvān-ı celādet-i nişān ķaĥramān-ı zamān Rüstem-i devrān Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretleri bir elinde ķılıç bir elinde įmān buyuruldıysa āśį olanlara ķılıc çeküb cezā∅sını virdi. Ve iŧāat idenlere re∅y ü emān virüb incitmez idi. Ve dāimā ŧayį‘ olanlara lūŧf muāmelesini idüb āśileri ķahr iderdi. Ve reāyaya merĥamet üzere olub onlara riāyet ü ĥıfž u śıyānet idüb kimseye žulm u taārruz itdirmez idi. Bu tedbįr-i dilpezir ile Śayda ve Akka eyāletini yeniden iĥyā idüb Pādişāh a∅lem-penāh efendimiz ĥażretlerinin devām-ı eyyām devletine ħayr duā ve şükr ü ŝenā itdirdi.

Ĥabbezā paşa-yı śāĥib-i mekremet
Ĥabbezā düstūr-ı Āsaf-ı menķibet

(33/a)

Ĥażret-i Cezzār paşa-yı kerįm
Kim odur ħizmetgüzār-ı salŧanat

Muĥyį-i ķānūn-ı inśaf ü kerem
Bāis-i emn ü emān-ı memleket

Ĥaķ budur kim gelmemişdir a∅leme
Böyle bir paşa-yı śāhib ma’delet

Hem şücā u cenkde Rüstem gibi
Fāris-i müşkil güşā-yı ma’reket

Zātına maĥśūs olmuş şübhesiz
Şevket ü iķbāl ü izz ve übehet

Bu ħıśāl-i bį misāl olmuş ona

Ĥaķ te'ālādan aŧā ü mevhibet

Adl ü tedbįriyle rāĥat buldı ħalķ

Oldı ma'mūr himmetiyle memleket

Çünki Ali Ŧahir merĥūm Deyr-i Ĥanna alındıkdan śonra Śafed şehrini bırağub Dürzį dağı kenarından Şam ŧoprağına muħtefį oldı. Bir ķaç gün evvel ŧaraflarda ārām idüb başına bir miķdar asker cem' eyledikden śonra yine Śafed Nāĥiyesine gelüb kāh Safed üzerine ve kāh Ŧaberriyye üzerine hücūm ider idi. Mūmā-ileyhin ol ŧaraflara geldiği vezįr-i cesūr u düstūr (33/b) vaķūr devletlü Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretlerinin sem'i şeriflerine vāśıl olacaķ mūşār-įleyh Ali Ŧahir'in evvel eŧrāfından def' ü men'i içün üzerine asker-i nuśret eŝer irsāl buyurdılar. Mūmā-įleyh Śafed'e yaķın Ķadiŝŝa nām ķaryede asker ile ārām üzere iken devletlü Aĥmed Paşa ĥażretlerinin asākir-i mansūrası gelüb Ķadiŝŝa'dan iki sāat mesafet olan Sās'a Ķal'ası'nın yanında ol gice yattıķları mesmu' olduķdan kendi askerini cem' idüb meşveret eyledi. Devletlü Aĥmed Paşa efendimizin askerini gice ile baśub şebiħūn itmeğe ķarar virmeleriyle hemān ol sāat nıśfu'l-leylden ol mūmā-ileyh Ali Ŧahir askeriyle binüb Sās' Ķal'ası'na doğrı āzįm ü müteveccih olub ve doğrı yoldan gitmeyüb vāfir yer dolaşub paşa askerinin ardından geldiler. Ve hemān gice içinden cenge mübāşeret idüb tüfenglerini birden ateş virdiler ol yerde ķıyāmetden numūne lü'lü-ü ġulġule sāz žuhūr eyledi. Devletlü paşa efendimizin askeri ħūb-i istirāĥāt içinde yatub gicede hiç cenk olması aķla gelmez iken āle'l-ġafle cenk ü ķıtāl vuķū'undan (34/a) evvel emirde kendilere bir miķdar perįşānlıķ ĥāśıl olmuşdı. Ve Arab askeri yağmaya el urdular. Der'aķab-ı devletlü Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa'nın askeri dönüş idüb yine paşadan āteş-i cenk ü ķıtāl-i iştiğāl bulub gice içinden biribirine yaķa yaķaya girişüb mızrāķ u tüfenge meydān ķalmayub ķılıc ile birbiriyle cenk-i āžįm itdiler. Vāfir-i śavaş u cenk ü pürħāşdan śonra Arab askeri bozulub perākende ve perįşān u gūh u śaĥrada pūyān oldılar. Arab askeri kimi maķtūl u kimi mecrūĥ u kimi esir u ma'lūl olub Ali Ŧahir bir miķdar etba'ı ile saĥil-i necāte erişdi. Devletlü Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretlerinin askeri mužaffer u menśūr u bu nuśret ile müfteħir ü mesrūr olaraķ ķarargāhlarına āvdet eylediler. Bundan śonra Alį Ŧahir merĥūmun netice-i emri böyle olduğı mesmūdur ki Ķayśerili İbrahim nām bölükbaşı birķaç yüz atlu ile mūmā-ileyh Ali Ŧahir'e ħizmet itmek bahanesiyle yanına geldikde āle'l-ġafle fırśatını düşürüb şehid eylemişdir. İşte cenāb-ı vezāret meāb vezįr-i ālį-i

cenāb meāli-i niśāb mekārim-i iktisāb (34/b) śaādet-i intisāb ālį himmet veliyy-i-ni‘met fayż-ı mekremet śāĥib-i şecāat düstūr-u vaķūr paşa-yı cesūr Felāŧun-u şuūr ātā’red-i menşūr devletlü şecāatlü ġayretlü Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa. yessarallahu mā-yeşā efendimiz ĥażretlerinin himmet bį nazįr ve tedbįr-i dilpezir ile Akka bilādını gereği gibi taĥlįś ü tesħįr eyledi şiir.

Bārek Allah ey vezįr-i ekrem ü ālį cenāb
Āsaf-ı zişān-ı ālį himmet ü devlet meāb

Aǿlemi başdan başa tesħįr itdi himmetįn
Pādişāha ħizmet itdi śıdķ ile bį irtiyāb

Ber-ķarar ol mesned-i devletde ŧurdukça cihān
Daįmā olsun sana iķbāl ü devlet ü hem-rikāb

Zikr-i Fetĥ ü Tesħįr Bilād-ı Cebel ü Vuķū‘ Ĥarb Bā Eşyān

Akka Ķurbü’nde vaķi’ sālif’uz-zikr Cebel şeyħleri beş ķal‘a śāĥibi kimesnelerden ibāret olub ķal‘aların ĥıśānetine mağrūr olmalarıyla her bār inād u muħālefet u māl-i mįrįyi virmekde te‘allül ü mümāna‘at iderler idi. Zikr olunan Cebel şeyħleri sāireden ibret almaķ lāzım iken hiç ibret almayub ħilāf u āsāvetde (35/a) ŝābit ķadem oldılar. Hem-civārları olan kejde Revāfıża-i mekrūhun şeyħleri olan Şeyħ Nāśif ile ittiĥād idüb onunla birlikde oldılar. Vezįr-i cihāngir Rüstem-i nazįr Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretletinden merķumun Cebel şeyħlerine muħālefetden ferāğ eyleyüb muŧi‘ olmaları içün çend-merre buyurdılar. Taĥrįr ü te’kid ü muħālefet ü āśāvetden ileri çoķ taħvįf ü tehdįd buyurdılar. Mūmā-ileyhim Cebel şeyħleri aśla ħilāf u āsāvetden fārig olmayub maķam-ı inādda muķįm olmalarıyla tertįb-i cezāǿları ķılıca ĥavāle olunmaķ lāzım geldikde büyük ķal‘aları Akka’ya yaķın olan Ceddeyn Ķal‘aǿsı üzerine vezįr-i rūşen-i żamir Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretleri asker-i nuśret eŝer irsāl buyuracaķları onlar ĥiss itdiklerinde hem-civārları olan Şeyħ Nāśif Rāfıżį’den ŧaleb-i imdād eder. Vesāir Arab eşķıyālarından daħi cem’ ecnād idüb cenk ü ķıtāle zūmlarınca āmade oldılar. Devletlü paşa-yı āli-şānın asākir-i manśūresi nuśret ü iķbāl ü śaādet ü iclāl ile Akka’dan çıķub Ceddeyn Ķal‘ası’nın üzerine āzįm ü müteveccih oldılar. (35/b) Hemān vardıķlarında cenk ü ķıtāle şurū olundı. Paşa ĥażretlerinin askeri Ceddeyn Ķal‘ası’ndan cenk içün dışarı çıķan Cebel askerini đarb-ı seyf ile döndürüb Ceddeyn’e ķapatdılar. Ve derĥal

nuśret ü iķbāl ile asākir-i mansūre Ceddeyn Ķal‘ası’nı muĥāśaraa idüb eŧrāfını eŧrāfını żabŧ u iĥāta eyleyüb ŧop-ı ķal‘a küp ü hempāre -i pür aşub ile tażyifine ihtimam u gereği gibi aħz u tesħįrine iķdām eylediler. Ķal‘ada olan Cebel askeri daħi içerüden mümān‘a ve ķıtāle dergār oldılar. Bu minvāl üzerine eyyām u leyāl ŧop u lüle sāz u hempāre śaįķ-i endāz u dāne-i tüfeng ile muħārabe ve cenk olunub ķal‘anın her ŧarafı maĥśūr u derūnundan muĥtasśįn olan Cebel askeri maķhūr olmuşdı. Eğerçi veliyy-ün-niam u vezįr-i āli’l-himem Ġāzį Aĥmed paşa efendimiz ĥażretlerinin asākir-i nuśret me’ŝerlerinin hücūm-u nuśret ü lüzūm u iķdām žafer encāmlarına Cebel şeyħlerinin bir laĥža ķadar ŧāķat ü taĥammülleri ādimü’l iĥtimāldir. Lākin Ceddeyn Ķal‘ası bir yüksek dağın depesinde vaķi‘ ġayetiyle ĥaśįn ü mümāni‘ olduğından bir miķdar muĥāśaraya taĥammül eylemişdi. Ve içinden mutaĥaśśįn olan Cebel askeri devletlü vezįr-i mu‘ažžamın asākir-i manśūresi ile muħārabe mümkün olmadığını bilürler iken yine onlar inād u muħālefeti elden ķoyub maķam-ı āsāvetde ķaįm ü istimāl-i edavāt-ķıtāle (36/a) müdāvim olub zūumlarınca men‘ ü müdāfaada bezl-i mechūd iderler idi. Çend-rūz bu minvāli üzere āteş-i cenk ü ķıtāl-i müşteğįl ü içerden ve dışardan herkes dāįye-i tam u đarb u cenk ü ĥarb ile müşteğil olub śadā-i ŧop-u ķal‘a-i küp ü hempāre-i pür aşub ve tüfeng-i rār-ı ahenk resįde-i kümbet-i ķal‘a çarħ-ı devrenk oldı. Devletlü vezįr-i merĥametgār u düstūr-ı nāmdār Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretleri her-bār Cebel şeyħlerine naśįĥat u pend için buyrular gönderüb cenk ü ķıtālden ferāgat etsünler ve inķıyād u iŧāatde olsunlar reǿy ve emān vereyim ķal‘ayı teslįm etsünler nā ĥaķ yere ķan dökülmesün diyecek pend ü naśįĥat eyledi. Lākin merķum Cebel şeyħleri eski zur-yārlardan olub ħilāf u āśāvete alışdıklarından naśįĥati dinlemeyüb cenkden el çekmediler. Āħirü’l-emr asākir-i manśūrenin hücūm u iķdāmını bir dürlü ŧāķat getiremeyüb bi’l-külliye meslūbü’l-iķtidār u zebūn u raħnedār olduķlarında āsımāne ķarar virüb śadāi’l-emān u resįde-i āsımān idüb reǿy ve amān taleb eyledikleri ma’ruz ħakpaį cenāb-ı vezįr-i bį nazįr ü müşįr-i ālį tedbįr oldıķdan mūmā-ileyhim Cebel şeyħlerine reǿy ü emān įnāyet ü iĥsān ķılınub āvf u inām Āsafaneye mažhar u ĥuśul-i selāmet-i can u māl ile mesrūr u mübeşşir olub ķal‘ayı teslįm ü zümre-i reāyāyı Pādişāhide emn ü rāĥat birle münsevik ü mūķim oldılar. İşte vezįr-i nāmdār u destūr-ı śaĥib-i iķtidār şecaat şį‘ār celādet iştihār Ġāzį (36/b) Cezzār Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretlerinin reǿy-i rūşen ü tedbįr mustaĥsįnleri üzre Cebel şeyħlerinin daħi ġailesi aĥsen-i vecĥ üzre mündefį ve ol nāĥiyede emr-i cenk ü ķıtāl mürtefi‘ olub aĥvāl-i reāyā hūş u muntažam u cümlesi istirāĥāt bāl u

refāhiyyet-i ĥāl ile mūğtenim olub rūz u leyāl “bi’l-ğuduvvi ve’l-aśāl[141]” devlet-i rūz-i efzūn cenāb-ı žillulallah u Pādişāh-ı āǿlem-penāh şevketlü efendimiz ĥażretlerine ve devām-ı eyyām-ı śa‘ādet irtisām u vezįr-i merĥamet semįr ü müşįr-i Āsaf-ı nazįr devletlü Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa efendimiz ĥažretlerine duā-i ĥayr ile giryān u dest-i tażarru’ ve ibtihāli dergāh-ı cenāb-ı Raĥįm u Raĥmān kıldılar.

Şiir

Āferinler ĥażret-i Cezzār Aĥmed paşaya
Ol vezįr-i mekremet āyin paşa-yı ecell

Ĥüsn-i tedbįr ile hep itdi müsaĥħar aǿlem
Fetĥ idüb bir ĥamlede beş ķal‘ayı ehl-i Cebel

Ol bilādı adl ile ıślaĥ itdi şöyle kim
Nesne olmaķ ol ŧaraflara değildir muĥtemel

Daįm itsün ĥażret-i ĥaķ devlet ü iķbālle
Her umūrında onu tevfiķine ide maĥall

Zikr-i Temdir ü Ķahr-ı Ķabile-i Śaķr Eşķıyā

Zümre-i Urbān bādiye-i neşniden Ķabile-i Śaķr melāįndir ki eşķıyā-i Urbān (37/a) içinde bunlar ķadar āśį ve bāgi ve şaķį ve ŧağį ve bunlar gibi ķuŧŧa’-ı ŧarįķ u ehl-i fesād u ħānmān-sūz bilād u nehb-i emvāl u gāret u ķutta‘i’ ŧarįķ u şeķavetde Śaķr Ķabilesi gibi bir ķabile ħaymezen śaĥra-i cihān olmayub “el-‘arabu eşeddü küfran ve nifaķa[142]” āyet kerįm esinin fehvāi şerifine mā śadaķ bir ķabile-i bį dįn-i đalālet āyin-i ħabāset rehįn-i şeķāvet ķarįn oldıkları müsellem cumhūru aǿlemdir. Fi-l-ĥaķiķa Bilād-ı Şam Śaķr Ķabilesi elinden çekdiği miĥnet ü her-bār giriftār oldığı eziyyet bir vechle ta‘bįr olunmaz. Zįrā bütün ķabāil -i Urbān’da fenn-i şeķavetden māhir ü nehb ü ġarete ķadir Śaķr Ķabilesi gibi bir ķabile gelmedi. Ve bunlar sāir Urbān gibi Ķara Çadır ta’bįr olunan Arab ħaymeleriyle vilāyet-i Şam’da gezib Urbān-ı Bādiye gibi ķış faślında çöle gitmezler ve Bilād-ı Şam bu ķabileden bir rütbe bįzār iken bi-l-külliye bunların def‘ine kimesne ķadir olmazdı. Zįrā üzerlerine ķuvva-i asker gönderse durmayub çöl kenarına ķaçarlar irsāl olunan asker rücū itdikde yine dönüb karna-i hem-vārlarına şurū iderler. Bu sebebden bunlara žafer bulub gereği gibi def‘ ü izāle

[141] Ra‘d 12, nur 36
[142] Tevbe 97

eylemek mümkün olmaz idi. Ĥāśıl-ı kelām fesād u mel'anet u inād u şaḳavetde Śaḳr Ḳabilesi gibi bir ŧāife dünyāya gelmemişdir. Vaḳta ki tevfiḳ-i cenāb-i bārį ve ināyet-i ĥażret-i cihāndari ile Yemen ü iḳbāl ü devlet ü iclāl ile Śayda eyāleti vezāret ile vezįr-i ekrem ü müşįr-i efħem śāhib kerem āli'l- himem (37/b) şecāatlü celādetlü ebu'l-fütuĥ ve'l-meġāzį Cezzār Aĥmed Paşa-į ġāzį efendimiz ĥażretlerine tevcįh ü ināyet ü dest-i istiĥḳāḳlarına įŧā-į menşūr-u ĥükümet ḳılındı. Paşa-į müşārūn-ileyh edām-Allahu ni'amehu āleyh ĥażretleri tanžįm-i umūr-ı ibād u tertįb-i meśāliĥ-i bilād mevādlarına ḳıyām-i tam u sa'-yi ihtimām buyurub iŧāat idenler ikrām ve āśį olanları i'dām buyurub nižām-ı ĥāl-i memleket ü istirāĥat-i ra'iyyet içün herḳanda bir ehl-i şeḳāvet ü muĥālefet var ise şemşįr ile te'dib ü cezā∅-i sezāsı tertįb ü bu vaz' ile sāir muĥālif olanları gereği gibi ĥaddine tecāvüz itmekden taħvif ü men' ü terhįb buyururlar idi. Sālif'l-beyān Śaḳr Ḳabilesinin başı olan Şeyħ Zamil didikleri Arab-ı bį edeb ü la'in-i bį din öteden berü ādet-i meslükesi olan ḳaŧ-i ŧarįḳ a şurū idecek şaḳį mūmā-ileyh Şeyħ Zamil ve oğlu Fāris nām şaḳį-i bed-fāle bu ef'āl-i pür đalāleden ferāġat eylemeleri içün devletlü Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretlerinden buyuruldı taĥrįr ü mezbūreleri ḳaŧ-i ŧarįḳden men' ü taĥrįr buyurmuşlar idi. Onlar daħi kemāl-i ħavf u ħaşyetiyle ārām idemeyub Śayda eyāletinden kaçub Şam ŧoprağından Nāblus Nāĥiyesi'nden firār idüb anda mūḳim u fırśat buldıḳca mübāşir-gār-ı ḳadįm olurlardı. Ol eŝnada bu ḳārvede icmāl ile zikr olundığı vech üzre Ĥaleb Valisi İzzetį Aĥmed Paşa (38/a) merĥūm ŧaraf-ı Devlet-i 'Aliyye den muḳteżā-i ḳaża ile tuğları ref' ü kendüsi devlet ŧarafından gönderilen mübāşir ile Ḳuds-i Şerif Ḳal'ası'na nefy olunmuş idi. Şam ŧoprağından Nablus Nāĥiyesi'ne vardıḳda merḳum Śaḳr Ḳabilesi anda ħaymeden iḳāmet olmağla ħaber aldıkları gibi fi'l-ĥāl Śaḳr eşḳıyāsı re'is-i murdarları Zamil ve Faris nām eşḳıyā-yi bed-fercām ile atlarına süvār olub hemān Nablus'a yaḳın yerde merĥūm İzzetį Paşa'nın ve devlet mübāşirinin önlerine çıḳub cümle esbāb u eşyalarını śoyub ve adamlarının çoğunu maḳtūl u mecrūĥ ve kimisini berhine-i maŧrūĥ idüb İzzetį Paşa mübāşiriyle güc ile ellerinden ħalāś bulmuşlardı. Bu vaḳ'a Şam ŧoprağında vuḳū' bulmağla Śaḳr eşḳıyāsından aħz-ı intiḳām lāzıme-i zimmet-i ġayret vali-i Şam iken merĥūm Azįmoğlu Muhammed Paşa aśla muḳayyed olmadı. Lākin vezįr bį nazįr şecāat-i semįr Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretlerine bu ħaber-i küdüret eŝer vāśıl olacaḳ cenāb-ı devletlerine ġayret gelüb nihād-ı şecāat maḳarlarından merkūz olan şecāat ü ġayret žuhūra gelüb Śaḳr eşḳıyāsından aħz-ı intiḳāma āzįm oldılar. Devletlü Cezzār Aĥmed Paşa

efendimiz ĥażretleri asākir-i nuśret me’ŝerleriyle bir vaķit mübārek şehir Akka’dan devlet ü iķbāl ü nuśret ve iclāl ile süvār ü śavb-ı maķśūda ref‘i rāyāt-ı şevket (38/b) ve iķtidār buyurdılar. Ol vaķitde Śaķr eşķıyāsı Ruĥā nām nāĥiyede ikāmet üzre idiler. Hemān devletlü paşa-yı āli-şānın asker-i nuśret eŝeri śubĥu śādık vaķtinde ķabile-i merķumenin üzerine hücūm idüb cenge mübāşeret eylediler. Śaķr eşķıyāsı neye uğradıķlarını bilmeyüb eğerçi onlar daħi cenge ibtidār gösterdiler. Lākin bir dürlü saŧvet-i vezįr ān-ı ķaĥramān u śavlet-i rüstemān-i śāĥib ķırāniye ŧāķat getüremeyüb Śaķr eşķıyāsı fi’l-ĥāl perįşān u meksūr u münhezim ü maķhūr oldılar ve her ŧarafa gerįzan u dağ u śaĥrada pūyan oldılar. Şeyħleri olan Zamil şaķį bütün cenkcileri ile seyf-i intiķām ile ķatl ü i‘dām olundılar. Devletlü şecāatlü vezįr-i śāĥib-i ġayret ālį himmet Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa yessarallahu me‘ālį-yi mā yeşā efendimiz ĥażretleri dįn-i mübįn uğruna böyle bir ġazā-i āzįme muvaffaķ olduķdan śonra manśūr u mużaffer ü ĥuśūl icra ile mübeşşer olaraķ asākir-i nuśret mużāhirleriyle devlet ü iķbāliyle Akka’ya sa’ye-i endāz cāh u celāl oldılar. Ĥaķka ki cihad-ı fį sebįl-illāh ķabilinden büyük ġazā-i ġarraya mažhar oldılar ki, żımnında münderic olan ecr-i cemįl ü sevb-i cezil ķābil-i ta’bir ü beyān değildir. Zįrā Śaķr eşķıyāsının elinden bilād-ı Şam’ın hiç rāĥat u ĥużurı yoğıdı. El-ĥamdüli-llāh ķabile-i mezbūrenin fesād u şeķaveti mürtefi’ ve vücūd-i bed bodları zemįn-i Şam’dan bu vech ile (39/a) paşa-yı āli-şānın himmet bį nazįr ü şecāat aǿlemgirleriyle bi-l-külliye mündefį olub reāyā ve berāyā bu meserret-i cānibħoş ile mesrūr u ĥāiz-i rāĥat u ĥużūr-ı ħalķ āmin ü vilāyet ma‘mur olub

Beyt

Āferin ey aǿlemįn paşa-yı saŧvet-güster
Bir ġazā itdin ki ħoşnud eyledin Peygamberi

Neşįdesi ile güyān u duā-yı devām-ı devlet-i Pādişāh-ı aǿlem-penāh
Vezįr -i cihāngir-i āli-cāha taĥrįk-i lisān eylediler

Şiir

Ĥażret-i ġāzį-i śāĥib kerem Aĥmed Paşa
Zātį her demde ola nāil-i eltāf-ı Ħudā

Ĥamdüllah ki yine ġālibü menśūr oldı
Eyledi nuśret ü iķbālle bir böyle ġazā

Śaķr dedikleri ķuŧŧāǿı ŧarįķ i ķırdı
Bir ġazā eyledi kim ona bulunmaz hem-tā

Doğrusu ħalķa bu nuśretle meserret virdi
Bu ġazā ile idüb cümle bilādı iĥyā

Cenkde ķuvvet-i bazusuna mā-şā-Allah
Ķaĥramān olsa da ķarşu duramaz şimdi ana

Bārek-Allah bu şeca'ātle bulunmaz miŝli
Böyle bir fāris-i meydān-ı şecāat ĥaķķā

Ne gelür miŝli ne geldi daħi bu dünyāya
Böyle destūr-ı kerem perver ġāzį paşa

(39/b)

Ĥaķ budur ki şecāatde vezįr böyle gerek
Ki onun hükmüne ŧāat ide cümle dünyā

Keremi şöyle umūm eyledi her Ādeme kim
İtdin başdanbaşa hep ħalķ-ı cihānı ağnā

Ĥaķ te'ālā onu devletle muammer itsün
Ola hemvāre muįn ana Cenāb-ı Mevlā

Zikr-i Vuķū'-ı Muħārabe Bā Asker-i Revāfiża ve Ķatl-i Nāsif Rafıżi ve Feth-i Bilād u Ķılā'-i Įşān u Muĥāśara-i Ķal'a-i Şaķįf

Maĥrūsa-i Śayda Ķurbü'nde vaķi' Rāfıżį vilāyetinden şeyħleri zümre-i ehl-i şeķāvet ü ħilāfından Nāsif-i bį İnsāf u Ķaplan bį Ezĥān u Ķal'a-i Şaķįf şeyħi olan Ĥaydar-i Ħar u Şem' u Śūr u Mis şeyħleri ki ħurūc āle'l-sulŧan ile ma'ruf u rafżu'l-ĥād u şeķāvet ü inādla mevśūflardır. Mūmā-ileyhim Rāfıżį şeyħleri her birisi bir taķrįb ile birer yere tegāllüb idüb birer ķal'a ve asker śāĥibi olub gereği gibi dezve-i şekāvetden tahaśśun u maķām-ı muħālefetde temekkün gösterüb valilelere iŧā'at itmezler ve emvāl-i mįrįyi virmezler ve min ĥaysu'l-mecmu' onların şeyħleri on nefer kimseye bālį olurken merķum şeyħ Nāsif-i Naśśar Rāfıżį cümle Rāfıżįlerin reįs-i merdarı sāirlerinin ĥükmį nā-fiz ü cārį olub hiç Rāfıżįlerden bir kimesne mūmā-ileyhe

muħālefete ķadir değildi. Şeyħ Ķaplan daħi dilgū gibi fenn-i ĥilede māhir u meşhūr u mūķtežā-i vaķt (40/a) ve ĥāle göre ĥareket itmekle Ķızılbaş beninde aķl ile mezkūr olub herhangi ŧaraf ġalib olursa ona tabi' olurdı. Ve dāmen-i medārayı elden bıraķmayub herkese dost geçinür idi. Vesāir Rāfıżį şeyħleri daħi her biri ĥālince ķal'a ve askere mutasarrıf olub makām-ı ħurūc u iśyānda mūķim u āmade ve günden güne gitdikce şaķāvet ü ŧuğyānları ziyāde olub bir mertebe muħālefetden sābit ķadem olmuşlardı ki def' ü izāleleri asākir-i kesire ile bir ķaç yıllıķ ĥarb ü ķıtāl ü cenk ü cidāle mevķūf görünürdü. Çünki ināyet-i bį nihāyet-i ilāhį ve āŧıfet bį ġayet-i Pādişāhi ile vezįr-i ekrem müşįr-i efħām śāhib kerem veliyy-ün-ni'am Āśaf-ı vakūr destur-u cesūr ķaĥramān şecāat-i Rüstem-i cesāret Sikender-i şevket-dārā ĥaşmet kisrā-į adālet ħātem-i saħāvet āfitāb-ı nūr-u efşān devlet-i māhitāb der-ħışān-ı vezāret ĥāris-i memleket nāśır-ı dįn ü millet-i 'ālį'l-himem derya-i kerem bā'is-i emn ü emān bilād-ı sebeb-i rāĥat ibād kām-i bahş-i kāmiyab vezįr bį nazįr ālį-cenāb ebu'l-fütūĥ ve'l-meġāzį Cezzār Aĥmed Paşa-yı Ġāzį efendimiz ĥażretleri Yemen ü iclāl ü tevfiķ ü iķbāl ile vezarāt ile Śayda valisi olub kanūn-u adālet ü kaide-i merĥamet üzre nižām-ı ĥāl-i berāyā ve istirāĥat-i reāyāya bezl-i maķdur ile ihtimām-ı tam eyledi. Cümleden mezbūr Şeyħ Nāsif Rāfıżį vesāir Ķızılbaş şeyħlerine buyuruldılar gönderüb rah-ı itāata sālik olub eŧvar (40/b) muħālefetden ferāgat eylemelerini tenbįh buyurdılar. Mūmā-ileyh Şeyħ Nāsif Rāfıżį çünki ondan berü istiķlāl mu'tād olmuş ve tegāllüb ü įśyāna alışmış sair Rāfiżįler ile maķām-ı ħilāfda ŝābit ķadem olub iśyāndan hiç el çekmediler ve gitdikçe inād u ıśrārları mütezāid olub cem'yetlerini çoğaltdılar. Aśla bir ŧarafdan vārid olan pendü naśįĥate ķulaķ ŧutmayub cenk ü ķıtāle ĥāżır u müheyyā oldılar. İzin-i cānib-i vezįr-i āli-şān-ı ķaĥramān-ı devrān Ġāzį Aĥmed Paşa ĥażretleri Nāsif Rāfiżį ve etbā'ı olan avbaş-ı Ķızılbaş inād u muħālefetde muśirr olub ıślāĥ olmayacaķlarını fehm itmekle paşa-yı āli-şān mütevekkilen āle'l-Allah cihad fį sebįl-illāh u ġazā livechillāh niyetiyle Pādişāh-ı aǿlem-penāh efendimiz ĥażretlerinin ħizmet-i hümāyūnlarında şedd-i naŧāķ ġayret ü ihtimām u Rāfįżi eşķıyāsının i'dām u izālesine iķdām buyurdılar. Hemān cem' asākir-i manśūre ü cünūd-i mevfūre buyurub şehr-i Akka'dan devlet ü iķbāl ü nuśret iclāl ile śavb-ı maķśūda bir vaķt-i mübārekde āzįm ü müteveccih oldılar. Ol cānibde Nāsif şaķį daħi sāir Rāfiżį şeyħleri ve Ķızılbaş askerini cem' idüb ve Dürzįden imdād alıb çoķ asker ile cenk ü ķıtāle hāżır āmāde olub istiķbāle yürüdü. Ķızılbaş vilāyetinin ĥududunda vaķi' olan Yārun nām ķaryenin yanında ki śaĥra-i pehnāda teķābül-i ferikayn vukū' bulub cenk ü ķıtāle (41/a) şurū'

oldu. Devletlü Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretlerinin asākir-i manśūrası her yere arslan gibi ĥamle idüb öte ŧarafdan atılan tüfenge aśla baķmayub Ķızılbaş üzerine delirāne hücūm itdiler ve Rāfiżįleri birbirine ķatub kellelerini kesmege başladılar. Ķızılbaş askeri daĥi cümlesi birden tüfeng serpüb zu'mlarınca muĥārabeye dergār oldılar ve maķām-ı mümāneatta bir miķdar ŝebāt gösterüb tiğ ü tüfenge el vurdılar. Lākin devletlü Aĥmed Paşa efendimizin asākir-i menśūresi cümle gezende-i bahādır u münteĥib cenkci dilāvereler olub kendilere ķarşu durmağa hiç kimsede iķtidār yoğudu. Bir miķdar vuķū' cenk ü ĥarb u ŧa'n u đarb u muđarebe-i şecāan u mülāĥime-i feresān u mübāzeret-i ricāl ü müśādemet-i ebŧāl ü iştidād-ı nezāl u iştiāl-i āteş ķıtāl ki devletlü paşa-yı efendimiz ĥażretlerinin asker-i nuśret eŝeri kāh đarb-ı seyf ile düşman kellelerinden meydān-ı cenki bozulmuş bostana döndürürler idi ve kāh tüfeng -i endāzları tüfeng dānesini yağmur gibi yağdurub şimşek gözünü ururlar idi ve kāh nizegüzārları ŧaraf ŧaraf mezrağ silküb ĥarbiye-i düşmanın gögsüne deķ itdiklerinden arķasından çıķub bir ķarış ķadar yılman gösterirdi. Ve-l-hāśıl devletlü paşanın ġāzį askerinden žuhūra gelen iķdām u şecāat u cenk ve fürūssiyet bir vecihle ķābil-i ta'bir ü dāĥil-i ĥayyiz-i taķrįr değildir. Ġāzįlerin bu mertebe saŧvet-i ķaĥramāne ve hamle-i rüstemānelerine aĥürü'l-emr Ķızılbaş askeri (41/b) ŧāķat götüremeyüb yüzleri dönüb şiddet-i đarbdan bi-l-külliye perįşān u münhezim oldular. Şeyĥ Nāsif Rāfiżį eŝnā-i cenkde đarb-ı seyf ile ķatl olunub başı kesildi ve Şeyĥ Ķaplan dil-guluk idüb firāra ihtimām gösterüb mıżrā ķapağı Şam'a atmaķdır. Dil meşveridenin fikri diyerek ķal'asında eğlenmeyüb ehl-u įyāl u eşyasını alub Şam ŧoprağına ķaçdı ve şehr-i pür şu śur da "yevme yunfehu fį'ś-śūri[143]" ĥāleti bedidār oldı. Ve sāir Ķızılbaş şeyĥleri meydān-ı cenk ü ķıtālden ķaçub ķal'alarına vardıķlarında eglenmeyüb iyāl u eşyalarını alub kimi Dürzį ŧarafına kimisi Şam ŧoprağına firār itdiler. Bu cānibden vezįr Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretlerinin asākir-i menśūresi her biri kemāl-i şecāat ü iķdām ile Ķızılbaş askerini kovub sürdiler ve Rāfiżįlere bir ķılıç urdular ki cümle ehl-i sünnet ü cemāat mesrūr olub Ebubekir ve Ömer rađįallahu an-hümā efendilerimiz ĥażaratının intiķāmını Rāfiżįlerden gereği gibi aldılar. Yüz bin ĥamd ü şükr cenāb-ı bāriye ki paşa-yı ġāzį ĥażretlerini böyle bir ġazāi' ġarra ve cihād-ı ekbere muvaffaķ idüb Revāfiżį üzerine manśūr-ı mužaffer eyledi. Ĥaķķā ki bu vaķa' bir ġazā-i āzįmedir ki ķaǿlem-i dü lisān ile vaśfı ādimü'l-imkān u yevm-i ķıyāmete dek arayış gūşenis ü cāndan Rāfiżį askeri zikr olunan (42/a) vech üzre sālik

[143] Nebe 18

rāh-ı firār u giriftār-ı ḳaydār-bār olduḳlarında nāmdārları āle'l-fevr-i ħavf istiśāliyle alā cenāħi'l-isti'cāl mā-nend-i merğ-i şikeste bāl cilā-i vaṭan eylemişlerdi. Ancaḳ ol tāife-i ħāifeden Ḳal'a-i Şaḳį f şeyħi olan Ĥaydar Fāris nām Rāfiżį bed-peymān rāh-i ĥayleye sülūk idüb cengāl-i nekkāle giriftār olmuş iken bir ĥile ile taħlįś-i geribān idüb Ḳal'a-i Şaḳį f içine ḳapandı ve zu'm-ı fāsidi üzere cenke ĥāżır u āmāde olub ḳal'a-i merḳūmede bir miḳdar Ḳızılbaş askeriyle tahaśśun eylemeye āžįmet eyledi. İzin-i cānib-i devletlü vezįr-i şecāat semįr Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretleri bu ħaberi işitdiğinde devlet-i iḳbāl u nuśret u iclāl ile asākir-i manśūre ve cunūd-u mevfūre ile Şaḳįf Ḳal'ası'nı muĥāśaraya āžįmet-i tam ile hücūm u iḳdām buyurdılar. Kemāl-i izz-ü şevket ü ḳāid-i tevfiḳ u nuśret ile vardıḳlarında bilā te'ħir ḳıtāl u muĥāśaraya şurū' idüb ḳal'anın eṭrāf-ı erbaası iĥāṭa olunub yer yer eṭrāfına ṭop-u ḳal'a küp ħempāre -i pür aşub ḳurulub peyām-ı muđarebeye ibtidār olundu. Lākin ḳal'a-i merḳumenin ṭaraf-ı şarḳisinde nihāyeti yok bir āzįm vadi olub ol ṭarafdan yaḳlaşmaḳ emr-i muĥāl idi. Vesāir eṭrāfı daħi yek-pāre ḳaya ġayet ile metįn ü ĥaśįn olub bu ona dek cenkle Şaḳįf Ḳal'asını almağa bir kimse (42/b) ḳadir olamamışdır ve cenkle alınması ādemü'l-iĥtimāl ü herkese muĥāl görünürdü. Lākin "himmetü'r-ricāl taḳlau'l-cibāl[144]" feĥvāsınca devletlü vezįr-i ālį himmet śāĥib şecāat Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretleri ināyet-i cenāb-ı bārį ve ĥüsn-i teveccüh-i ĥażret-i şehriyāri ile böyle fetĥ ü tesħįr i mümkün olmayan āžįm ü metįn ḳal'ayı himmet-i 'aliyye-i gūh-u endāzlarıyla bir ḳaç gün içinde fetĥ eyledi. Vech-i sābıḳu'l-beyān üzre Şaḳįf Ḳal'ası muĥāśara olunub ĥasbi'l-imkān eṭrāf u cevānibi żabṭ u tażyıḳ olunub ṭop ra'd-ı avaz u ħempāre-i śāiḳa pervaz u tüfeng ü lü'lü-ü sāz ile cenk ü ḳıtāle iğaz olundu. Leyl ü nehār dānehāy-ı ṭob u ħempāre-i tüfeng āteşbār yağmur gibi ḳal'anın üzerine yağardı ve Ḳızılbaşı berbād idüb birbirine ḳatardı. İçerde olan Rāfiżįler daħi ve ra-yı duvardan edevāt-ı müdāfaa ile egerçi ḳıtāl u mümāna'at iderler idi. Lākin devletlü Ġāzį Aĥmed Paşa'nın āsakir-i manśūresine ḳarşu durmaḳ mümkün olmadığın yaḳın bilmekle muĥāśaradan ġayetiyle Ḳızılbaş zebūn u żāįf u maĥzūn olub bir yürüyüş olursa aniden Şaḳįf Ḳal'ası fetĥ olub kendileri giriftār kemend įstiśāl olacaḳların bį şübhe fehm u taĥaḳkuk eylemeleriyle reøy ü amān taleb eylediler. (43/a) Devletlü paşa-yı ālį reøy Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretleri daħi ḳāide-i ahd ü emān üzre ḳal'ada müteĥaśśın olan Haydar Fāris nām Rāfiżį vesāir Ḳızılbaşlara reøy ü emān virüb ıyāl ü eşyalarıyla ḳal'adan çıḳdılar. El-

144 Büyük insanların himmeti ile dağlar parçalanır

ĥamdüli-llahil āliyyi’l-kebįr işte bu tedbįr-i dilpezir ü himmet-i vezįr bį nazįr destūr-u delir şecāat-i semįr ü müşįr-i śāib-i tedbįr Ġāzį Aĥmed Paşa yessarallahu mā-yeşā efendimiz ĥażretleri tevfiķ ile ve himmet-i Pādişāhi ile Şaķįf Ķal‘ası gibi metįn ü ġayetiyle mani’ ve ĥasįn ķal‘a-i sengin fetĥ ü tesħįr olundı.

Ķıŧa’

Āferin ey ġāzį-i ālį himem
Āferin ey Āsaf-ı śāĥib kerem

Böyle bir ĥıśn-ı āžįm-i himmetįn
Fetĥ itdi ey vezįr-i muĥterem

Ķal‘a-i mezbūre bu vech ile fetĥ olunduķdan śonra paşa-yı āli-şān şecāat unvān efendimiz ĥażretleri nuśret-i užmā ve ġazā-i ġarra ile mesrūr olaraķ devlet ü iķbāl ile meşhūr Śayda’ya teşrįf buyurdılar. Bilād-ı Beşāre ta’bir olunan Rāfıża vilāyeti bi-l-külliye fetĥ olunub āśį olan Rāfiżį şeyħleri kimi izāle ve kimi firār ile iclā olunub bilād-ı merķume bi-hamd-illāhi te‘ālā levs-i iśyān u şeķāvetden taŧhįr olundı. Kendi ĥālinde olan reāyāya āhd ve (43/b) emān virülüb kimse taārruż itmedi ve Śayda eŧrāfı tāife-i Ķızılbaşın tegallüb ü istilāsından maśūn u emįn olub reāyā müsterįĥ ü berāyā āsūde-i ĥāl olub bu ġazā-i āžįm muķābilinde devletlü Aĥmed Paşa efendimiz ĥažretleri cenāb-ı bārįden mažhar ecl-i āžįm olduķdan mā’ada cümle reāyānın ħayır duāsına mažhar olmuşlardır. Ve daħi şevketlü āžįmetlü muhābbetlü Pādişāh-i aØlem-penāh efendimiz ĥažretlerinin devām-ı devlet ü izdiyād nuśretleri dā’vet-i ħayriyelerine cümle ibād u ahālį-i bilād müdāvim oldılar.

Şiir

Ĥażret-i düstūr-ı ālį rütbe Aĥmed Paşa’nın
Ĥaķ te‘ālā devlet ü iķbālin itsün müstedām

Himmetiyle memleket ma’mūr-i ħūş-i ĥāl oldı heb
Pādişāhın ħizmetįn de ķıldı ġayet ihtimām

Ĥıŧŧa-i Śayda’yı taŧhįr itdi ehl-i Rafażadan
Ĥüsn-ü tedbįr ile virdi adl ile bir intižām

Ķırdı heb Rāfiżįleri Nāsifi ķatl itdi daħi
Bir ġazā itdi śaādetle o paşa-yı benām

Bir ķılıç çekdi Ķızılbaşa o düstūr-ı celil
Rāfiżįlerden alub dil-ħeva üzre intiķām

(44/a)

Bir şecāat gösterüb hengām-ı ŧa'n u đarbda
Kim nažirin etmemişdir hiç ne Rüstem ne Sām

Bozdı bir cümle ile bunca askeri ķırdı bütün
Ol vezįr -i ekrem u paşa-yı memduĥü'n-nām

Gelmedi bu aǿleme miŝli şecāat śāĥįb
Böyle bir paşa-yı Rüstem saŧvet ü pür-iĥtişām

Eyledi bir laĥžada berbād Ķızılbaş askerin
Bārek-Allah ĥabbezā saŧvet zihį iķdām-ı tam

Eyleyüb tanžįm-i aĥvāl bilād inśāfla
Virdi ķānun u adālet üzre bir ħoşca nižām

Kār her dem adl u fikri dāima cūd-u kerem
Şübhesiz olur mūini ĥażret-i rabb-ı enām

Lūŧfu oldı şāmil aǿlā ve ednā şöyle kim
Oldı heb müstağriķ iĥsān ü lūŧfu Mıśr-u Şam

Ĥaķ te'ālā eyleyüb iķbālle ömrün ŧavįl
Eyleye hemvāre manśūr u azįz ü müstedām

Ķande azm itse de nuśret refįķ i dajmā
Hem ola iki cihānda nājl-i maŧlūb u kām

Zikr-i Tesħįr -i Cebel-i Dürzį ve Vukū'-u Ĥarb Bā Įşān

Çünki ber muķteżā-i 'adāvet-i 'aliyye-yi ilāhį ve iķbāl-i devlet (44/b) Pādişāhį vezįr-i ālį-cenāb devlet meāb şecāat niśab nuśret iktisāb merĥametkār-ı adālet şiār-ı śaādet medār Ħūrşid-i iştihār Cemşid-i vaķār kisra-yı mā'delet ĥātim-i mekremet ķahramān-ı saŧvet Rüstem-i şecāat-i alį-himem veliyy-ün-niam ebu'l-fütuĥ ve'l-meġāzį Cezzār Aĥmed Paşa Ġāzį lā-zālet şumūs-i devlet-i mine'l meşriķi'l-izzi ŧāliahu ve bį devri iķbāli-i fį semāi's-śaādet sāŧiahu efendimiz ĥażretleri tedbįr-i iśābet pezir ü reǿyi münįr üzerine tanžįm-i umūr eyālet ü ıślāh-ı aĥvāl-i rā'iyyet ü def'i ehl-i fesād u ref'i

eśĥāb-ı inād idüb cümleden Dürzį tāifesidir ki kesret-i asākir ü ĥıśānet mekān sebebiyle te'dib sezā ve tertįb cezāǿları min ķadimi'z-zamān adįmü'l-imkān idi. Devletlü Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretleri mūmā-ileyhim Dürzį tāifesini rebeķā-i ıŧāate tesħįr eylemek içün bāzı himmet ü ġayreti gereği gibi teşmįr eyledi. Çünki ġaįle-i cenk Śaķr u Nāsif Rāfiżį heb bir ŧaraf oldı. Paşa-yı ālį rāy himmet 'aliyyelerine merķum Dürzį dağının fetĥ ü tesħįrine münħaśır idüb var ķuvveti bāzūya getürüb asākir-i bį şumār u levāzım-ı cenk ü pikār ü tevfiķ-i cenāb-ı perver-i dergār ile (45/a) Dürzį dağı üzerine hücūm eyledi. Dürzį eşķıyāsı kemāl-i ħavflarından birbirine girüb başlarına ķıyāmet ķopdı. Zū'mlarınca müdāfaa ü mümānāya derkār olub cenk ü ķıtāl ĥayli iştigāl gösterdiler. Lākin vezįr-i ķahramān nazįr Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa yessarallahu mā-yeşā efendimiz ĥażretlerinin asākir-i nuśret me'ŝerleri şecāat ü fürūssiyet ile şöhret şi'ār u saŧvet ü iķdām ile nāmdār olduķlarından ĥamle-i rüstemāne ve saŧvet-i ķaĥramānelerine bir dürlü Dürzį eşķıyāsı ŧākat getüremeyüb firāra yüz tutub nice bin Dürzį eşķıyāsı ķırıldı. Bu minvāl üzere beş on def'a ķıtāl ü pür-ħāş u cenk ü śavaş vuķū' bulub her birinde paşa efendimiz ĥażretlerinin asākir-i mansūr u mużaffer ü Dürzį eşķıyāsı makhūr u müdemmer olurlardı ve büyüklerinin ruūs-i maķŧūaları her-bār Āsitāne-i 'Aliyyeye gönderilmekle vāfir-i tam bāb-ı hümāyūnda Dürzį eşķıyāsının kelleleri münķatı' olmadı ve Dürzį eşķıyāsına dağın içinden hiç kimse żafer bulamamışken paşa-yı ālį himmet śāĥib şecāat Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretlerinin ĥüsn-i tedbįri ve himmet-i bį nażirleriyle đarb-ı seyf ile dağa girüb ve Dürzį eşķıyāsının ĥadlerini bildirüb her cenkden nice büyük Dürzüyü ķatl ü i'dām eyledi ve Dürzį dağını gereği gibi zencir tesħįr żabd idüb (45/b) böyle bir fütuĥāt-ı āžįmeye mažhar u muvaffaķ oldı. Ĥāśıl-ı kelām her cenge Dürzį eşķıyāsından maķtūl olanlar ĥesab olunsa otuz binden mütecāviz idigi rütbe-i tevātüre varmışdır. Ĥāliya iş bu sene 1189[145] senesi aħįrinde yine Dürzį dağı üzerine ķıyāmet-i cenk ü ķıtāl-i ķāim ü istiķbāl āteş-i ĥarb u nizāl-i dayįm Emir Yusuf şaķį vesāir Dürzį eşķıyāsı dağ içinde mütehaśśın olduķları Deyr-i Ķamer Ķal'ası ve ġayri ķal'alarını żabŧ u fetĥ eylemek içün vezįr-i şecāat semįr ve müşįr-i śıyānet tedbįr devletlü izzetlü celādetlü Ġāzį Cezzār Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretlerinin vaśıfdan birūn hücūm u iķdām u ihtimām-ı tāmları der-kār olmağla ĥaķ te'ālā ķariben Dürzį dağını gereği gibi fetĥ eylemek āsān u müyesser ü devletlü paşa efendimiz ĥażretlerini dajma i'da üzerine manśūr u mužaffer eyleye āmin. Ĥaķķ inśāf budur ki Dürzį eşķıyāsı bu rütbe-i

[145] Metinde geçen tek tarih budur

zebūn idüb Dürzį dağını böyle āsānlığla fetĥ ü tesħįr eylemek misli görülmeyen bir fütūĥāt-ı āžįmedir ki bu Devlet-i ‘Aliyye’de hiçbir vezįrden nažir-i śādır olmadı hemān Allah te‘ālā paşa-yı āli-şān ĥażretlerinin vücūd-u mes’udlarına āfiyet ü bāzu iķbāline ķuvvet ü asākirine dāimā nuśret-i kerem ü iĥsān eyleye āmin.

Şiir

(46/a)

Aśaf-ı āle’l-himem düstūr-ı valā menzilet
Ĥażret-i Cezzār paşa-yı delįr ü nāmdār

Ol vezįr-i muhterem paşa-yı āli-şān kim
Gelmedi miŝli cihāna böyle śāĥib iķtidār

Fetĥ idüb bir ĥamlede yekpāre Dürzį Dağı’nı
Ķırdı heb Dürzįleri itdi serāpā tārümār

Ķaĥramāna çeķdi bir keskin ķılıc Dürzįlere
Eyledi Dürzįlerin başlarına dünyāyı dar

İtmemişdir hiç kimesne böyle bir cenk-i āžįm
Bulmamış bunun gibi aǿlemde bir cenk iştihār

Kimseden dünyāda śādır olmadı böyle ġazā
Bārek-Allahu ey vezįr-i bį nažir-i nāmdār

Ĥaķ mübārek eylesün sana bu ferħunde ġazā
Śad hezārān āferin ey Āsaf-ı śāĥįb veķār

Gelmedi miŝlin şecāatde seĥāda aǿleme
Adl ü inśāf ü kerem olmuş sana hemvārekār

Pādişāha śıdķ ile her itdiğin ħizmet senin
Ola heb maķbūl-ı dergāh-ı Cenāb-ı Şehriyār

Ĥaķ te‘ālā devlet ü iķbālin efzūn eylesün
Mesned ü devletde olsun müstedām ü ber ķarār

Zikr-i Binā-i Cāmi' Şerif Der Medine-i Akka

(46/b) vezįr-i nāmdār śāĥib iķtidār veliyy-i-ni'met ālį-himmet śāĥibu'l-ħayrat u raġıbu'l-ĥasenāt devletlü Ġāzį Aĥmed Paşa yessarallahu te'ālā mā-yeşā efendimiz ĥażretleri daįmā rıżā-i cenāb-ı bariye ŧālib u ħayrat u ĥasanāte rāġib olmağla şehr-i Akka'da ĥasbeten li vechillāh u rağbeten li rıża-ilahį bir cāmi'-i şerif ü ma'bed-i lāŧif binā ve icād buyurdılar ki gök ķubbenin altında nažir-i nā-yāb bir cāmi' zibā ve ma'bed-i dilāra-i muallā kubabdır ki ķubbe-i mūallāsı kümbedi ħađrādan bālā-ter ü mināre-i cūş nümāsı kengere-i gerdūn ile beraber maŧbu' ve żarif ü müzeyyen ü lāŧif olub minberi aĥcār-i ğāliyyetü'l-miķdār ile areste-i ve min'el-bāb-ı ile'l-miĥrāb envā'-i ziynetiyle ġayet lāŧif ü pir-āste derūn-i cennet numūni zikrullāh ile rūşen ü ķanādil-i encām nuķūş-u maŧbu' ve edhān-ı maśmūa ile ġayet ħoşnümā ve pesendide ve bį nažir-i nādide ferş-i dil-güşa zer-ender-zer u derūn u birūni pür-ziynet ü naķş-ı zebur her yer şemsesi şems-i aǿlem-tāb gibi derħuşān u nurefşān u her bir ħiyām zer endeveri mā hitāb gibi taban ķanādįl bį ĥısābı neyyir ü tābende ü hücūm gibi zįbende ve raħşanda minber münir-i yek nāzik u dil-gūş u ġayet lāŧif u münaķķaş (47/a) mihrabı ġayet güzel ve leŧāfette bį bedeldir. Her bir maħfel-i ra'nāsı ħūb u dil-pesend u merġūb. Vel-ĥāśıl her ŧarafı envā'-i i ziynete cāmi' ve günā gün letāfet ile mu'cib u ra-yi olub ķıl ķadar ķuśuru yoķ. Bir cāmi' şerif u ma'bed-i žarif u lāŧif leŧāfetde bį hem-tā ve ziynetde yektā ve žerafetde müsteşā naķş-ı mihrābı mā-şā-allah kitābe-i bāb-ı tebārek-Allah śanki cennet-i uzmādan bir ķıt'a ve kābe-i ulyādan bir buķādır. Netice-i kelām: Böyle bir cāmi' lāŧif u dil-güşā ve ma'bed-i şerif u rūh-i efza ŧarĥı matbu' ve ācib tebāsı ħoşāyende ve dil-ġarib manžūr aǿlem olmadığı bį iştibān u taĥķiķ kerde-i erbāb intibāhdır. Ĥaķ te'ālā mes'ūd u müteeyemmin ü mübārek eyleyüb bānisini devlet ü iķbāli müstezād eyleye. Fi-l-ĥaķika ġayet münāsib mevķi'de düşmüş ve maĥallinde yapılmış bir cāmi' pür ziynet ü cā-i ibāddır ki vaśf-i ziynet ü ĥüsn-i mevķi' ķābil-i ta'bįr ü beyān değildir ve bundan ġayri daħi paşa-yi ħayri intimā ĥāżretleri Śayda eyāletinde ħalķın daįmā mürūr idecegi śusuz yollarda fį sebil-illāhį te'ālā nice çeşmeler yapdurub ħayrat-ı āžįmeye mūaffaķ olmuşlardır. Allah celle şānuhu ĥażretleri paşa-yi āli-şānın devlet ü iķbālini müstedām u āmelini maķbūl u sa'yini meşkūr eyleye āmin.

(47/b)

Şiir

Cāmi'-i ħayr u kerem ĥażret-i Aĥmed Paşa
Ki odur Āsaf-ı āli-himem ü āli-şān

Āmel-i ħayra muvaffaķdır o paşa-yı celįl
Mažhar-ı lūŧf-u Ħüda oldı zātı her ān

Şehr-i Akka'da o düstūr-ı muallā rütbe
Himmetiyle bu güzel cāmi' itdi bünyān

Görmemiş kimse leŧāfetde nažįri aślā
Böyle bir cāmi'e düş olmadı hiç çeşm-i cihān

Ķubbesi kümbed-i ħađrā ile bir rif'atde
O ser-efrāz minare ki semā'dan güzerān

Zikr-i Mevlā ile her-demde derūnı rūşen
Hem ķanādįli kevākib gibi daįm raħşān

Bārek-Allah zihį cāmi'-i ālį bünyad
Bārek-Allah zihį ma'bed-i firdevs nişān

Miŝli ve mānendi bulunmaz o ķadar ziynet ile
Ziynet ü ĥüsni değil ķābil-i ta'bįr ü beyān

Himmet-i śāĥibine ĥaķ bu ki mā-şā-Allah
Bir eśer yapdı ki taĥsįne maĥall ü şāyān

Şehr-i Akka'yı bu cāmi' ile ihyā itdi
Oldı hem mažhar-ı tevfiķ-i cenāb-ı Raĥmān

(48/a)

Eyleye ĥażret-i paşaya mübārek Allah
Hem refįķ i ola Tevfiķ-i Hüdā-yı mennān

Ħātimetü'l-Kitāb

Ma'lūm ola ki iş bu tarih dil-pezir ve kitāb-ı bį nažirde yuķarudan berü keşide-i silk-i taĥrįr ü beste-i ķayd-ı taķrir ķılınan aħbār-ı cemįle ve āsār-ı celįle-i cenāb-ı

vezį̄r-i Āsaf-ı tedbį̄r Rüstem müşį̄r nazį̄r şecāat semį̄r afitāb-ı alem-tāb asmān-ı vezāret ü māhitāb-ı cihāntāb-ı şeb-istān devlet ĥāris-i memleket seyf-i salŧanat nižām-ı bį̄ ħüsni bilād sermaye-i rāĥat-ı ibād muśliĥ-u umūr-u cumhūr medār-ı ıślāĥ-ı umūr-u ĥāris-i bilād u suğur-u sipehsalar manśur-u düstūr-u vaķūr Felāŧun-u şuūr kisra-i ma'delet ĥātim-i mekremet felek rif'at asmān-ı ķudret ķahramān-ı saŧvet anter-i şecāat dārā-i ĥaşmet Sikender-i śavlet paşa-yı nāmdār u düstūr-u śāĥib- iķtidār merĥamet şi'ār ġayret medār mürüvvet iştihar Āśaf-ı ālį̄ himem śāĥib kerem ü cihānbān muāzzam veliüyy-ün-niam ebu'l-fütuĥ ve'l-meġāzį̄ Cezzār Aĥmed Paşa Ġāzį̄ efendimiz ĥażretleri egerçi alā ŧarį̄ķ i'l-icmāl ü ka∅lem-i istį̄cāl ile yazılmağla devletlü şecāatlü paşa-yı āli-şān efendimiz ĥażretlerinin cümle cenk ü ġazāvet ü veķayi'i żabŧ olunmak mümkün olmayub (48/b) ĥasbe'l-vuķūf ve'l-ıŧŧılā bu miķdar ile iktifā ķılınub bundan devletlü Ġāzį̄ Aĥmed Paşa efendimiz ĥażretlerinin ulüvvu himmet vaķūr şecāatlerinden istidlāl eylemek mümkün olmağla iŧnābdan 'udūl olundı ve bu kitāb-ı müstetāba tevcį̄hi nažar eyleyen erbābu'l-bāb-ı āli-cenābdan me'mul u mes'ūldür ki ķuśur müellife nažar buyurmayub śafĥu afv ile muāmele ve ĥalel ü zilleti ıślaĥ buyurmağla mücāmele buyuralar Zį̄rā ħāfi değildir ki cenāb-ı vezį̄r mūmā-ileyhe edam-Allahu niāmihi āleyh ĥażretlerinin evśāf-ı medayiĥin ĥaśr u żabŧ eylemekde münteşį̄ ve şāir olanlar acz u ĥayran u zāt-ı muallā semātlarının medĥ ü ŝenāsının binde birini söylemek ādimü'l-imkāndır ve suŧūr-u kitābda mesŧūr olan vekā'yi ve umūr u aħbār-ı śādıra āsār-ı bāhireden Ġāzį̄ Cezzār Aĥmed Paşa yessar-allahu mā yeşā efendimiz ĥażretlerinin şecāat-i bį̄ nažiri ve ĥüsn-ü re∅y ü tedbį̄ri ve cūd-i seħāsı ve himmet-i bį̄ hem-tāsı ve ulüvvu himmet ü vüfūr-i ġayreti ve merĥamet-i kāmile ve adālet -i şamilesi nižām-ı ibād u ĥırāset-i bilād ħuśūśunda diķķat-i tāmmı ve fetĥ-i ķıl'a ve def'i müteġallibin ü muhālifin bābında ihtimāmı nā rütbede idüğü žāhir ü edile-i naķliyye ve aķliyye ile bāhirdir. Zį̄rā yuķarudan berü edvāb-ı kitābda zikri sebķat iden vek'ayi-i şāyia śāĥiblerine her birini bir güne te'dib ü cezā∅sını tertį̄b idüb az vaķtin içinde Śayda eyāletini (49/a) müteġallibinden ķurtarub ŧavr-ı ĥaķimāne ve ĥareket-i akılāne üzre cümle bilādı Pādişāhın iŧāatine getürüb iķāżına kerem ü iĥsān u basŧ-u emn ü emān ile eyāleti ma'mūr u neşr-i mekremet ü tevfir-i adāletiyle cümle reāya ve berāyāya müsterį̄ħ u mesrūr idüb şevketlü Pādişāh-i a∅lem-penāh efendimiz ĥażretlerinin devām-ı devletlerine ħayır duā itdirmesi ve bilādı ĥıfž u ĥırāset eylemesi devletlü Ġāzį̄ Cezzār Aĥmed Paşa yessar-Allahu mā yeşā efendimiz ĥażretlerinin kemāl-i şecāat ü ġayret ü himmet ü

ĥüsn-ü tedbįrine delil-i ķatı' ve burhān sātıdir. Pes bu miķdar ile ħatm-i kelām ķılındı ve bu kitāb-ı müstetābın āħiri daħi devletlü paşa-yı āli-şān efendimiz ĥażretlerinin cenāb-ı devlet meāblarının medĥ ü ŝenāsı ile müsekkiyyü'l-ĥitām olmaķ içün teyemmünen ü teberrüken yine cenāb-ı devletlerinin ŝenā ve medħinde bu ķaśide-i bį nazįr tanžįm ü taĥrįr olundı.

Ķaśide

Ġāzį śāĥib kerem düstūr-ı valā menzilet
Ĥażret-i Cezzār Aĥmed Paşa ol ālį himem

Ol müşįr-i salŧanat hem müsteşār-ı memleket
Ĥātem-i ehl-i kerem memdūh-u envā'-i ümem

Ol vezįr-i nāmdār u ķaĥramān-ı şarķ u ġarb
Rüstem-i śāĥįb ķırān-ı memleket śāĥib kerem

(49/b)

Gelmedi miŝli şecāatde seĥādan aǿleme
Böyle paşa-yı Sikender saŧvet ü Ĥātem şiyem

Cümle ħalķ-ı aǿlemįn olmuş veliyy-i niǿmeti
Daįmā neşr eylemekde ħalķa iĥsān ü niām

Nāśır-i devlet vezįr-i bį nažir-i salŧanat
Müsteşār-ı nāmdār u Āsaf-ı Dārā-ĥaşem

Afitāb-ı āsmān-ı devlet ü iķbāl ü şān
Śāĥib-i reǿy münir ü kā-miyāb-ı muĥterem

Cadde-sāz-ı memleket müşkil-güşā-yı salŧanat
Ĥāris-i devlet cihānbān-ı vezįr-i muĥteşem

Medĥ-i paşa-yı cihānārā dükenmez vaśf ile
Şimdiden śonra duā-i devleti emr-i ehemm

Mesned-i devletde itsün ĥaķ te'ālā müstedām
Daįmā manśūr u mesrūr u azįz u muĥterem

Eyleye Allah muammer devlet ü iķbāl ile
Ol vezįr-i bį nazįr ü Āsaf-ı śāĥib kerem

Temmetü'l-kitāb bį avni'l-melikü'l-vehhab ve-l-ĥamdü li-llahi vaĥdehu śallallahü te'ālā ve sellem alā men lā nebiyyin bādehu seyyiduna Muhammedü'l Muśtafa ve alā ālihi ve eśĥābi'l-şereffā ve-l-ĥamdü li-llahi rabbü'l-aǿlemįn.

SONUÇ

XVI. Yüzyıldan, I. Dünya Savaşı'na kadar (1914) Osmanlı Devleti'nin idaresinde kalmış olan Arap coğrafyasında halkın büyük bir kısmı, göçebe kabilelerden oluşmaktaydı. Devlet, göçebelerin sürekli isyan etmesi nedeniyle, zaman zaman bölgedeki halk üzerinde otorite kurmakta güçlük çekmiştir. Sürekli hareket halinde ve bir idareye bağlı kalmadan yaşamaya alışmış olan göçebe toplumlar, dün olduğu gibi bugün de sorun oluşturmaya devam etmektedir.

Osmanlı hâkimiyetinde kaldığı 400 yıl boyunca Suriye'de ekilebilir arazinin sınırlılığı ve ekonominin tarıma dayalı olması nedeniyle, kabilelerin yerli halkı soyarak ekonomik bir yaşam sürmesiyle oluşan kaos, günümüzde etnik ve mezhepsel alandaki çatışmalarla sürüp gitmektedir.

Bu çalışmanın temelini oluşturan el yazması eser, Cezzar Ahmed Paşa'nın faaliyetleri çerçevesinde, bölgenin bu karışık yapısını çarpıcı şekilde ortaya koymaktadır.

Cezzar Ahmed Paşa, zeki, cesur ve sert bir kişiliğe sahip yönetici ve ünlü bir komutandır. Uyguladığı siyasetle idaresi altındaki bölgede asilerle mücadele ederek huzuru sağladığı gibi, Akka, Sayda gibi limanlara yaptığı yatırımlarla ticareti de geliştirmiştir. Bu sayede Paşa, otuz yıl (1774–1804) boyunca yönetimde kalabilmiştir. Ancak Cezzar Ahmed Paşa'nın sağlamaya çalıştığı düzen, onun vefatıyla tekrar bozulmuştur. Onun hüküm sürdüğü topraklarda, bugün farklı adlarla yeni devletler kurulmuştur

Netice itibariyle *Tarih-i Vasf-ı Cezzar Ahmed Paşa Vali-i Sayda-i Sabık* isimli eserde belirtilen olaylar ile günümüzde Arap topraklarında yaşananların paralelliğinden hareketle bu coğrafyada, geçmişten günümüze çok fazla bir şeyin değişmediğini söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

A- YAZMA

Said Efendi, *Tarih-i Vasf-ı Cezzar Ahmed Paşa Vali-i Sayda-i Sabık*, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Türkçe Elyazmaları No: 6206, (50 v.)

B- KİTAPLAR

ARI, Tayyar. *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş, Diplomasi*, Alfa Yayınevi, İstanbul 2004, s. 107

CEVDET PAŞA, Ahmed. *Tarih-i Cevdet,* C. I, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1994, s. 270

______________, Ahmed. *Tarih-i Cevdet,* C. III, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1994, s. 1682

ÇAKAR, Enver. *17. Yüzyılda Haleb Eyaleti ve Türkmenleri*, Fırat Ünv. Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, No: 13, Elazığ 2006, s. 40

DAĞ, Ahmet E. *Suriye " Bilad-ı Şam'ın Hazin Öyküsü*", İHH yayınları, İstanbul 2004, s. 22

HOURANİ, Albert. *Arap Halkları Tarihi*, Çev.: Yavuz Alogan, III. Baskı, İletişim Yay., İstanbul 2001, s. 274

KARAL, Enver Ziya. *Selim III'ün Hatt-ı Humayunları*, TTK Yay., II. Baskı, Ankara 1999, s. 131

ÖZEY, Ramazan. *Dünyā Denkleminde Ortadoğu "Ülkeler-İnsanlar-Sorunlar"*, Aktif Yayınevi, İstanbul 2004, s. 128

ÖZTUNA, Yılmaz. *Başlangıcından Zamānımıza Kadar Büyük Osmanlı Tarihi,* C. XII, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1983, s.6

RAYMOND, André. *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, Çev.: Ali Berktay, II. Baskı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 9

UÇAR, Şahin. *Tarih Felsefesi Yazıları*, Vadi Yayınevi, Ankara 1994, s.13

UĞUR Ahmet ve Mustafa Çuhadar, *M. Celâzâde Mustafa*, *Selim-Nâme*, Ankara, 1990, s. 416

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi,* C. IV/I, V. Baskı, TTK Yay., Ankara 1995, s. 433

______________, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*, C. IV / II, IV. Baskı, TTK Yay., Ankara 1995, s. 290

C- MAKALELER

ANAFARTA, Nigâr “Napoleon Bonaparte’nin Mısır’ı İşgali”, *Hayat Tarih Mecmuası*, S. 2, 1970, s.28

ATALAR, Münir, “Osmanlı Yönetiminde Orta Doğu Arap Eyaletleri (Osmanlı-Arap İlişkileri)”, *Yeni Türkiye*, C. 31,Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2000, s. 167

EMECEN, Feridun . “Cezzar Ahmed Paşa”, *DİA*, C. VII, DİA Yay., İstanbul 1988, s. 516

ERTUĞRUL, Özkan. “Cezzar Ahmed Paşa Camii”, *DİA*, C. VII, DİA Yay., İstanbul 1988, s. 518

GENELKURMAY ASKERİ TARİH VE STRATEJİK ETÜT BAŞKANLIĞI, *Cezzar Ahmed Paşa (Akka Müdafii)*, , Kültür Bakanlığı Yay., No: 490, s. 30

_______________, *1799-1802 Osmanlı-Fransız Harbi’nde Akka Kalesi Savunması*, Kültür Bakanlığı Yay., No: 489, s. 49

KUNT, Metin . “Osmanlı Doğu Siyaseti”, *Osmanlı Devleti 1300–1600*, Cem Yayınevi, C.II, İstanbul 2000, s.115

LAMMENS, H. “Suriye”, *İA*, Çev.: Fikret Işıltan, C. XI, II. Baskı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, s. 61

MASTERS, Bruce. “Halep”, *DİA*, DİA Yay., C. XV, İstanbul, 1997, s. 245

NASSI, Gad. “1799 Akka Savunması ve Cezzar Ahmet Paşa”, *Tarih ve Toplum*, C. XIV, S. 82, İletişim Yay., İstanbul 1990, s. 27

ÖZCAN, Abdülkadir. “Hac”, *DİA*, DİA Yay., C. XIV, İstanbul 1988, s. 400

ÖZEY, Ramazan. “ Osmanlı Devleti’nin Hâkimiyet Sahası”, *Yeni Türkiye*, c.31, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2000, s. 3

ÖZTÜRK, Necdet. “Cezzar Ahmed Paşa (Napolyon’u Mağlup Eden Türk Kumandanı Akka Kahramānı)”, *Türk Dünyāsı Tarih Dergisi*, Türk Dünyāsı Araştırmaları Vakfı Yay., S. 18, İstanbul 1988, s. 6

RAYMOND, André. “Arap Eyaletleri (XVI.-XVIII. yüzyıllar)”, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi: Osmanlı Devleti’nin Doğuşundan XVIII. Yüzyılın Sonuna*, Çev.: Server Tanilli, C. I, VII. Baskı, Adam Yayınevi, İstanbul 2004, s. 418

SAMUR, Sebahattin. *İbrahim Paşa Yönetimi Altında Suriye*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, No: 86, Kayseri 1995, s. 1

SEYYİD, Muhammed. “Osmanlı Askeriyesinde ve Askeri Tarihinde Mısır’ın Yeri”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay., C. X, Ankara 2002, s. 159

TAŞPINAR, İsmail. “Marunîler”, *DİA*, DİA Yay., İstanbul 1988, s. 71

TEKİNDAĞ, M. C. Şehabeddin. “XVIII. Asırlarda Cebel Lübnan: Şihâb-Oğulları”, *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, S. XIII, C. XIX, İstanbul 1958, s. 39

___________, M.C. Şehabeddin. “Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Bonaparte’ın Akka Muasarası”, *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, İÜ Edebiyat Fakültesi Basımevi, C. XV, S. XX, İstanbul 1965, s.6

____________, M. C. Şehabeddin “XVIII. Yüzyılda Akdeniz’de Rus Donanması ve Cezzar Ahmed Bey’in Beyrut Savunması”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Menteş Matbaası, Ankara 1967, s. 40

____________, M. C. Şehabeddin. “Cezzar’ın Mısır’da ki Hayatı Hakkında Bir Araştırma”, *İÜ Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, S. XXVI, İstanbul 1972, ss. 124–125

____________, M. C. Şehabeddin. “Cezzar Ahmed Paşa”, *İA*, C. III, Mili Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, s. 156

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı “Bonpart’ın Akka Muhasarasına Dair Bir Vekayiname”, *Tarih Semineri Dergisi*, İÜ Edebiyat Fakültesi Yay., Milli Mecmua Basımevi, İstanbul 1938, s. 3

_____________, İsmail Hakkı. “Bonapart’ın Cezzar Ahmed Paşa’ya Mektubu ve Akka Muhasarasına Dair Bir Deyiş”, *Belleten*, TTK Yay., C. XXVIII, S. 111, Ankara 1964, s. 451

D- TEZLER

GÜLER, Mustafa. *Yavuz Sultan Selim’in Mısır Seferi*, (Basılmamış Yüksek Lisān s Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1994, ss.20–21

EMECEN, Ayşe *Suriye Bölgesinde Bir Osmanlı Valisi ve İmajı: Cezzar Ahmed Paşa*, (Basılmamış Yüksek Lisān s Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 1994, ss. 12–17

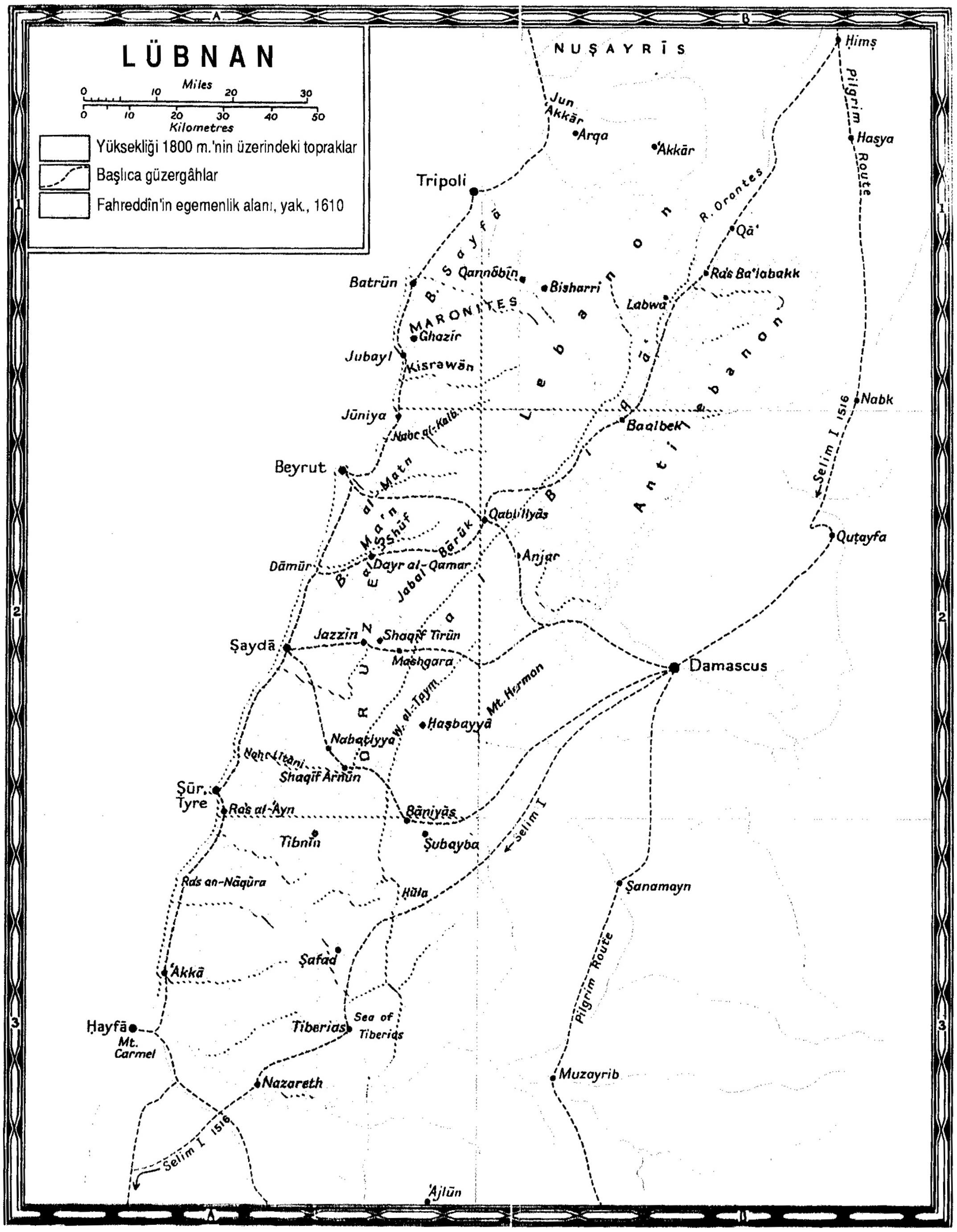
KOÇ, Osman *Gazâ-nâme-i Cezzar Gâzî El-Hacı Ahmed Paşa*, (Basılmamış Yüksek Lisān s Tezi), Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1992, ss. 27–32

EKLER

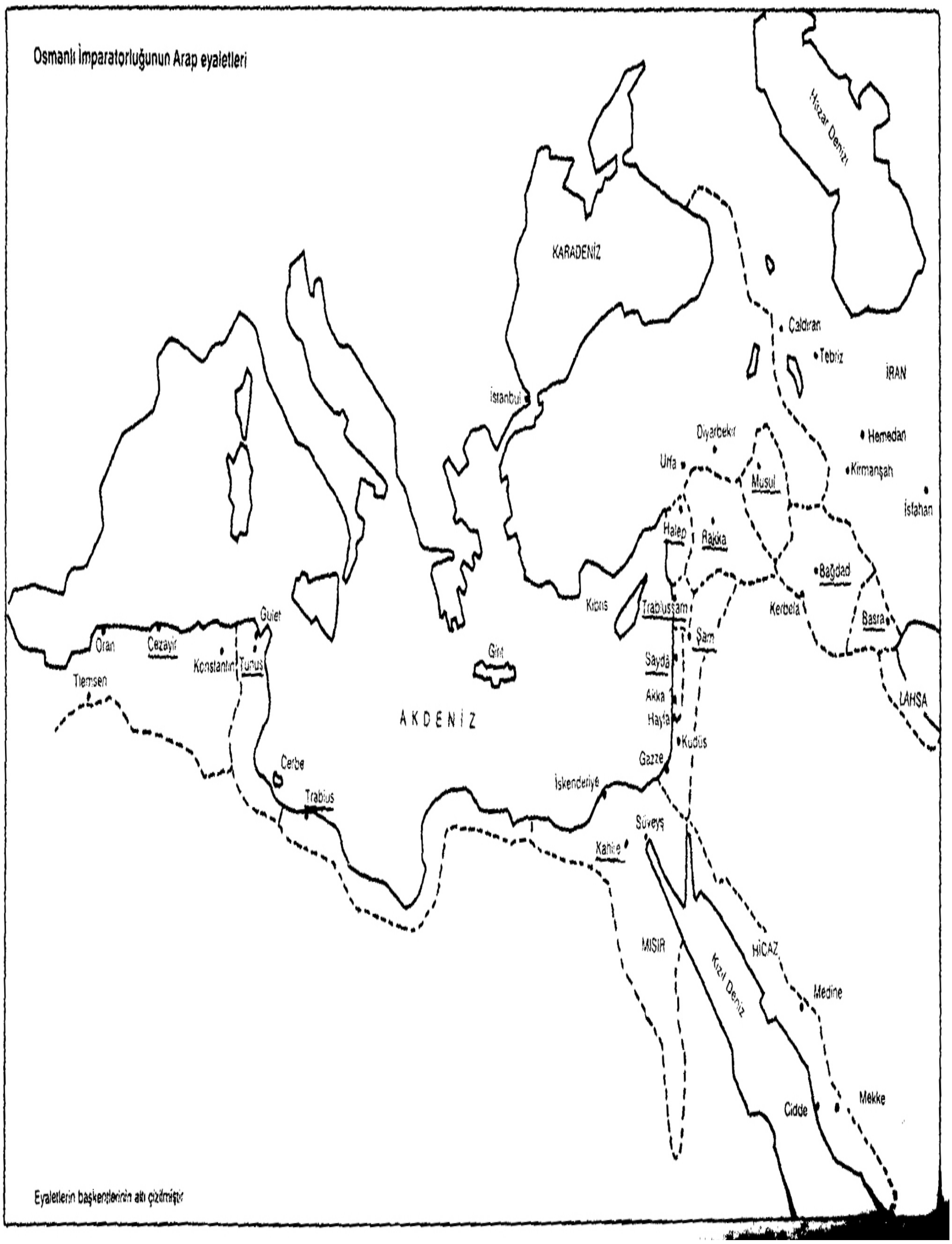
1. TIPKI BASIM (CD ekli)

2. HARİTALAR

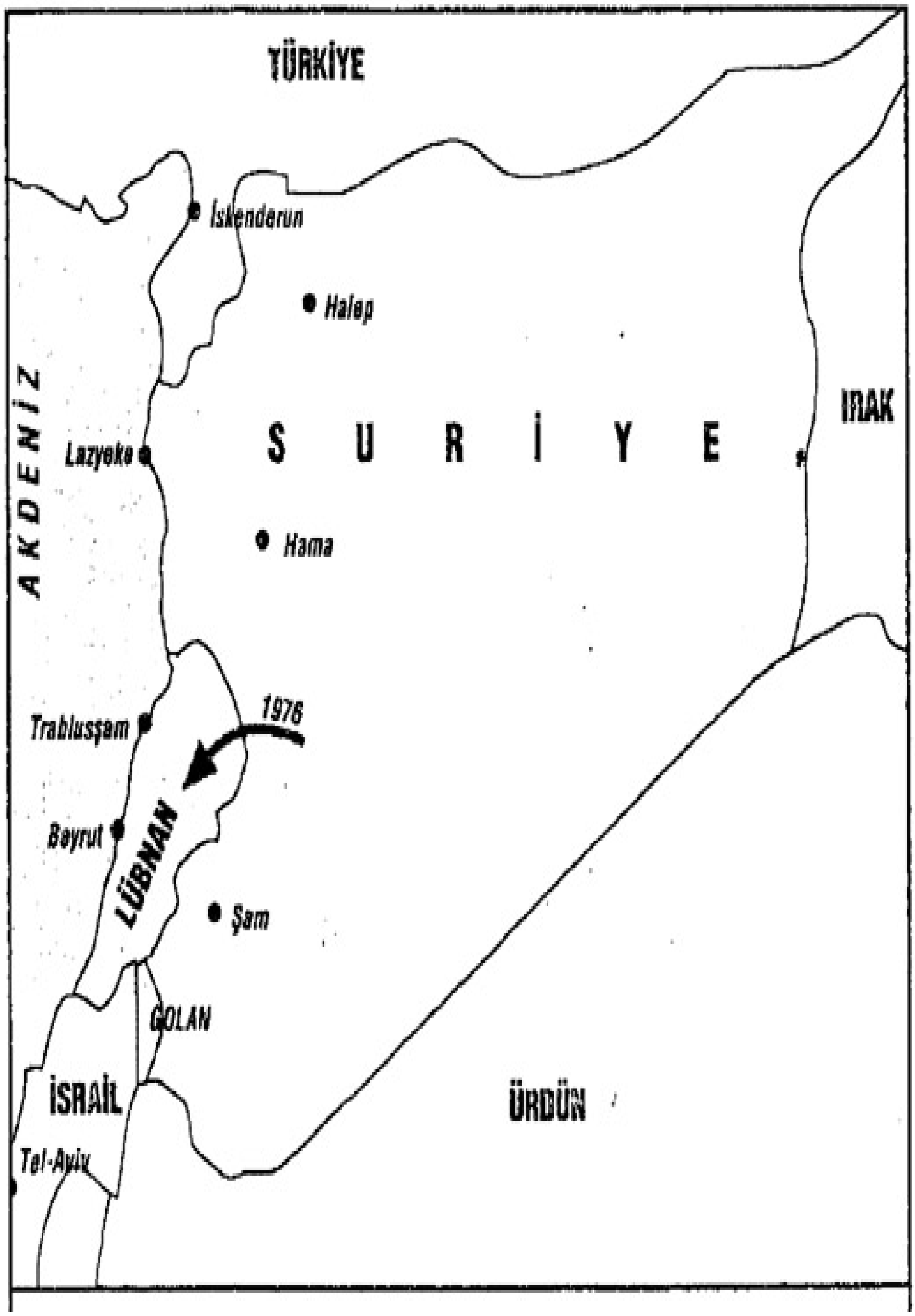
Harita: 33

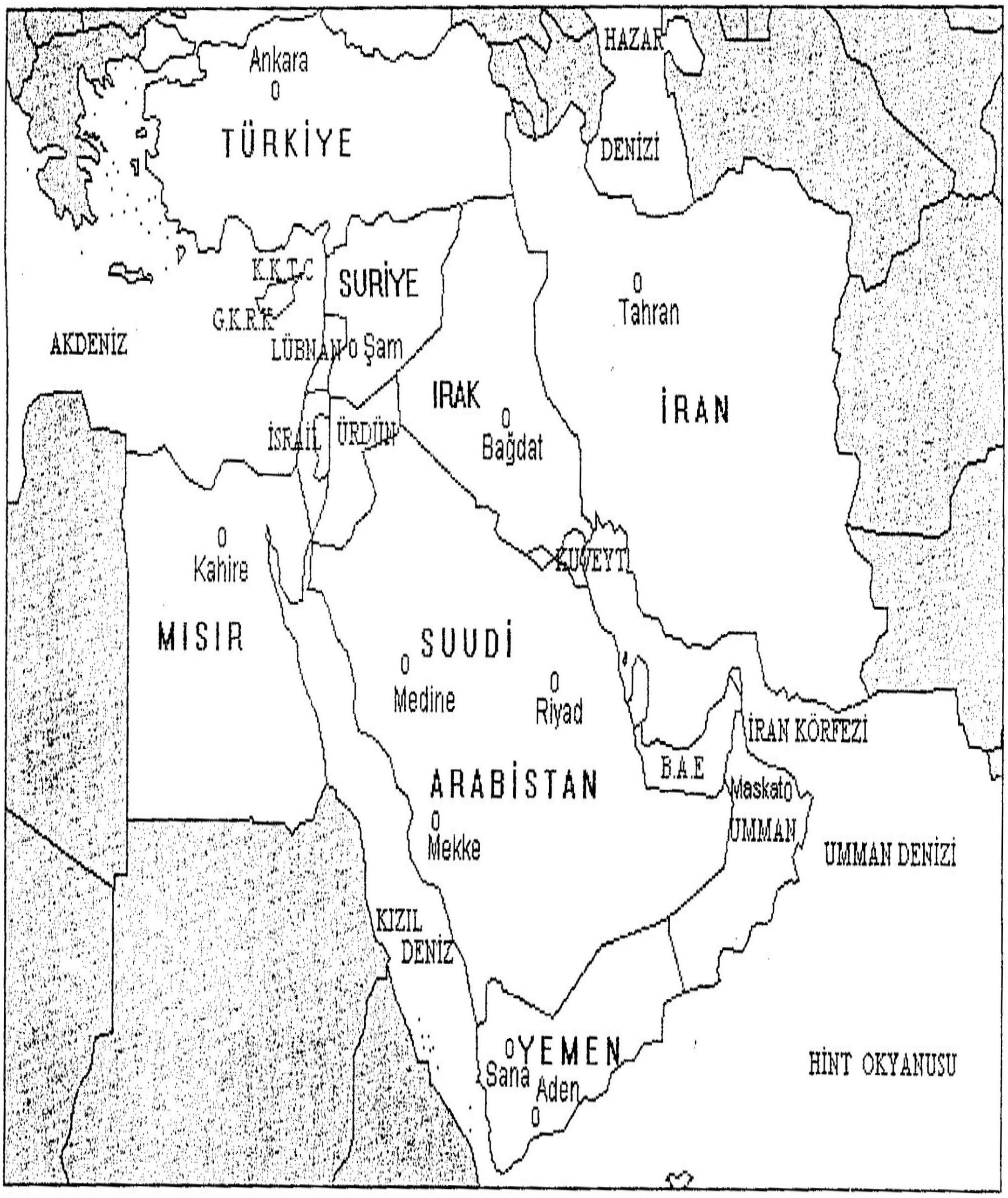
Şekil 1 XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Suriye Bölgesi Sınırları İçerisinde olan Sayda ve Beyrut'un Bugünkü konumu

Şekil 2 XVII. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti’nin Arap Eyaletleri

Şekil 3 Günümüz Suriye'si

Şekil 4 Ortadoğu'nun Siyasi Haritası